

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MUHAMMED ŞEYBÂNÎ'NİN MEZHEP İÇİ FARKLI GÖRÜŞLERİ

Hazırlayan

Gülay ÜREGEN

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İslam Hukuku Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZAY

TOKAT – 2018

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi Hilal ÖZAY danışmanlığında hazırlamış olduğum " Muhammed Şeybânî'nin Mezhep İçi Farklı Görüşleri" adlı Yüksek Lisans / Doktora tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim. 17 /08/2018

Gülay ÜREGEN

MUHAMMED ŞEYBÂNÎ'NİN MEZHEP İÇİ FARKLI GÖRÜŞLERİ

Tezin Kabul Ediliő Tarihi: 17 /08 /2018

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan : Dr.Öğr.Üyesi Hilal ÖZAY

.....

Üye : Prof.Dr. Sabri ERTURHAN

.....

Üye : Doç. Dr. Ahmet İNANIR

.....

Üye :

.....

Üye :

.....

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Saėlık Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
.30./07./2018 tarih ve 16-04 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof.Dr.Mustafa ÇOLAK
Enstitü Müdürü

İmza

ÖNSÖZ

Bugün İslam dünyasının pek çok yerinde yaygın olan Hanefî mezhebinin temeli İbrahim en-Nehâf (ö.961/714) tarafından atılmış olup Hammâd (ö.120/737) bu temeli devam ettirmiş ve çatısını ise Ebû Hanîfe (ö.150/767) tamamlamıştır. Bu yapılanmanın ince işlemlerini ise Ebû Hanîfe'nin iki meşhur talebesi Ebû Yusuf (ö.182/798) ve İmam Muhammed el-Hasan eş-Şeybânî (ö.189/805) yapmıştır. Mezhepteki inceliklere ulaşmak gayesiyle bu çalışmada İmam Muhammed'in hayatı, metodu, eserleri ve Hanefî mezhebi içerisindeki farklı görüşleri bir araya getirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı; dünyada en yaygın mezhep olan Hanefî mezhebinin sacayağı diyebileceğimiz üç imamından biri olan İmam Muhammed'in hayatını, metodunu ve mezhepteki farklı görüşlerini inceleyerek, Hanefî Mezhebi imamlarının verdikleri hükümlerdeki görüş ayrılıklarının nedenleri, sonuçları ve mezhebin hüküm verme metodu hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşmaktır.

Konu seçiminden çalışmanın bu aşamaya gelmesine kadar teşvik, öneri ve yardımlarıyla her zaman yanımda olan danışman hocam Dr.Öğr.Üyesi Hilal ÖZAY'a, yükümlülüklerimi hafifleten, benden, yardımını, desteğini, sabrını esirgemeyen eşime ve çocuklarıma çok teşekkür ederim.

Gülay ÜREGEN

Tokat, 2018

ÖZET

İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani h. II. yüzyılda yaşamış en önemli fıkıh âlimlerinden biridir. Onun fıkıh usulünün oluşumunda önemli katkılarının yanı sıra Hanefi mezhebinin teşekkülünde de önemli etkileri vardır. Bunu bariz bir şekilde eserlerinden anlamak mümkündür.

Bu çalışmanın amacı da İmam Muhammed eş-Şeybani'nin Hanefi mezhebi içerisinde Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'tan farklı görüşlerini belirleyerek onun aracılığıyla mezhebin icthad anlayışına ve inceliklerine vakıf olmaktır. Ayrıca bu çalışma Hanefi mezhebinin erken dönem usul anlayışının özelliklerini de ortaya çıkarmaya katkıda bulunmaktadır.

Araştırmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızı tanıttığımız giriş bölümünün ardından birinci bölümde İmam Muhammed'in hayatı, metodu genel bir bakışla ele alınmış, eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölümdeyse İmam Muhammed'in Hanefi mezhebi içerisinde Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'tan farklı görüşleri tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonucunda gerek içtihatlarıyla gerek mezhebin görüşlerinin zenginleşmesi ve günümüze ulaşılmasına vesile olması sebebiyle İmam Muhammed'in mezhepteki önemine dikkat çekilmiştir. İmam Muhammed'in görüşleri başta Hanefi mezhebi olmak üzere diğer mezheplere de ışık tutmuştur.

Anahtar kelimeler: Ebu Hanife, Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Hanefi mezhebi,

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI	1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	1
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2
4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	3
BİRİNCİ BÖLÜM	5
İMAM MUHAMMED'İN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ	5
1. HAYATI	5
2. İLMİ KİŞİLİĞİ	6
3. TAHSİL HAYATI	8
3.1. İmam Ebu Hanife'nin Meclisine Katılması	8
3.2. Ebû Yûsuf'un Derslerine Devam Etmesi	9
3.3. Medine'ye Gidişi ve İmam Mâlik'in Derslerine Devam Etmesi	10
3.4. Diğer Hocaları ve İlmî Seyahatleri	12
3.5. Öğretim Metodu ve Öğrencileri	12
4. ESERLERİ	13
4.1. Birinci Derecede Olanlar	13
4.2. İkinci Derecede Olanlar	20
5. İCTİHÂD ANLAYIŞI	22
5.1. Kullandığı Deliller	22

5. 2. Metodu.....	24
6. MEZHEPTEKİ YERİ.....	26
İKİNCİ BÖLÜM.....	29
MUHAMMED ŞEYBÂNÎ’NİN MEZHEP İÇİ FARKLI GÖRÜŞLERİ	29
1. İBADETLER	29
1.1. Taharet.....	29
1.1.1. Kuyular	31
1.1.2. Abdest Ve Gusül.....	34
1.1.3. Teyemmüm Yapmak	37
1.1.4. Hayız Ve Nifas	39
1.2. Namaz.....	45
1.3. Zekât	57
1.4. Oruç	62
1.5. Hac.....	65
1.6. Adaklar (Nezirler)	69
1.7. Hayvan Kesimi (Zebaih)	69
2. AİLE HUKUKU	71
2.1. Nikah	71
2.2. Talak	79
2.3. Nafaka.....	88
3. ŞAHİS HUKUKU.....	88
3.1. Köleyi Özgür Kılma	88
3.2. Vakıf.....	97
3.3. Hacr	100
3.4. İkraah.....	101
3.5. Vasiyetler.....	102

3.6. Hünsâ (Çift Cinsiyetliler)	105
4. CEZA HUKUKU	106
4.1. Zina Haddi	106
4.2. Kazf Haddi.....	108
4.3. Sirkat Haddi.....	109
4.4. İçki Haddi	110
4.5. İrtidat Haddi.....	111
4.6. Kıyas	112
4.7. Diyetler	113
5. DEVLETLER HUKUKU	115
5.1. Savaşla İlgili Hususlar	115
5.2. Esirler	117
6. BORÇLAR HUKUKU	118
6.1. Bey Akdi.....	118
6.2. İcâre	133
6.3. Vedia.....	134
6.4. Hibe	136
6.5. Sarf Akdi	137
6.6. Vekâlet.....	139
6.7. Kefalet	140
6.8. Sulh.....	141
6.9. Gasp Ve İtlaf.....	143
7. EŞYA HUKUKU	147
7.1. Lukata	147
7.2. Taksim	148
7.3. Şüf'a Hakkı.....	148

7.4. Rehin.....	150
8. ŞİRKETLER (TİCARET HUKUKU)	152
8.1. Şirket.....	152
8.2. Müdarabe Akdi (Emek-Sermaye Ortaklığı)	155
8.3. Müzâraa Akdi (Tarım Ortaklığı)	155
9. MUHAKEME HUKUKU.....	158
9.1. Yargılama Usulü.....	158
9.2. Şehâdât	160
9.3. Yeminler	162
9.4. Dava.....	164
9.5. İkrar	167
SONUÇ	170
KAYNAKLAR	174
ÖZGEÇMİŞ	178

KISALTMALAR

a.g.e : Adı geçen eser

bkz : bakınız

b. : bin

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

h. : hicri

Hz. : Hazreti

İHAD : İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi

md. : madde

MÜSBE : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

ö. : ölümü

r.a. : radıyallahu anhüm/anhüma

r.h.a. : rahmetullahualeyh

s.a.v. : sallallahu aleyhi ve sellem

sy. : sayı

thk. : tahkik

trc. : tercüme eden

ts. : yayın tarihi yok

v.b. : ve benzeri

y. : yıl

b.y. : basım tarihi yok

y.y :yayın yeri yok

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, ÖNEMİ, YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLARI

Araştırmanın konusu, İmam Muhammed el-Hasan eş-Şeybani'nin hayatı, metodu ve Hanefî mezhebindeki farklı görüşleridir. İmam Muhammed başta Hanefî mezhebi olmak üzere bütün fıkıh edebiyatına tedvin ve telif ettiği eserlerle önemli ölçüde yön vermiştir. Şeybânî'nin metodunun, görüşlerinin ve eserlerin incelenme gerekçelerinden biriside onun furû-i fıkhıdaki etkin rolünün yanısıra ilk dönem Hanefî usul anlayışının temel özelliklerini yansıtmasıdır.

Bu çalışmada şu sorulara cevap aranacaktır: İmam Muhammed kimdir? Hanefî mezhebindeki rolü nedir? Kimlere öğrencilik, kimlere hocalık yapmıştır? İlim tahsilinde izlediği yol ve eserleri nelerdir? Hüküm verme metodu nasıldır? Hanefî mezhebi içerisindeki diğer imamlardan farklı görüşleri var mıdır? Varsa nedenleri, delilleri, sonuçları nelerdir?

Çalışmada özellikle Hanefî mezhebi eserlerinden yola çıkılarak İmam Muhammed'in Hanefî mezhebindeki diğer imamlardan farklı olan görüşleri tespit edildi. Bunu yaparken de mezhepteki diğer imamların görüşleri ile İmam Muhammed'in görüşleri karşılaştırıldı.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın amacı İmam Muhammed el-Hasan eş-Şeybânî'nin (ö.189/805) içtihat metodunu ve Hanefî mezhebindeki farklı görüşlerini diğer imamların görüşleri ile mukayeseli olarak ele alıp Hanefî mezhebindeki içtihat ve metotlara daha çok vâkıf olmaktır.

İmam Muhammed üzerinde çalışılmıştır. Çünkü İmam Muhammed, henüz çocuk yaşta Ebû Hanîfe'ye (ö.150/767) öğrenci olmuş onun ders halkalarına katılmış onun vefatından sonra da Ebû Yusuf'tan (ö.181/797) ders alarak âdeti mezhebin içerisinde olgunlaşmıştır. Daha sonrada Medine'ye giderek İmam Mâlik'ten (ö.179/795) ders almış, Esad b. el-Furat (ö.214/829) ve İmam Şâfiî'ye (ö.205/820) doğrudan; Şâfiî

aracılığıyla Ahmet b.Hanbel (ö.241/855) ve Davud ez-Zâhiri'ye (ö.271/884) hocalık yapmıştır. Bu sebeple beş mezhep üzerinde etkisi bulunmuş ve mezhepler arasında köprü mesabesinde olmuştur. Başta Hanefî mezhebi olmak üzere fıkıh mezheplerinin tedvinine yol gösteren ve “Ebû Hanîfe'nin ilmini neşreden kimse” olarak nitelenen İmam Muhammed'in 990 kitabının olduğu söylenmekle birlikte bunlardan ancak bir kısmı günümüze ulaşmıştır. 5000 sahife ve yaklaşık 60 bölümden oluşan el-Asl isimli eseri bunlardan en hacimlisidir. *es-Siyerü'l-kebîr*'i devletler hukukuna *el-Hücce* adlı eseri ise mukâyeseli hukuka dair eserleridir.

Hanefî ekolüne emek veren İslam hukukçuları arasında bilinen bir söz vardır ki; *“fıkhı Abdullah b.Mesûd (ö.30/650) ekti, Alkame b.Kays (ö.62/681) suladı, İbrahim en-Nehâî biçti, Ebû Hanîfe (ö.150/767) harman yapıp dövdü, Ebû Yusuf (ö.181/797) hamuru kardı, İmam Muhammed b. el-Hasan (ö.189/805) ise ekmek yapıp pişirdi, diğer kişilerde hazır ekmeği yiyorlar.”*

Bu değerli özelliklere sahip Hanefî mezhebinin temel taşlarından birisi olan İmam Muhammed hakkında birçok tez ve makale yazılmış ama bunlar genellikle hayatı ve eserleri ya da eserlerindeki bir görüşü seçilerek onun üzerinde durulmuştur. Ancak İmam Muhammed'in Hanefî mezhebindeki farklı görüşleri, diğer Hanefî imamlarının görüşleri ile mukayeseli olarak çalışılmamıştır. Bu alanda çalışmanın olmaması da böyle bir incelemenin yapılmasında temel etkindir.

Bu çalışmada tümevarım metodu ile Hanefî mezhebinin günümüze ulaşmasına vesile olan İmam Muhammed'in hayatı, metodu ve mezhepteki farklı görüşleri tasnif edilerek Hanefî mezhebi ve içtihatları hakkında âzami derecede yarar sağlamak hedeflenmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamızda, klasik fıkıh kaynaklarından ve çağdaş İslam hukuku çalışmalarından yararlanarak içtihatlar ve görüşler hakkındaki veriler bir araya getirildi. Görüşler ele alınırken, Hanefî mezhebi İmamları Ebû Hanife, Ebû Yusuf, İmam Züfer'in görüşleri ile mukayeseli olarak işlendi. Araştırma bir tespit çalışması olarak düşünüldü. Araştırmanın sağlıklı olabilmesi ve hedefine ulaşması için özellikle danışman hoca ve diğer hocalarla iletişim halinde olundu. İstifâde edilen kaynakların

müellifleri, eser adı, basım yeri, basım tarihi, cilt ve sayfa numarası belirtilerek kaynakçada belirtildi. Bu kaynaklar dipnotta, müelliflerin ölüm tarihlerinden hareketle kısaltılarak sıralandı ve teknik kullanımda DİA esas alındı. Araştırma metninde geçen müelliflerin vefat tarihleri belirtildi. Kur'an ayetleri, sure adı, sure numarası ve ayet numarası verildi. Genelde görüşler verilirken ilk paragraflarda değil en son paragrafın sonunda kaynak verildi.

Araştırma bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, önemi, sınırları, içeriği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Birinci bölümde İmam Muhammed'in hayatı, metodu ve eserleri ele alındı. İkinci bölümde ise ibadet, muamelat, münâkehat, müfarakat, ukubât ve diğer konularda İmam Muhammed'in Hanefî mezhebindeki farklı görüşleri tespit edildi.

4. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Ebû Hanîfe(ö. 150/767) ile öğrencileri Ebû Yusuf(ö. 182/798) ve Muhammed eş-Şeybanî'nin (ö. 189/805) görüşlerini ihtiva eden kaynaklar, İmam Muhammed'den nakledilmiştir. Zâhiru'r-rivâye kitapları şunlardır: el-Asl/el-Mebsût, el-Câmi'u's-sağîr, el-Câmi'u'l-kebîr, es-Siyeru's-sağîr, es-Siyerü'l-kebîr (es-Serahsî tarafından şerhedilmiştir), ez-Ziyâdât. Nâdiru'r-Rivâye eserleri şunlardır: Ziyâdatu'z-Ziyâdât, er-Rakkiyyât,el-Keysâniyyât, el-Curcâniyyât, el-Hârûniyyât.İmam Muhammed'e ait olan el-Hucce alâ Ehli'l Medine, Kitâbu'l -Âsâr, Kitâbu'l-Kesb,el-Hiyel ve'l-Mehâric adlı eserlerin yanında İmam EbûYusuf'a ait olan Kitâbu'l-Harâc, İhtilâfu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ, er-Reddu alâ Siyeri'l-Evzâi veİmam Ebû Yûsuf'un talebelerine yazdırdığı notlardan oluşan el-Emâlî, Hanefî Mezhebi'nin diğer temel kaynaklarındanır.Ahmed b.Umer el-Hassâf eş- Şeybânî'nin (ö.261/875) Ahkâmu'l Vakf, Edebu'l-Kâdî ve en-Nafakât adlı kitapları da ilk dönem Hanefî fıkıh eserleri arasında yer almaktadır

İmam Muhammed'in görüşlerinin yer aldığı Hanefî literatüründeki temel metinler ve bunlara dair yazılmış şerhlerden en önemlileri şunlardır: Ebû Ca'fer et-Tahavî (ö.321/933), el-Muhtasâr fi'l-fikh; Hâkim eş-Şehîd Muhammed b Muhammed el-Meverzî (ö.334/945), el-Kâfi; Ebu'l Hasan b.Huseyn el-Kerhî (ö.340/952), el-Muhtasar fi'l-fikh; el-Kudûrî (ö.428/1037), el-Muhtasar; Alâuddin es-Semerkindî (ö.539/1144), Tuhfetu'l-fukâhâ; Ebû Bekr b. Mes'ud b.Ahmed el-Kâsânî (ö.587/1191), Bedâiu's-sanâi fî tertîbi's-şerâi; Burhânuddîn el-Merğînânî (ö.593/1197), el-Hidâye;

Ebu'l- Fazl el-Mevsılî (ö.683/1284), el-Muhtâr; Muzafferuddîn İbnu's-Sââtî (ö.694/1295), Mecma'u'l-bahreyn; Ebu'l-Berekât en-Neseffî (ö.710/1310), Kenzu'd-dekâik; Molla Husrev (ö.885/1480), Dururu'l-hukkâm; İbrahim el-Halebî (ö.956/1549), Multekâl-ebhûr; Şemsuddîn et-Timurtâşî (ö.1004/1596), Tenvîru'l-ebşâr; Ekmeluddîn el-Bâbertî (ö.786/1384), el-İnâye; Bedruddîn el-Aynî (ö.855/14519), el-Binâye; İbnu'l-Humâm (ö.861/1451), Fethu'l-kadîr; Tâcuşşerîa (8./14. Yüzyıl), Vikâyetu'r –rivâye; el-Haskefî (ö.1088/1677), ed-Durru'l-Muhtâr; Tahtâvî (ö.1231/1816), Hâşiye ale'd-Durri'l-Muhtâr; İbn Âbidin (ö.1252/1836), Reddu'l-Muhtâr ale'd-Durri'l-Muhtâr; Ebû – Leys es-Semerkindî (ö.373/983),en-Nevâzil fi'l-furû; Kâdîhân (ö.592/1196), el-Fetâva hâniyye; Ebu'l-Abbâs en-Nâtîfî (ö.775/1373), el-Vâkı'at Mâlikî Mezhebi.

Günümüzde bu araştırma konusuyla ilgili yüksek lisans tezi olarak: Ahmet Temel, “İmam Muhammed'in el Hücce Adlı eseri ekseninde şer'i deliller”; Mahmut Salih Eser, “İmam Muhammed'in el-Asl adlı eserinin ibadet bölümlerinde kıyas terimini kullanması”; Oğuz Kağan Demir, “İmam Muhammed'in el Asl adlı eserinin mutun-i erbaa'ya tesiri”; Nilüfer Kalkan, “İmam Muhammed'in Kitâbu'l-Âsar'ı ve rivayetlerinin kütüb-i sitte ile karşılaştırılması” konuları çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM MUHAMMED'İN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

1. HAYATI

Ebû Hanîfe'nin genç ve seçkin talebelerinden olan büyük hukukçu İmam eş-Şeybânî'nin asıl adı Muhammed'dir. Babası Hasan, dedesi Ferkad; künyesi ise "Ebû Abdillâh" tır.¹ Şeybân nisbesi konusunda kaynaklardaki bilgiler açık olmakla birlikte bu nisbenin sebebi tartışılmaktadır. Abdulkâhir b.Tahir et-Temîmî el-Bağdâdî (ö.429/1038) ile İmam Suyûtî (ö.911/1506), İmam Muhammed'in nesep itibariyle bizzat Şeybân kabilesinden geldiği istikametindeki görüşü benimserken,² birçok kaynakta ise, onun Şeybân kabilesiyle ilgisinin nesep itibariyle değil, "velâen" yani aralarındaki dostlukları sebebiyle olduğunu belirtilir.³ "Velâ" kelimesinin "azatlı köle" manasını ifade ettiğine bakarak İmam Muhammed'in Beni Şeybân'ın azatlısı olduğunu kaydeden kaynaklarda vardır.⁴

Tarihçilerin büyük bir kısmına göre Şeybânî aslen, Şam'ın "Guta" bölgesinde bulunan "Haresta" köyündendir.⁵ Bu nedenle İbn Asâkir (ö.571/1176) onun babasının biyografisini yazarken, "Hasan b.Ferkad el-Harestâvi" diyerek onu bu köye nisbet etmiştir.⁶

İbn Sa'd ve İbn Ceriret-Taberî (ö.310/923) gibi ünlü tarihçiler, İmam Muhammed'in Cezire asıllı olduğunu, babasının Şam ordusunda bir asker olarak görev aldığı, Emevilerin, iktidarı Abbâsilere terk ettiği tarihe tesadüf eden 132/749 yılında Vasıt'a geldiğini, Şeybânî'nin o sene burada doğduğunu, bilâhare Kûfe'ye dönüp oraya yerleştiğini ve müellifin burada yetiştiğini kaydederekler.⁷

¹ Zehebî, *Menâkibu'l-İmâm Ebî Hanîfe ve Sâhibeyhi Ebî Yusuf ve Muhammed b. el Hasan*, Beyrut, 1408, s. 79.

² Kevserî, Muhammed Zâhid, *Bulûğu'l-emânî fî sîreti'l-İmâm Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, Medine: Mektebetü Dâri'l-Hidâye*, ts., s. 4; Nedvî, Ali Ahmed, *el-İmâm Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, Dimaşk: Nâbiğatü Fıkhî'l-İslâmî, 1414/1944, s. 23.

³ Zehebî, *el-Menakıb*, s. 79; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, y.y., 1963, II, 332.

⁴ Duran, Ahmet, "İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin Hayatı ve Hanefî Fıkhının Tedvinindeki Yeri", *İHAD*, sy. 9, 2007, s.171-198.

⁵ İbnü'l-Esir, *el-Lubâb fî tehzîbi'l-ensâb*, Beyrut, 1400, II, 219; Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 5.

⁶ Nedvî, *eş-Şeybani*, s. 24.

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l kübrâ*, Beyrut, ts., VII, 336; Taberî, *Tarihur-rusu'l -ve'l mulûk*, Beyrut, ts., III, 2521.

Şeybânî'nin hayatına yer veren kaynaklar onun fiziki görüntüsü ile ilgili bazı hususlara da işaret ederler. Bu kaynaklara göre Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî görünüşü itibariyle yakışıklı idi. Yüzü fildişi tonda açık, saçıda siyahtı. Hafif dolgun olmakla birlikte oflaz bir yapıya sahipti. Sukûneti, vakarı ile deyim yerinde ise üzerinde engin okyanusların tevazu ve heybetini taşıyan somut ve soyut bir yapısı vardı. İnce ruhlu, sağlıklı ve etik bakımından son derece üstün ve seçkin bir şahsiyetti. Öte yandan vakarına uygun düşen elbiseler seçer, temiz ve şık giyinirdi. Ebû Hanîfe'nin, onu kendisine getiren babasına; *"Bu çocuğun saçını kes ve ona eski bir elbise giydir ki onu görenler onunla meftun olmasınlar"* dediği nakledilir. Bu olayı anlatırken kaynaklar, Şeybânî'nin şöyle dediğini yazarlar: *"Babam derhal İmam'ın dediğini yaptı. Saçımı kesip bana eski bir elbise giydirince güzelliğim daha da artmıştı."*⁸

Şeybânî'nin aynı zamanda parlak bir zihne, ince kıvrak bir zekâyâ, güçlü ve sağlam bir hafızaya sahip olduğu, konulara intikal etmede güçlü bir yeteneği ve hareketli bir kişiliğinin bulunduğu nakledilmektedir.⁹ İmam Şafiî: *"Ben Muhammed b. el-Hasan'dan daha zeki, daha akıllı, daha fâkih, daha zâhid, daha takvalı, daha belîğ ve sevecen birini görmedim. O, gözü ve gönlü dolduran bir zattı. Konuştuğu zaman onu dinleyen, Kur'ân'ın onun lehçesiyle nâzil olduğunu sanırdı"*¹⁰ der.

2. İLMİ KİŞİLİĞİ

İmam Muhammed Kûfe'de yetişti. O tarihte Kûfe sahabe büyüklerinin sıkça uğradığı ve özellikle Hz. Ali'nin başkent yaptığı tarihten itibaren ilmin beşiği, fıkıh, hadis ve dilbilim bakımından oldukça mühim ve zengin merkezlerden biri idi. Burada Ferra, Kısâî, gibi dil bilginlerinin yanı sıra, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf gibi İslam hukukunun dev simaları vardı. Kısacası bu bölge ve ortam, şiir, lisan, hadis ve fıkıh alanında temayüz edebilmek için gerekli tüm koşulları sinesinde barındırıyordu.¹¹ İlimi açıdan böylesine elverişli bir ortama giren Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, ilim tahsilinde son derece ihlaslı ve gayret sahibi biriydi. Vaktinin bir anını dahi o gayenin

⁸ İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, Beyrut, ts., I, 322; Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 5.

⁹ Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 5.

¹⁰ Ebû Bekir el-Hâtib Ahmet b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, Medine, ts., II, 176; Zehebî, *el-Menakıb*, s. 520; Ebû Zehra, Muhammed, *Ebû Hanîfe hayatüh ve asruh-ârâuh ve fikhuh*, Kahire, ts., s. 208; Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 55, 56.

¹¹ Nedvî, *eş-Şeybani*, s. 25; Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 5; eş-Şeyh, İzzuddin Hüseyin, *el-İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî*, Beyrut, 1993, s. 12.

dışında harcamak istemezdi. Aile fertlerinden, dünyaya dair duydukları bir ihtiyaç yüzünden kendisini meşgul etmemelerini rica eder, o türdeki isteklerini karşılamak için onlardan kendi seçtiği vekiline başvurmalarını isterdi.¹²

Kaynakların tespitine göre çok az uyurdu, geceyi üçe böler; bir bölümünde ibadet eder, birinde ilme çalışır, diğerinde uyurdu. Bir kaptı su bulundurur, uykusu geldiği zaman üzerindeki giysisini çıkarır ve uykusunu kaçırmak için vücuduna su serperdi.¹³ İlime karşı gösterdiği bu samimiyet ve ikbali onu, sonuçta hukuk alanında bir ufuk, hadis ve tefsir dalında bir dâhi, Arap dili ve edebiyatı sahasında bir hüccet olmasını sağlamıştır. İmam Muhammed'in ihraz ettiği bu ilmi kişiliğinin oluşmasında yardımcı olan bir diğer önemli etken ise varlıklı bir ailenin çocuğu olmasıdır. Babasından tevarüs ettiği 30 bin dirhemin yarısını gramer ve şiir tetkikleri için, diğer yarısını da fıkıh ve hadis tahsili uğrunda sarf etmiş olduğu kaynaklarda yazılıdır.¹⁴

Ebû Hanîfe'nin çalışkan talebelerinden olan İmam Muhammed, ikinci hicrî yüzyılın temayüz etmiş örneklerinden birisi ve önemli bir şahsiyettir. Irak ve Hicaz ekollerine ait ilmi materyali toplamayı başarmış, hem fıkıh hem de hadisle ilgili birçok eseri kaleme almıştır. Bu bakımdan o fakih olmakla beraber aynı zamanda hadisçidir. Ancak O, hedefi sadece hadisleri toplamak olan sıradan bir hadisçi değil, aynı zamanda bu hadisleri fikhî problemlerin çözümünde birer araç olarak kullanan bir fakihtir. Medineli âlimlerle yaptığı ilmi münâzaraları bazı eserlerine yansıtmak suretiyle fikh-ı mukâren(mukayeseli hukuk) yönteminin yerleşmesinde önemli bir payı olmuştur. Ayrıca fıkıh usulünün kurucusu sayılan İmam Şafî fikhının, kendisine çok şey borçlu olduğu bir şahsiyettir.¹⁵

XVII. asırda yaşamış olan Hollandalı hukukçu Hugo Grotius Batı dünyasında devletler hukuku anlamında ilk ilim adamı olarak kabul edilmiştir. Hâlbuki Şeybânî es-Siyerül-Kebir adlı eseriyle bunu ondan tam dokuz asır önce başarmıştır.

İmam Muhammed, Hanefî mezhebinin oluşumuna katkı sağlayan belli başlı temel taşlarından birisi olmuştur. Aynı zamanda O, Hanefî mezhebinin günümüze kadar ulaşmasında en büyük role sahiptir. Çünkü ilk defa Hanefî ekolünün görüşlerini yazıyla

¹² İbnu'l-İmâd, *Şezeratü'z-zeheb*, I, 322; Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 7

¹³ Kerderî, *Menakıbu Ebî Hanîfe*, Beyrut, ts., s. 435-436.

¹⁴ Hatib el-Bağdadî, *Tarihu Bağdat*, II, 173; Zehebî, *el-Menakıb*, s. 51; Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 6.

¹⁵ Sami Şahin, "İmam Muhammed Şeybani'nin Hanefî Mezhebindeki Rolü ve Eserlerinin Neşrine Olan İhtiyaç", *Dini Araştırmalar*, VIII, 253-271.

tespit(tedvin) etmiş yani kitaplarını yazmıştır. Eğer bu kitaplar olmasaydı belki de bugün Hanefî mezhebi yaşamıyor olacaktı. Nitekim pek çok âlim, dönemlerinin ilmi otoritesi olmalarına rağmen, kalıcı eser ortaya koyan talebelerinin olmayışı nedeniyle görüşleri günümüze fazla intikal etmemiştir. Bu durumun en çarpıcı örneğini Evzâî ve Sevrî gibi âlimler oluşturmaktadır.

Şeybânî'de eserlerini yazmamış olsaydı muhtemelen Hanefî mezhebi de görüşleri kıyıda köşede kalmış marjinal bir mezhep olmaktan kurtulamayacaktı. Ama böyle olmamış ve bu mezhep devamlı İslam dünyasında büyük bir nüfuza sahip olmuştur. Bu konumunu da büyük ölçüde Şeybânî ve eserlerine borçludur.

İmam Muhammed, hicri ilk iki asırda oluşan Kûfe-Irak ekolüne ait dini kültürü kaleme almış ve Medine-Hicaz ekolünün bir mahsulü durumundaki İmam Malik'in Muvattâ'ını rivayet ederek sonraki nesillere aktarma misyonunu da yerine getirmiştir. Yazıyla kayıtlanamayan fikir ve görüşlerin tarih içinde nasıl kaybolduğunu göz önüne alacak olursak İmam Muhammed'in fonksiyonunu daha iyi anlayabiliriz.¹⁶

3. TAHSİL HAYATI

3.1. İmam Ebu Hanife'nin Meclisine Katılması

Kûfe, o çağda hadis, hukuk ve Arapça gramerinin tedris edildiği İslam'ın ileri kültür merkezlerinden biri konumunda idi. Abdullah b. Mes'ûd'un (ö.30/650) kurduğu Kûfe Mektebi en parlak ve en hareketli dönemini yaşıyordu. Abdullah b. Şûbrûme (ö.144/761), İbn Ebi Leylâ (ö.148/765), İmam Ebu Hanîfe (ö.150/767), Sûfyan es-Sevrî (ö. 161/778), İmam Ebû Yûsuf (ö.182/798) gibi birçok İslam bilgini burada bulunuyor ve Kûfe o gün için ilmi müzakerelere ve hummalı içtihat çalışmalarına sahne oluyordu. Aynı dönemde Kısâ'i (ö.189/804) ve Ferrâ (ö.207/822) gibi dilbilimcilerde bulunmaktaydı. İmam Muhammed ilk ilmî müktesebâtını işte bu çerçevede elde etmiştir.

Ebu Hanife'nin ders halkasına katılması ile ilgili şöyle bir olay anlatılır: Şeybânî, henüz 14 yaşında iken başına gelen bir meselenin dini hükmünü sormak üzere Ebû Hanîfe'ye gider. O'na “yatsı namazı kılıp yatan bir çocuğun yatsı vakti çıkmadan

¹⁶ Sami Şahin, “İmam Muhammed Şeybani'nin Hanefî Mezhebindeki Rolü ve Eserlerinin Neşrine Olan İhtiyaç”, *Dini Araştırmalar*, VIII, 259.

ilk kez ihtilam olması halinde, yatsı namazını tekrar kılıp-kılamayacağı” hususunu sorar. Ebu Hanîfe’nin, ihtilamdan önce çocuğun kıldığı namazın nâfile sayılacağını, ihtilamla birlikte yükümlü konumuna girmiş olacağından vakti devam eden yatsı namazını tekrar kılması gerektiğini ifade etmesi üzerine Şeybânî, henüz ihtilam olduğundan ilk öğrendiği meseleyle amel etmek üzere hemen kalkıp mescidin bir köşesinde yatsı namazını iade eder. Bu davranışıyla beğenisini kazandığı Ebû Hanîfe ona “-delikanlı gel sen de halkımıza katıl, geleceğin parlak olur” der ve böylece Şeybânî Ebû Hanîfe’nin meclisindeki yerini alır.¹⁷ Ebu Hanife, daha ilk aşamada Muhammed b. el-Hasan’ı, Hanefî ekolünde uzlaşmanın bir ön koşulu sayılan hafızlık öğrenimini tamamlamaya yönlendirir. Kevserî, Şeybânî’nin 7 günde Kur’an-ı Kerim’i ezberlediğini kaydeder.¹⁸ Daha öğrenciliğinin ilk günlerinde hocasına yönlendirdiği önemli bir soru ile dikkat çeker. Ebû Hanîfe, bunu başkasından bir alıntı ile mi yoksa kendi bilgisi ile mi sorduğunu merak eder. Onun tamamen kendi düşüncesinin bir ürünü olduğunu anlayınca da, gerçekten bir uzman gibi soru sorduğunu ifade ederek bu şekilde alternatifli düşünmeye devam etmesini ister.¹⁹ Şeybânî o tarihten itibaren Ebû Hanîfe’nin meclisine büyük bir iştihakla hocasının ölümüne kadar kesintisiz dört sene boyunca devam eder ve fıkhi meselelere verilen cevapları kayda geçirerek bir araya getirir.²⁰

3.2. Ebû Yûsuf’un Derslerine Devam Etmesi

İmam Muhammed, Ebû Hanîfe’nin vefatından sonra, aynı metodu takip eden Ebû Yûsuf’un derslerine devam eder, ondan fıkıh ve hadis dersleri alır. Özellikle fıkıhta, üstadı İmam Ebû Yûsuf ‘a çok şey borçlu olduğunu söylemek gerekir. Hocası henüz hayatta iken üstadlık ünvanına nail olmuş, hocalarının vefatından sonra fıkıh kürsüsünün başkanlığını almış, genç yaşta Kûfe’de oluşturduğu ders halkasında hocaların metodunu aynen uygulamıştır. el-Mebsût, el-Camiu’s-sağir ve es-Siyerû’s sağir adlı eserlerinde, üstadları İmam Ebû Hanîfe’nin ve İmam Ebû Yûsuf’un fikhını rivayet ederek onların ilimlerini neşretmiş, diğer eserlerinde ise, bizzat kendi hukuk

¹⁷ Safedî, *el-Vefayat*, II, 334; Kevserî, *Buluğu’l-emani*, s. 5-6.

¹⁸ Kevserî, *Buluğu’l-emani*, s.6.

¹⁹ Kevserî, *Buluğu’l-emani*, s. 6; Nedvî, *eş-Şeybani*, s. 27.

²⁰ İbn Abdülbar, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İntika fi fezailü’s-selaseti’l-fukaha*, Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, ts., s.174; Kevserî, *Buluğu’l-emani*, s. 6.

mantığını yayma gayreti içinde olmuştur.²¹

Tahâvî, İsmail b. Hammâd'ın şöyle dediğini nakleder: “Muhammed b. el-Hasan hadis meclisine erkence giderdi. Biz de Ebû Yusuf'un huzuruna koşardık. Muhammed b. el-Hasan daha sonra yanımıza gelir, Ebû Yûsuf'da ona müzakere edilen konuları tekrar ederdi. Bir defasında Ebû Yûsuf daha önce işlenen bir konuyu sordu; O'da cevap verdi. Ebû Yusuf'un, cevabın öyle olmadığını ifade etmesi üzerine ihtilafa düştüler. Sonrada yazılı esere başvurduklarında Muhammed'in iddiasının doğru olduğunu görünce Ebû Yusuf ; “-işte hafıza bu!” diyerek onu takdir etti.²²

İmam Muhammed bir ara Ebû Yûsuf'a gönül koymuştur. Bahse konu olan olay kısaca şudur; Rakka kadılığı konusunda Ebû Yûsuf'un fikri sorulur. O'da Kûfe'de bulunan Muhammed b. el-Hasan'ın buna ehil olduğunu söyler ve tavsiye eder. Bunun üzerine İmam Muhammed Bağdat'a davet edilir. Bağdat'a gelip konuya vakıf olunca İmam Yûsuf'a neden böyle yaptığını sorar ve sitemde bulunur. Ebû Yûsuf kendisine “Rakka kadılığına atama yapılacaktı. O konuda benden uygun bir isim istendi. Bende seni münasip gördüm Yüce Allah, mezhebimizin Kûfe'de, Basra'nın da içinde bulunduğu bütün şarkta yayılmasını lütfetti. Bu bölgede bulunmanı, Rakka ve çevresindeki diğer yerleşim merkezlerinde de bu ilmin senin aracılığıyla yayılmasını arzu ettim” der. İmam Muhammed buna rağmen hoşnutsuzluğunu izhar etse de, sonunda Rakka kadılığını kabul etmek zorunda kalır. Açıkça görüldüğü gibi İmam Muhammed'in yaptığı sitemin yegâne nedeni, onun Hanefî ekolü çerçevesinde ilim ve talime karşı duyduğu arzu ve gayreti sebebiyle kadılık görevine sıcak bakmamasıdır.²³

3.3. Medine'ye Gidişi ve İmam Mâlik'in Derslerine Devam Etmesi

İmam Muhammed'in Medine'ye ilk gidişinde İmam Mâlik'le buluşmasını Muca'şî b. Yûsuf şöyle anlatıyor:

“İmam Mâlik Medine'de ders verdiği sırada Muhammed b. el-Hasan henüz genç bir delikanlı idi. Ders esnasında İmam Mâlik'e, sadece mescidin içinde su bulabilen cünüp hakkında ne düşündüğünü sorar. Mâlik, cünüp olan bir kimsenin mescide giremeyeceğini söyler. Muhammed ısrarla, namaz vakti girmişken suyu görmesine

²¹ İbnu'l-Îmâd, *Şezeratü'z-zehab*, I, 321; Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 35.

²² Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 35-36.

²³ Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 37-39.

rağmen onun ne yapması gerektiğini sorar. Mâlik, her defasında aynı cevabı tekrar eder ve sonunda ona kendisinin ne düşündüğünü sorar. Muhammed şöyle cevap verir: “*Teyemmüm ederek içeri girer, suyu alıp dışarı çıkar ve guslünü yapıp namazını kılar.*” Mâlik, “*delikanlı sen nerelisin?*” deyince Muhammed yeri göstererek, “*buradanım*” der. Mâlik, “*Medinelilerden tanımadığım kimse yok*” diyerek kıymetini izhar eder. Bunun üzerine Muhammed, “*daha tanımadığın niceleri var*” diyerek kalkıp gider. Çevresinde oturanlar Malik’e onun Ebû Hanîfe’nin talebesi Muhammed b.el-Hasan olduğunu söylediklerinde “*peki nasıl oluyor da Medineliyim deyip yalan söylüyor*” der. Onun yeri işaret ederek topraktan olduğunu imâ etmek istediğini ifade etmeleri üzerine Mâlik, “*bu zat bana diğerinden (Ebu Hanîfe’yi kastederek) daha ilginç geldi*” der.²⁴

İmam Muhammed, daha sonra Abbâsi Halifesi el-Mehdî zamanında (ö. 158/169) el-Muvatta’ın şöhret bulması üzerine Medine’ye tekrar gelip, İmam Mâlik’in ders halkasına katılır. Üç yıldan fazla bir süre İmam Mâlik’e talebelik yapar ve ondan yaklaşık 700 hadis alır. Şeybânî İmam Mâlik’ten birkaç defa dinlediği Muvatta’ı bilâhare rivayet ederek bir kitapta toplamıştır.²⁵ Kaynaklarda yirmi iki rivayetinin varlığından sözü edilen el-Muvatta rivayetleri içerisinde en meşhur olanları, Yahya b.Yahya el-Leysi (ö.234/849) ile Şeybânî’ye ait olanlardır.²⁶ İmam Muhammed, kendi el-Muvatta rivayetinde sadece Mâlik’den duyduğu hadislere ve rivayetlere değil; aynı zamanda Irak’ta bulunan fakihlerin görüşlerine de yer vermektedir. Ayrıca O, el-Muvatta’da reddedilmesi lazım gelen görüş ve değerlendirmelerin mevcudiyetine de işaret etmekte, bu bağlamda Medineli fakihlerin hukuki görüşlerine reddiye sadedinde “*el Hucce*” isimli bir eser telif etmiş bulunmaktadır.²⁷ Zehebî, İmam Muhammed’in Medine’ye seyahati ve İmam Mâlik’ten el-Muvatta’ı almış olması sayesinde Hicaz ve Irak ekollerinin sahip oldukları metotları bir araya getirdiğini, bu nedenle Iraklıların ona olan güvenlerinin daha da arttığını, İmam Mâlik’ten rivayette bulunduğu zaman, insanların kendisini dinlemek ve hadis almak için akın akın ona geldiklerini nakletmektedir.²⁸

²⁴ Kevserî, *Buluğu’l-emani*, s. 11, 12; Şeyh, *eş-Şeybani*, s. 40.

²⁵ Kevserî, *Buluğu’l-emani*, s. 10; Şeyh, *eş-Şeybani*, s. 40; Ahmet, İnanır, “İbn Kemal’in Tabakâtü’l Fukahası ve Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2012, sy. 37, s.78.

²⁶ Kevserî, *Buluğu’l-emani*, s. 10; Karaman Hayrettin, *İslam Hukuku Tarihi*, İstanbul, ts., s. 224.

²⁷ Kevserî, *Buluğu’l-emani*, s. 13; Şeyh, *eş-Şeybani*, s.41; Eroğlu, Muhammed, “İmam Muhammed eş-Şeybânî, Nesebi, Hayatı ve İlmi”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, sy. 20, İstanbul, 1969, s.32.

²⁸ Zehebî, *el-Menakıb*, s. 50.

Onun feyz aldığı hocasına bağlılığı, muhabbet ve ihtiramı sonsuzdu. Kevserî, onun, bir gün İmam Mâlik'in vefat haberini aldığı anda, “Şüphesiz Allah'ın kullarıyız ve sonunda hepimiz ona döneceğiz. Ne büyük bir musibet! Mâlik b. Enes ölmüş, hadis te Emîru'l mü'minîn ölmüş.” diyerek üzüntüsünü dile getirdiğini belirtir.²⁹

3.4. Diğer Hocaları ve İlmî Seyahatleri

İmam Muhammed'in ders aldığı hocaları kuşkusuz sadece yukarıda zikredilen Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Mâlik değildir. O, bilgisini artırmak ve tahsilini tamamlamak için birçok ilim merkezine gitmiştir. Suriye'de el-Evzâ'î (ö.157/774); Horasan'da Abdullah b. Mübarek (ö.165/782), Mekke'de Süfyân b. Uyeyne (ö.198/814)'den dersler almıştır. Bu arada İbn Cûreye el-Mekkî (ö.150/767), Mis'ar b. Kîdâm (ö.153/770), Ömer b. Zir el-Hemedânî (ö.153/770), Muhill b. Muhriz e-Dabbî (ö.153/770), Zûfer b. el-Huzeyl (ö.158/775), Mâlik b. Miğvel (ö.159/776), Yûnus b.Ebî İshâk (ö.159/776), Süfyân es-Sevrî (ö.161/778), Dâvud et-Tâi (ö.162/779), el-Kâsım b. Ma'n (ö.175/792) gibi zatlara da onun istifade ettiği âlimler arasında saymak mümkündür.³⁰

3.5. Öğretim Metodu ve Öğrencileri

Muhtelif ilim merkezlerini dolaşıp devrinin en ünlü bilginlerinden ders alarak fıkıh, tarih ve Arap dili alanında uzman seviyesine gelen İmam Muhammed, sonunda Kûfe'ye yerleşmiş, henüz 20 yaşında iken Kûfe'de bir ders halkası oluşturmuş, hocaları Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf'un usul ve metodunu takip ederek onları ilmini neşre başlamıştır. Kaynaklar, onun ilmi şöhretinin artıp yayılınca birçok ilim talibinin de çok uzak memleketlerden onun derslerine devam etmek için Kûfe'ye akın akın geldiklerini kaydeder. Öğrencilerinin sayısı çoğalınca gündüz camide Iraklı öğrencilere, geceleri evinde dışardan gelen öğrencilere ders vermek suretiyle kendini tamamen tedrise adanmıştır. İlim öğretmekte gösterdiği sabır ve öğrencilerin nafakalarını karşılamak için yaptığı harcamalar konusunda hocası Ebû Hanife'ye benzediği nakledilmektedir.³¹ Öte yandan İmam Muhammed'in başta Irak, Horasan, Mağrib (Kuzey Afrika) gibi her

²⁹ Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 16.

³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakat*, III, 336; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, Beyrut, ts., s. 360; Sem'ânî, *el-Ensâb*, Beyrut, 1401/1981, III, 433; Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 7, 8.

³¹ Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 15, 22; eş-Şeyh, *eş-Şeybani*, s. 44; Nedvî, *eş-Şeybani*, s. 54.

diyardan yetiştirdiği pek çok öğrencisi olmuştur.

Şeybâni'den ders alanlar arasında, dört mezhep imamlarından biri olan Muhammed b. İdris eş-Şafî (ö.204/819)bulunmaktadır. Ayrıca, Esed b. Furât (ö.213/828), Ahmed b. Hafs el-Iclî el-Kebîr (ö.217/832), Ali b. Ma'bed b. Şeddâd (ö.218/833), Şuayb b. Süleyman el-Keysânî (ö.204/820), Ebû Sülayman el-Cüzcânî (ö.200/816), Halef b. Eyyûb (ö.205/821), İbrahim el-Mervezî (ö.210/826), Ebû Ya'lâ e-Râzî (ö.211/827), İsa b. Ebân (ö.220/827), Hişâm er-Râzî (ö.221/828), Ebû Zekeriyâ el-Vuhâzî (ö.222/829), Ebû Ubeyd el-Kasım b.Selâm el-Herevî (ö.224/831), Muhammed b. Semâ'a et-Teymi (ö.233/848), Nasr b.Ziyâd en-Nisa'bûrî (ö.233/848), Yahya b. Ma'în (ö.233/848), Ebû Câ'fer el-Herevî (ö.236/851), Ahmed b. Hâce el-Âmiriyy (ö.237/852), Dâvûd b. Ruşeyd el-Hâşimî (ö.239/854), el-Hasan b Hammâd el-Hadnamî (ö.241/856), Muhammed b.Mukatiler-Râzi (ö.248/862), İsmâil el-Kazvîni (ö.249/863), Ali et-Tûsî (ö.253/867), Süleyman el-Keysanî (ö.278/897) gibi isimler nakledilmektedir.³²

4. ESERLERİ

İmam Ebû Hanîfe'nin en üretken talebelerinden olan Muhammed b.el-Hasan eş-Şeybâni'nin tedvin ettiği kitaplar Hanefî fıkıh ekolünün ana iskeletini oluşturur. Kaynaklarda 990 eser telif ettiği rivayet edilir.³³ Bunlardan günümüze kadar intikal eden eserleri Ebû Hanîfe merkezli Irak fıkımını temsil edip onu tanıtacak kapsam ve niteliktedir. Ancak bu eserlerin hepsi, rivayet itibariyle güvenilir olmaları bakımından aynı derecede değildir. İslam bilginleri bu anlamda müellifin eserlerini farklı taksimlere tabi tutmuştur.³⁴ Bu ikili tasnifi esas alarak bu konuda özet bilgi verecek olursak:

4.1. Birinci Derecede Olanlar

İmam Muhammed'in kendisinden tevatür ve şöhret yoluyla nakledildikleri için bu eserlerine "Zâhiru'r-Rivâye" veya "Mesâilu'l-Usul" adı verilir.³⁵ Bu kitaplar, Hanefî

³² İbn Abdülbar, *el-İntika*, s. 107; Sem'ânî, *el-Ensab*, VII, 434; Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 9, 10.

³³ İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dimaşki, *Mecmû'atü resâili İbn Âbidin*, Beyrut, ts., I, 16-17.

³⁴ Talip Türcan, *İslam Hukuku*, Ankara, 2015, s.110.

³⁵ İbn Âbidin, *Resmü'l-müfti*, I, 17.

fikhının ilk ve en güvenilir kaynaklarını oluştururlar.³⁶

İmam Muhammed'in bu kapsama giren *el-Mebsût* veya *el-Asl*, *el-Câmiu's-sağîr*, *el-Câmi'ul-kebîr*, *es-Siyeri's sağîr*, *es-Siyeru'l-kebîr* ve *ez-Ziyâdât* denilen altı kitabı, el-Hakîm eş-Şehîd Muhammed b. Muhammed el-Meverzî (ö.334/946) tarafından kısaltılarak *el-Kâfî* ünvanı altında tek metin haline getirilmiş, Şemsü'l Eimme es-Serahsî (ö.483/1090) de *el-Kâfî*'yi 30 cilt halinde şerhetmiştir.³⁷ Şimdi Zâhiru'r Rivâye grubunu oluşturan bu altı kitabı kısaca gözden geçirelim:

4.1.1. Kitâbu'l-Asl veya el-Mebsût

Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî'nin bu eseri ile ilgili İbn Âbidin şöyle diyor: “*Bilesin ki, İmam Muhammed'den rivayet edilen el-Mebsut'un nüshaları müteaddittir. Bunlar arasında en sağlam olanı Ebû Süleyman el-Cûzcânî tarafından rivayet edilenidir. El-Mebsut, Hâherzâde olarak tanınan Şeyhül-İslam Bekr, Şemsû'l-Eimme el-Halvânî gibi müteahhirin bilginler tarafından şerh edilmiştir. Bilhassa Hâherzâde'nin şerhi el-Mebsûtu'l-Kebîr olarak isimlendirilmiştir. Bu şerhler, el-Câmi'us Sağîr'in şerhlerinde olduğu müellife ait el-Mebsût'un metni ile birlikte zikredilerek yapılmıştır.*”³⁸

Şeybânî'nin *el-Asl* yahut *el-Mebsut* adıyla bilinen bu kitabı, içinde her meselenin ele alındığı en kapsamlı eseridir. Meselelerin çokça serdedildiği anlamına gelen *el-Mebsût* ismini alması da buradan kaynaklanmaktadır. Kitabın en önemli özelliği kolay ve sâde bir uslûba sahip olmasıdır. Müellif genelde meseleleri delilleriyle zikretmiş olmakla birlikte, bazen delil zikretmediği de görülür.

Hocaları, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un furû-u fıkha dair görüşlerini naklettikten sonra farklı düşündüğü her meselede kendi görüşüne de yer vermiştir. Şeybânî'nin bizzat kendisi şöyle diyor:

“*Ben size Ebû Hanîfe'nin ve Ebû Yûsuf'un görüşleri ile kendi görüşümü ayrı ayrı açıkladım. Ayrıntıya girmeden belirttiğim ise, o hepimizin ortak görüşüdür.*”³⁹

³⁶ Ahmet Yaman, Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul, 2014, s.118; Muhammed Ebu Zehra, *Mezhepler Tarihi*, İstanbul, 2015, s. 410.

³⁷ İsmail Paşa, *Keşfu'z-zunûn, İzâhu'l-meknûn ve Hedyyetü'l-ârifin birlikte*, Lübnan: Dâru'l kütübü'l-ilmîyye, 2008, III, 174.

³⁸ İbn Âbidin, *el-Mecmuatü resaili*, I, 26.

³⁹ Kevseri, *Buluğu'l-emani*, s. 61; Şeyh, *eş-Şeybani*, s.76.

İmam Muhammed bu eserinde Kitâbul-İstihsân ile Kitâbu't-Teharri'ye yer vererek üzerine furû-u fıkha dair birçok fikhî meselelerin bina edildiği iki mühim esasa işaret etmiştir.⁴⁰ Ayrıca şeklen birbirine benzeyen ancak hükümleri farklı olan fikhî meseleler (furû) arasındaki farkları da açıklamıştır.

Zâhid el-Kevserî, İmam Şafî'nin el-Mebsût'u ezberlediğini, onun el-Ümm adlı eserini el-Asl'ın metodunu esas olarak telif ettiğini, ehli kitaptan hikmet sahibi birinin bu kitabı tetkik etmesi sonucunda, “*Sizin küçük Muhammed'inizin kitabı bu ise büyük Muhammed'inizin kitabı kim bilir nasıldır*” diyerek onun bu sebeple İslama girdiğini nakleder.⁴¹

Eserin ilk olarak beşinci cildi 1954'te Kahire 'de Şefik Şehâte'nin tahkiki ile yayınlanmış, sonrasında bu beşinci cilt, tahkiki *Ebu'l-Vefâ el-Efgânî* tarafından yapılan ilk dört ciltle birlikte beş cilt halinde *Karaçi*'de basılmıştır. İstanbul kütüphanelerinde tüm nüshaları bulunan eser, Haydarâbâd'da neşredilmiştir. Ancak bu nüsha eksiktir.⁴²

4.1.2. el-Câmi'us-sağir

Bu kitap yaklaşık 1532 meseleyi ihtiva etmektedir. Bunlardan 170 meselede ihtilaftan söz edilmiş, ilk meselenin dışında da kıyas ve istihsan zikredilmemiştir. Kaynaklarda, İmam Ebû Yûsuf'un talebi üzerine İmam Muhammed'in hocası Ebû Yûsuf vasıtasıyla aldığı Ebû Hanîfe'ye ait rivayetleri bir kitapta topladığı, bunu kendisine arz ettiğinde Ebû Yûsuf'un çok hoşuna gittiği ve bu kitabı yanından hiç ayırmadığı rivayet edilmektedir. Hasan b. Ahmed ez-Za'ferânî ve Ebû Tâhir ed-Debbâr tarafından tertibe konan bu eser matbudur.⁴³ Leknevî bu eserin kırka yakın şerhinden söz eder.⁴⁴

4.1.3. el-Câmi'ul-kebir

el-Câmi'ul-kebir, Şeybanî'nin en önemli kitaplarından biridir.⁴⁵ İslam hukukçuları, İmam Muhammed'in bu eserini hocası İmam Ebû Yûsuf'a arz etmediğini

⁴⁰ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (trc.Rüştü Balcı), İstanbul, 2011, IV, 1261.

⁴¹ İbn Âbidîn, *el-Mecmuatü resaili*, I, 19; Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 62.

⁴² Halit Ünal, “el-Asl”, *DİA*, III, 494; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, s. 17.

⁴³ Leknevî, *en-Nefî'u'l-kebir limen yutâli'l-câmi'is-sağir*, y.y., s. 33-34.

⁴⁴ İbn Âbidîn, *Mecmuatü resaili*, I, 26.

⁴⁵ İbn Nedim, *el-Fihrist*, Lübnan: Dâru'l kütüb'l ilmiye, 2010, s. 611.

ifade etmektedirler. İbn Âbidîn, İbn Nuceym'den naklen, İmam Muhammed'in "es-Sağîr" ile mevsuf telifatının hepsinin Ebû Yûsuf'la kendisinin ittifak ettikleri meseleleri ihtiva ettiğinin, buna karşın "el-Kebîr"le nitelenenlerin ise Ebû Yûsuf'a arz etmeden tamamen kendisine ait telifleri ifade ettikleri yönünde bir bilgi verir.⁴⁶

Furû-ı fıkhiyyenin inceliklerini ve gizli illetleri içermesi sebebiyle bu kitap el-Asl'ın aksine İmam Muhammed'in metin açısından en zor olan telifidir. Bu bağlamda İbn Şuçâ' (ö.266/841) şöyle diyor: "İmam Muhammed, el-Câmi'u'l-kebîr'i telifinde, sûr inşa eden şu adama benzer ki, duvar yükseldikçe iskele kurarak örme işine devam ediyor; inşaatı tamamlayınca da iskeleyi söküp sonra insanlara"-haydi duvara turmanın" diyor.⁴⁷

Eserin en zor bahsi ise "Kitâbu'l-eymân" dır. İmam Serahsî, fıkhıta mütebahhir kimselerin seviyesini tespit etmek için bu eserin "Eymân" bölümünden okutulmasını öğütler. Şeybânî bu eserinde nazari ve farazî fıkha yer vererek vuku ihtimali çok az meseleler üzerinde durmuş, beyin jimnastiği yapmak suretiyle âcil ve güncel mesele ve ihtiyaçlara fikhî çözüm ve cevap arama metodunu kullanmıştır. Henüz vuku bulmamış hipotetik olaylara hüküm üretmenin yanı sıra el-Câmi'u'l-kebîr'de hesaba dayalı meselelere ve kölelik konusuna oldukça itina gösterilmesi kitabın temel özelliklerini oluşturur.⁴⁸

4.1.4. es-Siyeru's-sağîr

Şeybânî, bu eserdeki bilgileri, Ebû Hanîfe'den rivayet etmiştir. Devletler hukukuna ait bir çalışmadır. İmam Mervezi, es-Siyeru's-sağîr'i el-Muhtasar isimli kitabına aldı; İmam Serahsî de *Mebhut*'unda şerh etti. Söz konusu bu eser, şerhlerle birlikte kısmen I. Dimitrof tarafından İngilizce 'ye tercüme edilmiştir.⁴⁹

4.1.5. es-Siyeru'l-kebîr

es-Siyeru'l-kebîr, devletler umumi hukuku ile alakalı bir eserdir. İsmail b.Tevbe el-Kazvînî (ö.249/863) ile Ebû Süleyman el-Cûzcânî tarafından rivayet edilmiştir.⁵⁰

⁴⁶ Zehebî, el- *Menâkib*, s.89,90.

⁴⁷ Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammedi'l-Hanefî, *Şerhu's-siyeri'l-kebîr*, Kahire 1971, I, 252.

⁴⁸ Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 62.

⁴⁹ Serahsî, *Şerhu's-siyeri'l-kebîr*, I, 4.

⁵⁰ Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 64.

Serahsî, *es-Siyerü'l-kebîr*'i şerh etmiş, asıl metin şerhiyle birlikte Hindistan'da dört cilt, Kahire'de ise beş cilt halinde yayınlanmıştır. Ayrıca bu dev eser, Sultan Mahmut zamanında Antepli Muhammed Münib (ö.1156/1743) tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek basılmış ve Osmanlıların Avrupa devletleriyle olan savaşlarında başvuru temel bir kaynak olmuştur. Antepli Muhammed Münib, aynı zamanda bu kitabı Arapça olarak şerh etmiş ve buna "*et-Teysîr ala's-siyeri'l-kebîr*" adını vermiştir. *es-Siyerü'l-kebîr*'in devletler hukuku alanında en eski eser olduğunu göz önüne alan UNESCO'da onu Fransızca'ya tercüme ettirmiş ve bastırmıştır. Halife Harûn er-Reşid kitaba muttali olduğunda, ona son derece hayran kalarak devrinin medâr-ı iftiharî saymış, çocukları el-Emîn ve el-Me'mun'u İmam Muhammed'in meclisine göndererek kitabı bizzat müelliften okumalarını sağlamıştır.⁵¹

Bu eserde savaşta müslim ve gayri müslümlerin durumları ile iki tarafın esirlerine dair hükümler, müşriklerin İslamı kabul etmeleri, emân talebi ve müste'menler'in değişik halleri, dar-ı harpten İslama gönderilen heyetler, ganimet, sulh ve tahkim, esirlere karşı verilecek bedel, silaha ait hükümler, kölelik, savaşta ehli harbin istila ettiği arazi, dar-ı harpteki müslümanlar, muâhadelerin bozulması, harp suçları ile harp ve sulh hallerinde ehl-i harbin müslümanlarla ilişkilerine dair yüzlerce meseleler konu edilmiştir.⁵²

Serahsî, bu kitabı, İmam Muhammed'in son yazdığı telifler arasında olduğunu belirtir. Şeybânî'nin *es-Siyeri's- sağîr*'i yazmasının ardından, Şam bilgini Evzâî'nin Iraklılar'ın bu tür konularda bilgilerinin bulunmadığı yönündeki iddiası ve tenkidi üzerine "*es-Siyerü'l-kebîr*'i" yazdığı yönünde bir rivayet bulunmaktadır. Şeybânî, devletler hukuku alanında eser yazan ilk müelliftir. O, devletler hukukunun babası olarak bilinen Hollandalı Grotius(1583-1645)'den 800 kûsür sene önce yaşamıştır. Onun yazdığı *es-Siyerü'l-kebîr*'de, İslam düşünce tarihinin bir gurur abidesidir. Frank Kralı Şarlman (ö.768-814) ile muasırı olan İmam Muhammed, o dönemde Avrupa'da kanun koyuculuk ve devletler hukuku adına hiçbir fikir yok iken, miladî IX. Asırda devletler hukukuna dair hükümleri yazmakla hukuk tarihinde bir ilki gerçekleştirmiştir.⁵³

⁵¹ Serahsi, *Şerhu siyeri'l-kebir*, I, 11.

⁵² Serahsi, *Buluğu'l-emani*, I,13.

⁵³ Serahsi, *Buluğu'l-emani*, I, 9, 28.

4.1.6. ez-Ziyâdât

Bu eser “Zahiru’r-Rivâye” denilen temel metinlerden birisidir. Şeybânî, kitapta işlediği bütün konularda Ebû Yûsuf’un imlâ ettirdiği metni ve buna bağlı olarak yaptığı açıklamaları esas almıştır. İmam Muhammed bütün konuları işlerken önce Ebû Yûsuf’a ait metin ve açıklamaları kaydetmiş sonra kendisi, konularla ilgili tamamlayıcı bilgi ve beyanata “ziyâde” etmiştir. Böylece kitabın aslı Ebû Yûsuf’un tasnifi, ek kısmı ise İmam Muhammed’in ürünüdür. İşte bu sebeple kitaba “ez-Ziyâdât” ismi verilmiştir. Ebû Yûsuf bu kitabın imlâsına “me’zûn” bölümüyle başladığı için İmam Muhammed de ona teberrüken diğer eserlerinin aksine bu kitaba “me’zûn” konusuyla başlamış ve hocasının tasnifini hiç değiştirmemiştir. Daha sonra İmam Muhammed’in öğrencisi Ebû Abdillâh ez-Zeferânî hocasının tertibini değiştirip konulara göre yeniden düzenleyerek kitaba son şeklini vermiştir.⁵⁴

Eser birden fazla Hanefî hukukçusu tarafından şerh edilmiştir. Bunların içinde Kadîhan’ın “Şehu’z-ziyâdât’ı” en hacimli olanıdır.

Şeybânî’nin kaleme aldığı başka eserler de vardır ki bunlar hadis ağırlıklı olup bir kısım bilginler bunları da Zahiru’r-Rivaye metinleri derecesinde isnadı sağlam kaynaklar olarak değerlendirmişlerdir. Bu eserler şunlardır.⁵⁵

4.1.7. İmam Muhammed’in Muvatta’ı

Muvatta, İmam Muhammed’in içtihadî şahsiyeti yanında onun hadisçi kimliğini ortaya koyan bir eserdir. Leknevî, Muhammed b. el-Hasan’ın rivayet ettiği Muvatta’ın temayüz eden bir takım özelliklerinden söz etmektedir.⁵⁶

*“İmam Muhammed, İmam Mâlik’ten Muvatta’ın tümünü rivayet etmiştir. Onun Muvatta’ındaki bazı hadislerde, Muvatta’ın diğer rivayetlerinde olmayan basit ziyadeler bulunur”.*⁵⁷

İmam Muhammed, bu eserinde merfû hadisler ile Sahabe ve Tâbiun âsârı olarak senetli-senetsiz toplam 1180 rivayet toplamıştır. Bunların 1005 rivayeti İmam Mâlik’ten, 13’ü Ebû Hânîfe’den, 4’ü Ebû Yûsuf’tan, geriye kalan 158 rivayeti ise

⁵⁴ Leknevî, *et-Ta’liku’l-mümecced âlâ Muvatta’i’l-İmam Muhammed*, y.y., 1297, s. 35.

⁵⁵ Leknevî, *et-Ta’liku’l-mümecced âlâ Muvatta’i’l-İmam Muhammed*, s. 35.

⁵⁶ Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, *Tenviru’l hevâlik şerh Muvatta Mâlik*, Mısır, ts., I, 10.

⁵⁷ Leknevî, *et-Ta’liku’l-mümecced*, s. 40, 41.

başkalarından almıştır.

Kitapta çok sayıda zayıf hadis bulunur. İmam Muhammed'in el-Muvatta'ını ondan öğrencisi Ahmed b. Muhammed b. Merân rivayet etmiştir.⁵⁸ Kitabın çeşitli şerhleri yapılmış olup metin ve şerh halinde matbûdur.

4.1.8. el-Hucce âlâ ehli'l-Medine

İmam Muhammed, Medine'ye gittiğinde Medine hukukçularıyla yaptığı ilmî tartışmalarda onlara karşı reddiye olarak ileri sürdüğü delilleri bir kitapta toplamış ve buna "el-Hucce" adını vermiştir. Kûfe'ye döndüğünde öğrencileri ondan bu eseri rivayet etmiş, İsa b. Ebân'ın rivayetiyle şöhret kazanmıştır. Müellifkonuları işlerken şu şekilde bir metod takip etmiştir:

Önce Ebû Hanîfe'nin görüşlerini kaydedip arkasından Medine ehline ait görüşleri zikretmektedir. Çoğu kez Ebû Hanîfe'nin görüşlerini Medine hukukçularına karşı savunmuş, nadiren de olsa Medine ehlinin görüşleriyle birlikte zikrettiği İmam Mâlik'in görüşlerini tercih ettiği de olmuştur.⁵⁹

Bir nevi ilmi münazaralar mecmuası olan bu eserlerle İmam Muhammed, bu alanda yeni bir çığır açmış ve böylece fikhî yeteneklerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Eser, hükümlerin istinbatında müçtehide yardımcı olacak çok mühim usûl kaidelerini içerir.⁶⁰

İmam Şâfiî bu eseri *el-Ümm* adlı kitabına almış; İmam Muhammed'in naklettiği Ebû Hanîfe ve Medine ehlinin görüşlerini münakaşa ederek her meselede iki taraftan birinin ittifak ettiği görüşü belirtmiştir. Şâfiî'nin bunu kitabına almış olması rivayetinin güvenilir, senedinin sabit olmasını göstermesi bakımından yeterli bir argümandır. *El-Hucce*, içinde Sünnet, âşâr ve kıyasla istidlâllerin bulunduğu mukayeseli bir fıkıh kitabı niteliğindedir.

⁵⁸ eş-Şeybânî, *el-Hüccetü âlâ ehli'l-Medine*, Hindistan: Dairtü'l-Me'ârifî'l- Osmaniyye, ts., Ebû'l-Vefâ el-Afgânî'nin yazdığı önsöz, s. 1, 2.

⁵⁹ eş-Şeybânî, *el-Hucce*, II, 232.

⁶⁰ Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 67.

4.1.9. el-Âsâr

İmam Muhammed el-Muvatta'nın bir eşi olan *el-Âsâr*'ında, Ebû Hanîfe'den merfu, mevkuf ve mürsel hadisleri rivayet etmiştir. Irak'ın önde gelen isimlerinden İbrahim en-Nehâî'den yaptığı rivayetler de oldukça çoktur. Eserde ağırlıklı olarak fikhî konulara dair rivayetler yer almaktadır.

4.2. İkinci Derecede Olanlar

Bu eserler birinci derecede zikredilenler kadar kuvvetli görülmediğinden bunlar “Nâdiru'r –Rivâye” ya da “Gayru Zâhiri'r-Rivaye” adını alır. Müellifin bu gruba dahil eserleri şunlardır:

4.2.1. Ziyâdâtü'z-ziyâdât

Bu eser *ez-Ziyâdât*'ın tekmilesidir. Yedi baktan oluşan bu eseri Serahsî şerh etmiş ve adına “*en-Nüket*” demiştir. Ayrıca İmam Attâbî'ye (ö.586/1190) ait bir başka şerhi daha vardır ki *en-Nüket*'le birlikte tab' edilmiştir.⁶¹

4.2.2. Kitâbu'l-kesb

İmam Muhammed'in vefatına yakın telif ettiği son eserdir. Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin kaydettiğine göre, İmam Muhammed'den zühdle alakalı bir kitap yazması istenmiş, O, cevaben, “*Kitâbu'l-buyû'u yazdık ya!*” demiştir. İlk etapta bu soru ile cevap arasında ilişki kurmak zor gözükebilir. Ancak müellif, amelin güzel olmasını kazancın helâl ve temiz olmasına bağlı olduğunu vurgulamak istemiştir.⁶²

el-İktisâb'i Şeybânî'den öğrencisi İbn Semmâ'a et-Temîmî rivayet etmiş sonra bunu telhis ederek ona “*el-iktisâb fî'r-rızki'l müktesâb*” ismini vermiştir. *el-iktisâb*, ayrıca es-Serahsî tarafından şerh edilmiştir.⁶³ *El-Mebsût*'un içinde bir bölüm olarak yer alan *Kitâbül'l –kesb*'i Mustafa Baktır Türkçe'ye tercüme etmiştir.

⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 110; Kevserî, *Buluğu'l emani*, s. 65.

⁶² Nedvî, *eş-Şeybani*, s. 147.

⁶³ İbnü'l -Hümâm, Kemalüddin Muhammed, *Fethu'l kadir*, Mısır: Mektebetü'l-Halebi, 1970, V, 456.

4.2.3. Nevâdir Kitapları

Bunlar âhâd tarikiyle rivayet edilen kitaplardır. Bunlardan Muhammed b. Semâ'a, İbrahim b. Rüstem el-Mervezî, Muallâ b. Mansur, Dâvud b. Rûsayd ve Süleyman el-Keysânî'ye ait olan nevâdirler en meşhurları arasındadır.

Bu nevi rivayetlere itimad edilebilmesi için bunların güvenilir bir senedinin olması ya da eş-Şeybânî ve benzeri müçtehidlerin meşhur eserlerinden alınmış olmaları gerekir.⁶⁴ Aşağıda zikredeceğimiz kitaplarda bu türe dâhildir.

4.2.3.1. Rakkiyât

Rakka kadısı iken verdiği kararlar mecmuasıdır. İmam Muhammed Rakka'da bulunduğu sürece ondan hiç ayrılmayan Muhammed b. Semâ'a rivayet etmiştir.

4.2.3.2. el-Keysâniyyât

Bu eseri, Şu'ayb b. Süleyman el-Keysânî, İmam Muhammed'den; İmam Tahâvî de Süleyman b. Şu'ayb'dan rivayet etmiştir. Bu esere aynı zamanda "el-Emâlî" de denir.⁶⁵

4.2.3.3. Cûrcâniyyât

Ali b. Salih el-Cûrcânî İmam Muhammed'den rivayet etmiştir.

4.2.3.4. Hârûniyyât

Halife Harun er-Reşid'e verilmiş cevaplar mecmuası olması dolayısıyla ona nispet edilmiştir.⁶⁶

4.2.3.5. el-Hiyel ve'l-mehâric

Bu eser fıkıh ile hayatı telif etmek, haramların zaruret gerekçesiyle mübah kılınmasını azaltmak, insanların apaçık şer'i kaideleri çiğnemesini önlemek ve benzeri gayelere matuf olarak kanunun sertliğini yumuşatmak için yapılan bir kısım tevilleri

⁶⁴ Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 64.

⁶⁵ Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 64.

⁶⁶ Ebû Zehra, *Mezhepler Tarihi*, s. 422, 423.

içerir. Şeybânî'nin daha talebeleri zamanında bu eserin ona âdiyeti söz konusu edilmiştir. Ebu Süleyman el-Cüzcânî, İmam Muhammed'in "el-Hiyel" isminde bir eser tasnif etmediğini iddia ederken Şeybânî'nin en seçkin ve güvenilir ravilerinden bir diğer öğrencisi Ebû'l-Hafs ise, bunu, hocasından rivayet ederek ona nispet etmiştir. Serahsî bu tezi daha doğru bulur. Eseri el-Müvezi ihtisâr etmiş es-Serahsî de *el-Mebsût* adlı meşhur eserinde bu muhtasarı şerh etmiştir.⁶⁷

5. İCTİHÂD ANLAYIŞI

Ebû Yûsuf gibi Şeybânî'nin de ictihaddaki derecesi hakkında farklı görüşler ileri sürülmekte birlikte onun mutlak müctehid seviyesinde olduğu görüşü daha kuvvetli kabul edilmektedir.

Şeybânî, ictihâdın muteber sayılabilmesi için mutlaka sağlam bir dayanağının bulunması gerektiğini düşündüğünden galip olmayan zanla görüş belirtmeye karşı çıkmaktadır. Ona göre her müctehidin ictihâdı değerlidir ve müctehid kendi içtihadıyla bağlıdır, ancak müctehid ictihâdında yanılabilir, ictihâdî hüküm nas gibi olmayıp müctehid başka delillerle karşılaştıkça ictihâdını değiştirebilir. Şeybânî'nin eserlerinde geçen "kişinin kendisiyle Allah arasında" ifadesi onun zihninde daha sonra oluşan tabirle, kazâen ve diyâneten ayırımında bulunduğunu göstermektedir. Ortaya koyduğu ictihadlarla kendisi de hukukta tek bir uygulamanın her zamanda ve her yerde geçerli sayılmadığını, kesin dayanağı olmayan bazı uygulamaların sosyal şartların değişmesi ve zaruret karşısında değişikliğe uğrayabileceğini kabul ettiğini göstermiştir.⁶⁸

5.1. Kullandığı Deliller

5.1.1. Kitap

Özellikle re'y ile bilinemeyecek konularda fiki hükümleri delillendirirken Kur'an ayetlerine atıfta bulunan Şeybânî'nin önce Kur'an-ı, ardından sünneti zikretmesi⁶⁹ Kur'an-ı birinci kaynak saydığını göstermektedir.

⁶⁷ Köse, Saffet, "el Mehâric", *DİA*, XXVIII, 264-265, İstanbul, 2003.

⁶⁸ eş-Şeybânî, *el-Asl*, II, 33, 49, 67.

⁶⁹ eş-Şeybânî, *el-Hüccce*, II, 179, 180.

5.1.2. Sünnet

Açık biçimde ifade etmemekle birlikte ortaya koyduğu fihki çözümlerden Şeybânî'nin sünnetin temel işlevinin kitabın mücmelini açıklama, âmını tahsis etme ve hükmü üzerine, ziyade getirme gibi yollarla kitabı açıklama (beyan) olduğunu kabul ettiği anlaşılmaktadır. Mesela sünnete dayanarak namazda kişinin kendisi duyacak kadar gülmesinin hem namazı hem abdesti bozacağı hükmünü benimsemiştir.⁷⁰ Sünnetin ibtidâen hüküm koyması kapsamında sayılan bu gibi örneklerin sünnetin kitabın hükmüne ziyade getirmesi olarak nitelemesi daha isabetlidir; çünkü abdesti bozan şeylere Kur'an'da işaret edilmiş,⁷¹ sünnet ise bunlara ziyade getirmiştir. Prensipte sünnetin teşrii değerini kabul eden ibadetlerle ilgili konularda daha yoğun olmak üzere fikhî çözümlerinde sünnete çokça atıfta bulunan Şeybânî, Hz. Peygamber'in başka bir beyanına dayanarak veya Kur'an'dan ilham alarak bazı uygulamalarını onun şahsına özel sayar ve bunlarla amel edilemeyeceğini söyler.⁷²

5.1.3. İcmâ

Şeybânî, âlimlerin bir meselenin hükmü üzerinde görüş birliğine varmalarını bağlayıcı bir delil kabul eder ve icmâa, deliller hiyerarşisinde sünnetten sonra yer verir. Eserlerinde icmâa atıfta bulunurken çok defa icmâ edenleri belirtip sahâbenin, tâbiinin, Kûfe ehlinin, Irak ve Medine ehlinin icmâından bahseder, bazen de icmâ olduğunu söylemeden mutlak şekilde kullanır. Şeybânî'nin sahabe dışındakilerin icmâından bahsetmesi, icmâi sadece sahabe döneminde has görmeyip sonraki dönemlerde de meydana gelebileceği görüşünü benimsediğini göstermektedir.

5.1.4. Önceki Şeriatler

Kur'an'da zikredilen geçmiş şeriatlere (şer'u men kablenâ) ait hükümlerin dikkate alınması gerektiği görüşünde olan Şeybânî, rivayetlerde geçen bu şeriatlere ait hükümleri ibtidâen hüküm kaynağı saymasa da belli bir değer atfeder.

⁷⁰ eş-Şeybânî, *el-Asl*, I, 166.

⁷¹ en-Nisâ 4/43; el-Maide 5/6.

⁷² Özşenel, Mehmet, "Şeybânî, Muhammed b. Hasan", *DİA*, XXXIX, 39, Ankara, 2010.

5.1.5. Sahâbî Sözü

Şeybânî'nin fikhî çözümlerinde dayandığı kaynaklardan biride sahâbî kavlidir. Sahâbenin ittifakını bağlayıcı gören Şeybânî ihtilaf etmeleri durumunda bu görüşlerden birini tercih eder, tamamen onların kavilleri dışına çıkmaz. Kendisine ulaşan farklı sahâbî sözleri arasında tercihte bulunurken sahâbîlerin ilimdeki derecelerini, sahâbî kavlinin naslara ve müslümanların çoğunluğunun kabulüne uygunluğunu, özellikle ibadetle ilgili konularda ihtiyat prensibine uymasını dikkate alıp, bazen de tercih yaparken birden fazla ölçütü göz önünde bulundurmaktadır.⁷³

Tebeu't-tâbiînden olan Şeybânî zaman zaman tâbiînin hukuki çözümlerine de atıfta bulunmuştur.⁷⁴ Şeybânî tabiîn büyüklerinden en çok, içerisinde yer aldığı ekolün önde gelen fakihlerinden olan İbrâhim en-Nehâî'yi referans göstermiştir.

5.1.6. Örf

Özellikle hakkında nass bulunmayan konularda halkın uygulamalarını dikkate alan Şeybânî'nin eserlerinde dille ilgili olan yemin ve eman bahislerinde örf önemli bir yer verdiği görülmektedir. Şeybânî şartların değişmesiyle örfünde değişebileceğini kabul eder ve fikhî çözümlerinde bunu dikkate alır. Bu da onun sosyal gerçeklere önem verdiğini göstermektedir.⁷⁵

5. 2. Metodu

5.2.1. Naslardan Hüküm Çıkarmada Dikkate Aldığı Prensipler

Sadece hakkında açık nas bulunmayan konularda içtihada başvuran Şeybânî konuyla ilgili delâleti açık nas mevcutsa bu yola gitmez.⁷⁶ Naslarda yer alan her emri vücûba, her nehyi de tahrime hamletmez, bazı emirlerin tavsiye, bazı nehyelerin kerâhet ifade ettiği görüşündedir. Naslardaki mutlak âm lafızları mümkün oldukça hakkını ve umumiliğini koruyarak ele alır. Şeybânî, bütün hukuki meselelerin nasların lafzıyla çözüme kavuşturulamayacağını farkındadır, bu sebeple naslardan hüküm çıkarmada akli prensiplere de yer vermiştir. Şeybânî, *“Hakkında rivayet gelmeyen şeyin hakkında*

⁷³ eş-Şeybânî, *el-Asl*, II, 154-155.

⁷⁴ eş-Şeybânî, *el-Hücce*, II, 256-258; IV, 382, 389.

⁷⁵ Özşenel, “Şeybani, Muhammed b. Hasan”, *DİA*, XXXIX, 39.

⁷⁶ eş-Şeybani, *el-Hücce*, II, 195-196.

rivayet gelenler arasında ona benzeyene kıyas edilmesi gerekir” sözüyle kıyasa işaret etmiş, kıyasın dört rüknünü açıkça ifade etmese de bunları, kıyası kullandığı fikhî çözümlerde gözetmiştir.⁷⁷

Kıyasa aykırı olan “*eser*” deki hükmü kıyasa dayanarak yapmayan Şeybânî, icmâ veya mezhep içi icmâ ile sabit olan hükmü⁷⁸ makîs aleyh yapar. İstihsân, Hanefî usulcülerinden “kıyası terketme” anlamında kullanılmış olup, Şeybânî, *eser*, sahâbî sözü, örf, kapalı kıyas, zaruret ve özellikle ibadetlerle ilgili konularda ihtiyat sebebiyle kıyası terkedip istihsana başvurmuştur. Şeybânî’nin fikhî çözümleri incelendiğinde zararı giderme ve yararlı olanı sağlama şeklinde özetlenebilecek olan nasların ortak amacını iki yönüyle dikkate aldığını gösteren pek çok örnekle karşılaşılır. Bu bağlamda önemli bir yere sahip olan zaruretin ölçüsünü ölüm tehlikesi, kalıcı hastalığa yakalanmaktan korkulması ve dayanılmayacak derecede şiddetli acı şeklinde belirler. Mükrehin bazı tasarruflarını geçersiz sayması⁷⁹, fikhî çözümlerinde meşakkati dikkate alması gibi örnekler de bu anlayışın izlerini taşır. Bireyin ve toplumun ihtiyaçlarını göz önüne aldığını, naslardaki bazı hükümleri insanların yararını gözeterek yorumladığını, bazı durumlarda kolaylık yönünü tercih ettiğini gösteren çözümlerde onun yarar düşüncesine özel önem verdiğini ortaya koymaktadır. Bazı çözümlerinde Şeybânî’nin istishâb prensibini dikkate aldığı görülür.⁸⁰ Şeybânî özellikle ibadetle ilgili konularda yerine getirilmesi zorluğa yol açmaması kaydıyla ihtiyat prensibini almıştır.⁸¹

5.2.2. Çelişen Rivayetler Arasında Tercih Kriterleri

Fikhî çözümlere kaynaklık edecek farklı rivayetlerin karşıt sonuçlar ortaya çıkarması durumunda Şeybânî’nin özellikle şu kriterlere göre tercihte bulunduğu anlaşılmaktadır: Râvilerin ilmi ve çokluğu, nassın zâhirine daha uygun olma, sahâbî sözüyle desteklenme, yeni açıklama getirme, daha kolay çözüm içerme, ilahiyat prensibine uygun bulunma, daha sonraki tarihte vârit olma (neshetme konumunda bulunma).⁸²

⁷⁷ eş-Şeybani, *el-Hücce*, II, 649-650.

⁷⁸ eş-Şeybânî, *el-Asl*, II, 182.

⁷⁹ eş-Şeybânî, *el-Asl*, III, 68-70.

⁸⁰ eş-Şeybânî, *el-Hucce*, I, 119-120.

⁸¹ eş-Şeybânî, *el-Asl*, III, 68-70.

⁸² eş-Şeybânî, *el-Hücce*, II, 754-758, 768-770.

6. MEZHEPTEKİ YERİ

Kitap ve sünnet ilimlerinden başka Arap dili ve edebiyatında, matematikte de maharet sahibi olan İmam Muhammed, re'y fikhî ile hadis fikhîni kendisinde birleştiren, Irak fikhîni tedvin eden ve onu gelecek nesillere nakleden bir müçtehidir. O, üstadı Ebû Hanîfe'nin içtihatlarını tamamen zabt ve kaydetmiştir. Birçok meselede hocasına muhalefette bulunmuş olmakla beraber, kendi içtihatlarını onun usul ve kaidelerine tatbikten geri durmamış, dolayısıyla onun mezhebi çerçevesinde içtihatla bulunmuştur.⁸³ Onun fikha olan hizmetinden dolayı hakkında şöyle denilmiştir : “*Fıkhı Abdullah b.Mes'ud (ö.32/652) ekti, Alkame (ö.62/681) suladı, İbrâhim en-Nehâi (ö. 95/713) biçti, Hammâd (ö.120/737) sürdü, Ebû Hanîfe (ö.150/767) öğütüp un yaptı, Ebû Yûsuf (ö.182/798) hamurunu yoğurdu, İmam Muhammed (ö.189/805) ekmeğini pişirdi; diğer insanlar onun ekmeğini yemekteler.*”⁸⁴

Ebû Hanîfe'nin ders halkasında sağladığı serbest tartışma ortamı, ortak temel prensipleri benimseyen müçtehit öğrencilerinin görüşlerini açık biçimde ifade etmesine imkân vermiş, neticede Hanefî mezhebinin temel görüşleri kolektif bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Ebû Hanîfe'den sonra mezhebe en çok katkısı bulunan Ebû Yûsuf ve Şeybânî gerek kendi aralarında gerekse Ebû Hanîfe ile birçok meselede görüş ayrılığına düşmelerine rağmen, Şeybânî'nin bu konuda genel bir değerlendirmede bulunmadığı gibi, çoğu zaman ihtilaf sebeplerini mesele düzeyinde de açıklamamıştır. Üçünün ihtilaf ettiği fer'i meseleler incelendiğinde görüş ayrılıklarının önemli kısmının meseleye farklı açılardan bakma, hadislerin kabulünde farklı kriterler benimseme, rivayetleri farklı şekilde yorumlama, farklı sahâbî veya tabîî kavliyle desteklenen görüşleri esas alma ve örf'e öncelik verme gibi sebeplerden kaynaklandığı görülmektedir. Şebânî'nin Hanefî mezhebine katkıları şu şekilde özetlenebilir: Şeybânî ekolün görüşlerini kaydedip nakletmiştir. Ebû Hanîfe'nin ders halkasında meseleler ele alınıp tartışılıyor, fakat düzenli biçimde kayıt altına alınmıyordu. Kendi görüşleri yanında Ebû Hanîfe'den ve onun diğer talebelerinden öğrendiklerini yazarak mezhebin fikhî görüşlerini bir bütün halinde tasnif edip sonraki nesillere aktaran ilk kişi Şeybânî'dir. Mezhep âlimleri de bu konuda onun esas kabul etmiştir. Fıkıh ilminin

⁸³ Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukukî İslamiyye ve İslahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, 1985, I, 393.

⁸⁴ el-Haskefî, Alâuddin Muhammed b. Ali (ö.1088/1677), *ed-Durri'l-muhtar fî şerhi tenviri'l-ebzar, İbn Abidin'in "Haşiyetü reddi'l-muhtar"ı ile beraber*, y.y., 1399/1979, I, 49-50.

gelişmesi açısından önemli bir dönüm noktası olan fikhî konuların kitap, bab ve fasılalara ayrılarak yazılması, ekolün görüşlerinin orijinal bir metoda göre kayıt altına alınıp belli bir sisteme oturtulması hususunda da Şeybânî öncü konumundadır. Şeybânî'nin eserleri, Hanefî mezhebini meydana getiren ortak birikimde onunda önemli bir paya sahip olduğunu ve farklı içtihatlarıyla ekolün görüşlerinin zenginleşmesine ciddi katkı sağladığını gösteren örneklerle doludur. Onun zamanında biri, kendisinin de içinde yer aldığı Kûfe merkezli Irak ekolü, diğeri Medine merkezli Hicaz ekolü revaçta olduğundan ilmî rekabet esasen bu iki ekol arasında cereyan etmiştir. Şeybânî, el-Muvatta rivayetinde ve özellikle el-Hücce'de iki tarafın ihtilafa düştüğü konuları mukayeseli biçimde ele alarak kendi ekolünün görüşlerini savunmuştur. Bu çerçevede sıkça Medine ehlini başta kendilerinin rivayet ettikleri olmak üzere hadislere uymamakla ve görüşlerinde çelişkiye düşmekle itham ederken bir yandan kendilerinin hadisleri terketmediklerini vurgulamak, diğeri yandan da içtihadta tutarlılığa büyük önem verdiklerine dikkat çekmek istemiştir.

Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, Halife Harun er-Reşîd zamanında hiç arzu etmediği halde Rakka kadılığını kabul etmek zorunda kalmıştı. Zeydî İmamı, Yahya b. Abdullah et-Tâlibî meselesinde, halifenin arzusu doğrusunda fetva vermediği için er-Reşid tarafından Rakka kadılığından azledilmiş ve ardından da ikamet ettiği Bağdat'ta fetva vermekten men edilmiştir. Ancak bir süre sonra halife ile arası düzelerek halife er-Reşid onu Abbâsî hilafetinin baş kadılığına getirmiştir.⁸⁵

Harun er-Reşid'in Rey şehrine yaptığı seyahatte yanına aldığı Muhammed b. el-Hasan, 189 hicri senesinde 57 yaşında iken orada vefat etmiştir. Meşhur Kûfe kıraat İmamı ve nahiv bilimcisi Ebû'l -Hasan Ali b. Hamza el-Kısâî'ninde aynı gün vefat ettiği rivayet edilmektedir.⁸⁶

Kerderî'nin naklettiğine göre, İmam Muhammed evinde misafir olduğu öğrencisi Hasan b. Abdillâh er-Râzî'nin evine yakın Tabrek dağı denilen bir kaleye, İmam Kîsâ'î ise Renbûye köyüne defnedilmişlerdir ki; ikisinin arasında ki mesafenin 4 fersah olduğu söylenmiştir.⁸⁷

⁸⁵ Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 40,41.

⁸⁶ Kerderî, Hafızuddin b. Muhammed, *Menâkibu Ebî Hanîfe*, Beyrut: Dâru'l-Küttâbi'l-Arabî, 1981, s. 421.

⁸⁷ Zehebî, *el-Menâkib*, s. 94.

Şeybânî ile Kîsâf gibi büyük bilginin aynı anda vefat etmiş olmaları, Harun er-Reşid'i oldukça etkilemiş, defin işleminden sonra *"bugün Rey'de fıkıh ve Arapçayı birlikte defnettim"* diyerek duyduğu derin teessürünü izhar etmiştir.⁸⁸

İmam Muhammed'in kişiliği düzgün, zekâsı üstün, kavrayışı engin, kültürü zengin, bilgisi derin, dili etkin, kalemi keskin, dindarlığı yalın, sorumluluk bilinci belirgin, ufku genişti. Onun bu niteliklere sahip bulunduğunu, kendisi hakkında rivayet edilen övgü ifadelerinde anlamak mümkündür. Zira hocalarından, akranlarından ve talebelerinden onun kitap ve sünnet ilimleri hakkında ki bilgi ve anlayışının derinliği ve üstünlüğünden övgüyle söz edenler pek çoktur. Onlardan bir bölümü şunlardır:

Hocası Ebû Yûsuf şöyle demiştir; *"O, insanların en çok bilenidir."* Başka bir zaman *"O, insanların en çok bilenlerindedir."*⁸⁹

İmam Şafî'nin onun hakkındaki sözlerinden bir kaç; *"Allah'ın kitabını Muhammed'den daha iyi bilenini görmedim, sanki O, ona indi."*⁹⁰

*"Gözlerim, Muhammed b. Hasan'ın benzerini görmedi, Onun zamanında kadınlar onun benzerini doğurmadı."*⁹¹

*"Muhammed eğer kendi aklına göre bize konuşsa idi ondan bir şey anlayamazdık lâkin O bize, bizim aklımıza göre konuşur, biz de O'nu anlardık."*⁹²

İmam Ahmed'e *"Bu kadar dakik meseleleri nereden elde ettin"* diye sorulması üzerine *"Muhammed'in kitaplarından"* diye cevap vermiştir.⁹³

İmam Mâlik'in Muhammed b. el-Hasan için: *"Bize şarktan ilim sahibi olarak şu gençten başkası gelmemiştir."* dediği rivayet edilir.⁹⁴

Muhammed b. Seleme şöyle anlatıyor: *"İmam Muhammed geceyi üç bölüme ayırmıştı. Bunun bir kısmı uykuya, bir kısmını namaza, bir kısmını da derse tahsis etmişti. Uykusuz kaldığı da çok olurdu. Neden uyumadığı sorulduğunda ise şöyle derdi : "Nasıl uyuya bilirim ki? Müslümanların gözleri bize itimad ederek uykuya dalmışken biz de uyursak, o zaman din zayi olur."*⁹⁵

⁸⁸ Zehebî, *el-Menakıb*, s. 57; Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 72.

⁸⁹ Ebu Gudde, Abdulfettah, *Mukaddimetu kitâbu'l-kesb ve şarhuhu li'l-İmam Şemsi'l Eimme es-Serahsi*, Beyrut, 1997, s. 34-35.

⁹⁰ ez-Zehebî, *el-Menakıb*, s. 80-81.

⁹¹ Ebû Gudde, *el-Mukaddime*, s. 36.

⁹² Ebû Gudde, *el-Mukaddime*, s. 37.

⁹³ ez-Zehebî, *el-Menakıb*, s. 86.

⁹⁴ Kevserî, *Buluğu'l-emani*, s. 21.

⁹⁵ Zehebî, *el-Menakıb*, s. 68.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED ŞEYBÂNÎ'NİN MEZHEP İÇİ FARKLI GÖRÜŞLERİ

Meselelere farklı açılardan bakma, rivayetleri farklı şekilde yorumlama, hadislerin kabulünde ve icihat metotlarında farklı metotlar belirleme, örf, ihtiyata ve insanların yararına öncelik verme gibi sebeplerden dolayı gerek mezhepler arasında gerekse mezhep içerisindeki âlimler arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Burada da imam Muhammed'in Hanefî Mezhebinde Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'tan farklı görüşleri ele alınacaktır.

1. İBADETLER

1.1. Taharet

Taharet, necasetten temizlenme demektir. Bu necaset ya hakikaten olur (habes) ya da hükmen olur (hades).⁹⁶

1.1.1. Necaseti Çok Emen ve Sıkılamayanların Temizlenmesi

Hasır, halı ve tahta gibi sıkılamayanlardan olması halinde üç defa suya batırılır, her defasında da kurutularak böylece temizlenmiş olur. Bu Ebu Hanife ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göredir. Tercih edilen görüşte budur. İmam Muhammed (rh.a) ise “*asla temizlenmez*” demiştir.⁹⁷ Bu maddelerin sıkılamayacak olmaları ve temizlenmelerinin de gerekmesinden dolayı üç defa yıkamakla temizlenmeleri mümkündür.

1.1.2. Elbisedeki Pisliklerin Temizlenme Yolları

Ebû Hanîfe (rh.a) ile Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre elbisenin temizlenmesi ondaki pisliği gidermektedir. Delilleri ise “*Elbiseni temiz tut*”⁹⁸ ayetidir. Pisliğin temizlenmesi suyla, sirkeyle olduğu gibi elbisenin kirli yerini keserek de gerçekleşir.

İmam Muhammed (rh.a) ise pisliğin su ile giderilebileceğini söylemektedir.

⁹⁶ İbn Âbidin, Muhammed Emin, *Reddü'l muhtar ala Dürri'l-muhtar*, Kahire, 1263, I, 79.

⁹⁷ Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdudî'n Abdullah b. Mahmûd, *el-İhtiyar li ta'lîli'l-muhtâr*, Beyrut, ts., I, 73; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, I, 186.

⁹⁸ Müddessir, 74/4.

Delili ise “*Onu suyla yıka*”⁹⁹ mealindeki hadisi şeriftir. Eğer pisliğin sudan başka bir şeyle temizlenmesi câiz olsaydı, hadis-i şerifte “suyla” diyerek bir belirlemeye gitmenin yararı olmazdı.¹⁰⁰

1.1.3. Hafife Olan Pisliğin Elbiseye Bulaşması

Ebû Hanîfe (rh.a) elbiseye bulaşan hafife olan necasetin miktarında bir ölçü tespit etmemiş bunun taktirini elbisesine pislik bulaşan kimseye bırakmıştır. EbûYûsuf (rh.a) bunun miktarını 1x1 karış olarak belirtmiştir. İmam¹⁰¹ Muhammed ise 1x1 zira ve yine ondan gelen başka bir rivayete göre iki ayak yeri kadar genişliği uygun görmüştür. Muhtar olan kavle göre elbisenin dörtte birine hafife olan pislik bulaşmışsa bu namaza mâni olur.¹⁰²

1.1.4. Makata Bulaşan Pisliğin Temizlenmesi

Ebû Hanîfe (rh.a) ve EbûYûsuf’a (rh.a) göre makata bulaşan pislik bir dirhem miktarından fazla olursa yıkanması vacip olur. Çünkü makadın çıkışındaki pislik taşla da temizlenebileceği için yıkanması mecburi olmaz, nazar-ı itibara alınmaz, ancak bundan ötesi nazar-ı itibara alınır.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre pislik makadın etrafına dağılırsa az da olsa çok da olsa yıkanması gerekir ki ihtiyata uygun olan da budur. Çünkü bu pislik bir dirhem miktarından fazladır.¹⁰³

1.1.5. Fil ve Domuzun Kılırları

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre fil derisinden yararlanılabilir. Fil boğazlanınca derisi temizlenmiş olur. Domuzun ise vücudunun bütün cüzleri necistir. Ancak İmam Muhammed’e (rh.a) göre domuz da fil gibidir ve kılı temizdir. Öyle ki

⁹⁹ İbn Mâce, “Taharet” 118; Dârimi, *Sünen*, III, 256.

¹⁰⁰ Merğînânî, İmam Burhanüddin b. Hasen Ali ibn Ebu Bekr el-Ferganî, *el-Hidâyetü şerhu bidâyetü'l mübtedî*, Lübnan: el-mektebetül İslamî, ts, I, 22; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 36.

¹⁰¹ Zirâ: Dirsek ucundan orta parmağın ucuna kadar olan kısım (Erdoğan Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2013.)

¹⁰² Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 31.

¹⁰³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 35.

domuzun kıllarından da yararlanmak helaldir. Ancak bu, zorunlu ihtiyaçtan dolayı verilmiş bir ruhsattır.¹⁰⁴ Kullanmamak daha uygundur.

1.1.6. Eti Yenmeyen Kuşların Dışkıları

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre eti yenmeyen kuşların dışkıları bir elbiseye bulaşırsa bu dışkı bir dirhem miktarından fazla bile olsa, o elbiseyle namaz kılmak câizdir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise böyle bir elbiseyle namaz kılmak câiz değildir. Çünkü ona göre bu dışkı, eti yenmeyen yırtıcı hayvanların dışkısıyla aynı konumdadır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre her iki türün yedikleri şeyler sonuçta mahiyet değiştirerek bozuk (fâsit) hale gelmiştir.¹⁰⁵

1.1.1. Kuyular

1.1.1.1. Kuyuda Pis Bir Şey Bulunursa Suyunun Boşaltılması

Pis birşey bulunan kuyunun suyu tamamen boşaltılma imkanı olmazsa Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre su kendilerini yoruncaya kadar çekilir. O bu hususta bir ölçü belirlememiştir. Kişinin kuyunun temizlendiğine dair zannı galip olmasına bakılır. Ya da bu işten anlayan iki adamın sözüne göre hareket edilir. Çekilmesi gerektiği kadar su çekilir ve artık kuyunun temizlenmiş olduğuna hükmedilir. Böylece kuyuda, ipde, kovada temizlenmiş olur. Bu hüküm Ebû Yûsuf'a (rh.a) göredir.

İmam Muhammed'den (rh.a) rivayet edildiğine göre bu kuyunun tamamını boşaltma imkanı olmazsa, kuyudan 200 ila 300 kova kadar su çekilir. Çünkü çoğunlukla kuyuların suyu bundan fazla olmaz. Bu da insanlar için kolay bir hükümdür.¹⁰⁶

Serçe, fare ve bunlara benzer hayvanlar kuyuya düşüp ölürlerse kuyudan, yirmi kovadan otuz kovaya kadar su çekilirse kuyu temizlenmiş olur. Ebû Yûsuf (rh.a), bir ila dört fare için yirmi kova, beş ile dokuz fare için kırk kova su çekilmesini, on fare için ise kuyudaki suyun tamamen boşaltılması gerektiğini söylemiştir.

¹⁰⁴ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 35.

¹⁰⁵ Serahsî, Şemsü'l Eimme Ebû Bekr Muhammedi'l Hanefî, *el-Mebsut*, Beyrut, ts, I, 57.

¹⁰⁶ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 39.

İmam Muhammed (rh.a) ise iki fare için yirmi kova, üç fare için kırk kova çekilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁷

Bir kuyuda fare ölse, fareyi çıkardıktan sonra 20 veya 30 kova su çıkarılır. 20 kova çıkartmak farz, 30 kova ise tedbirli davranmaya uygundur.

Kova su yüzeyinden ayrılıp henüz kuyunun boşluğunda ise, bu kuyudan bir kimse abdest alırsa bu abdest, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre câiz değildir. İmam Muhammed'e göre ise böyle bir abdest yeterli olur. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre pis su, hâlâ kuyunun suyuna hükmen karışık sayılır.

Muhammed'in (rh.a) görüşünün açıklaması şöyledir; Temiz su artık pis sudan ayrılmıştır. Bu durum kovanın kuyu ağzından ayrılmasına benzer. Pis suyun kuyu boşluğundaki bir kaptaki asılı olması, bir şarabın veya sidiğin kuyu boşluğundaki bir kaptaki asılı olmasından daha tehlikeli değildir. Bu durumda bile kuyunun pis olduğuna hükmedilemez. Su çekilirken kovadan sızarak kuyuya dökülen damlalar, sakınılması mümkün olmadığı için zaruret nedeniyle affa uğrar.¹⁰⁸

Bu durumda kovanın tamamen kuyudan ayrıldıktan sonra suyun temiz olması daha uygundur. Çünkü ip kopabilir, su tekrar kuyuya dökülebilir.

1.1.1.2. Kuyuya Dalan Cünüp Kimsenin ve Suyun Durumu

Cünüp bir kimse kovayı çıkarmak gayesiyle kuyuya dalarsa Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre hem dalan adam hem de kuyunun suyu necis olur; Su adamın cünüplüğünün bir kısmını giderdiği için necis olur. Adam da diğer uzuvlarında cünüplük kaldığı için necistir. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kuyuya dalan adam üzerine suyu dökmediği için eski halindedir. Ona göre pislik kuyularda veya leğenlerde yıkamakla bedenden giderilmez. Abdestsizlik de böyledir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre hem su hem adam temizdir. Çünkü İmam Muhammed'e (rh.a) göre suyun kullanılmış su sayılması için, kullanılırken niyet şarttır. Ama cünüplüğün giderilmesi için guslederken niyet şart değildir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 36.

¹⁰⁸ Serahsî, *el-Mebcut*, I, 92.

¹⁰⁹ Serahsî, *el-Mebcut*, I, 172-173; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 33; İbn Âbidinzâde Alaaddin Muhammed (ö.1306), *Kurretü'l-uyuni'l ahyâr li tekmileti reddi'l-muhtar*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984, I, 222.

1.1.1.3. Kuyuya Eti Yenen Hayvanın Sidiğinin Karışması

Eğer kuyuya eti yenen bir hayvanın sidiği karışırsa bu durum Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre o kuyunun suyunu bozar. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bozmaz. Sidik sudan fazla olmadığı sürece o kuyudan abdest alınabilir.

Bu meseledeki ihtilafın aslı şudur: Eti yenen hayvanların sidiği Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rha) göre pistir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre temizdir. İmam Muhammed (rh.a), Enes'den (r.a) rivayet edilen şu olayı delil getirmiştir: “*Urane'den bir grup insan Medine'ye gelerek Müslüman olmuşlardı. Medine'nin havası kendilerine yaramamış, renkleri sararıp solmuş karınları şişmişti. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v) onlara şehrin dışına çıkıp, buradaki zekât develerinin sidik ve sütlerinden içmelerini emretti.*”¹¹⁰

Ebû Hanîfe'nin (rh.a) görüşüne göre, sidiğin ne tedavi için ne de başka amaçla içilmesi caiz değildir. Çünkü Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Allah Teâla sizin şifanızı size haram ettiği şeylerde kılmamıştır.*”¹¹¹

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre Urane'liler hadisine uymak suretiyle sidiğin yalnızca tedavi amacıyla içilmesi câizdir. Başka bir amaçla kullanılması câiz değildir.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre eti yenen hayvanın sidiği bir elbiseye bulaşırsa onu pis hale getirir. Ancak sidik çok fazla olmadığı sürece onunla namaz kılınabilir. Çünkü onun pis oluşunda ihtilaf vardır. Onun pisliği hafiflemiştir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise eti yenen hayvanın sidiği elbiseye bulaşırsa elbise pislenmiş olmaz. Hatta elbise tamamen sidikle ılsansa bile onunla namaz kılmak câizdir.

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre elbisenin pis kabul edilmesi için bulaşan miktar bütün elbisenin dörtte biri ve daha fazlasıdır. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre eni boyu bir karıştır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre iki ayağın kaplayacağı kadar yerdir.¹¹² Mezhepte kabul edilen görüş Ebû Hanîfe'ninkidir.

¹¹⁰ Abdurrezzak, *Musannef*, X, 106; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 163, 233.

¹¹¹ İbn Hıbbân, *Sahih*, IV, 233; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 242, 455; Taberânî, *el-Mu'cemül-kebir*, IX, 345; Beyhâki, *es-Sünenü'l-kübra*, V, 10.

¹¹² Serahsi, *el-Mebsut*, I, 54-55; Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 27.

1.1.1.4. Kurbağanın, Balığın ve Yengecin Suda Ölmesi

Kurbağanın, balığın ve yengecin suda ölmesi durumunda Ebû Yûsuf (rh.a) şöyle demektedir: Eğer bu hayvanlardan biri suda parçalanırsa o suyu bozar. Çünkü ona göre bu hayvanların kanı pistir. Bu zayıf bir gerekçedir. Çünkü balıkta kan yoktur.

İmam Muhammed (rh.a) ise kurbağa suda parçalanıp dağılırsa suyun içilmesi mekruh olur, demiştir. Bu suyun pis hale gelmiş olmasından değil, içinde kurbağa parçalarının bulunmasındandır. Kurbağa eti yenmeyen bir hayvandır.

Hayvanların bedenlerinin dağılmaması durumunda 20-30 kova su çekilerek kuyu temizlenir. Ama bedenlerinin dağılması durumunda suyun tamamı boşaltılır. Bu durumda fare ile diğer hayvanlar eşittir. Çünkü onlardan pisliğin ıslak parçaları kopup ayrılmıştır. Bu da içki veya sidik gibi sıvı pisliktir. Bu yüzden de İmam Muhammed (rh.a), bir farenin kuyruğunun kopup düştüğü kuyudaki bütün suyun boşaltılacağı görüşündedir. Çünkü kuyruğu kopma bölümünden mutlaka pis bir sıvı çıkacak ve suyu kirletecekti.

Ebû Hanîfe (rh.a) bu durumda kuyuyu tamamen boşaltmak yerine 100 kova su çekilmesinin yeterli olacağı görüşündedir. Bu ölçü, Kûfe kuyularında fazla su bulunmadığı için böyle az tutulmuştur.¹¹³ Bu şekilde kuyudaki suyun çoğu boşaltılmış olup kuyu kısmen temizlenmiş olmaktadır.

1.1.2. Abdest Ve Gusül

1.1.2.1. Abdesti Bozan Şeyler

Bir kimse, toplandığında ağız dolusu olacak kadar bir kusuntuyu azar azar kusarsa Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kusuntu yeri aynı olursa abdesti bozulur. Çünkü ona göre dağınık şeyler birleşince aynı hükme tabi olur.

İmam Muhammed (rh.a) ise bu durumda abdestin bozulması için ayrı kusuntuların aynı sebepten olması şartını koşmuştur ki, o da mide bulantısıdır. Zira mide bulantısı ayrı ayrı kusuntuların tek sebebidir.¹¹⁴

¹¹³ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 58-59; Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 28.

¹¹⁴ Mavsilî, *el-Hidaye*, I, 24.

Bir kimse oturarak uyuyorsa Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre makatı yere dayandığı için abdesti bozulmaz çünkü bir şey çıkmamasından emin bulunmaktadır. Otururken uyuyan kimse düşerse Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre yan tarafı yere ulaşmadan uyanırsa abdesti bozulmaz. Abdesti bozan yatarak uyumaktır.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ise abdesti bozulur. Çünkü yere düşerken uyku nedeniyle kendine hâkimiyetini yitirmiştir.

İmam Muhammed (rh.a) ise; makatı yerden ayrılmadan uyanırsa abdesti bozulmaz ama uyanmadan makatı yerden ayrılırsa abdesti bozulur, demiştir.¹¹⁵

Oturarak uyuyan kimsenin düşse de, düşmese de uyandıktan sonra ihtiyaten abdestini tazelemesi yerinde olur. Çünkü uyku halinde kişi kendisini kontrol edemeyebilir.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kişi kan kusarsa azıda çoğu da abdesti bozar. İmam Muhammed (rh.a), bu kan ağız dolusu oluncaya kadar abdesti bozmadır, demiştir. Çünkü buda bir çeşit kusmuktur. Diğer türleri gibi nazara alınır.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) delilleri ise şudur; mide kan yeri değildir. Karın bölgesindeki bir yarıktan oluşmuştur. Bu açıktaki bir yerden akan kan gibidir.¹¹⁶ Bu yüzden vücuttan çıkan kan da abdesti bozar.

1.1.2.2. Gusül Gerektiren Haller

Bir kadın ihtilam olduğunu ve zevk aldığını hatırlar, ama bir yaşlık görmezse Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre gusletmesi gerekmez. Çünkü kesin olarak temiz şekilde gecelemiştir. Şüphe nedeniyle cünüp olarak sabahlamış olmaz, mezi çıkması durumunda gusletmeyi değil abdesti gerektirir.

İmam Muhammed'den (rh.a) rivayet edildiğine göre, bu durumdaki bir kadının gusletmesi gerekir. Çünkü onun menisi rahime akar, gözükmeyiz. Delili ise, Ümmü Süleym hadisidir; Uykusunda erkeğin gördüğü şeyin benzerini gören kadın hakkında Resulullah'a (s.a.v) sorulduğunda Peygamber (s.a.v.): “*Erkeklerde olan şey onda da*

¹¹⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 79.

¹¹⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 76; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, I, 137.

olduysa gusletsin”¹¹⁷ diye cevaplamıştır.¹¹⁸ Bu durumdaki kadının ihtiyaten gusletmesi yerinde olacaktır.

Ebû Hanîfe’den (rh.a) rivayet edildiğine göre, meni bedene isabet ederse, ancak yıkamakla temizlenebilir. Çünkü bedenın yumuşaklığı, ovalamakla menin izinin giderilmesine engel olur.

İmam Muhammed’den (rh.a) rivayet edildiğine göre, meni yoğun olup da kurumuşsa ovalamakla temizlenir. Eğer ince olursa, ancak yıkamakla temizlenir. Yine meni iki kat kumaştan oluşan bir elbiseye bulaştığında üst kattaki kumaş ovalamakla temizlenir. Alttaki ise yalnızca yıkamakla temizlenir. Çünkü alttakine meninin maddesi değil, sadece ıslaklığı ulaşmıştır. Meni de necasetten olduğu için iyice temizlemek yerinde olacaktır.¹¹⁹

1.1.2.3. Mest Üzerine Mesh Etmek

Ebû Hanîfe’ye (rh.a) göre bir kimse mesti topuğunun çoğundan çıkarmışsa mesti bozulmuş olur. Çünkü bu durumdaki bir kimsenin mestle yürümesi mümkün değildir. Çoğunluğa tam hükmü verilir.

Ebû Yûsuf (rh.a); kişi mesti ayağın üst kısmından üç parmak miktarınca çıkarırsa meshin bozulacağını söylemiştir.

Muhammed (rh.a) ise mestin ayağın üst kısmından üç parmak miktarı kalması durumunda bile meshinin bozulmayacağını söylemiştir. Çünkü Muhammed’e (rh.a) göre, eğer bir kimsenin ayağının bir kısmı ve ayağının üst kısmından üç parmak miktarı kadar kalmışsa, mest giymişse o kimsenin mesh etmesi câizdir. Mestin ayakta üç parmak kalması buna kıyas edilir.¹²⁰

¹¹⁷ İmam Mâlik, *Muvatta*, I,145; Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, II, 90, III, 199,121; Müslim, “Hayız”, 29; Ebu Davud, “Taharet”, 95.

¹¹⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 70.

¹¹⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 82.

¹²⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 105; Merğınanî, *el-Hidaye*, I, 36; Mavsılı, *el-İhtiyar*, I, 56; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, I, 262.

1.1.3. Teyemmüm Yapmak

1.1.3.1. Teyemmümlü Olan Kimselerin Abdestli Olan Kimselere İmamlık Yapması

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yusuf'a (rh.a) göre, teyemmümlü olan kimseler abdestli olan kimselere imamlık yapabilirler. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise teyemmümlü olan, abdestli olana namaz kıldıramaz. Çünkü teyemmüm edenin temizliği, zaruret durumu temizliğidir. Yarısından kan akan kişinin sağlıklı kişilere imamlık yapamayacağı gibi o kişide teyemmüm etme zarureti bulunmayan kimseye imamlık yapamaz.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf (rh.a), Amr b.el As (r.a) hadisini delil getirmişlerdir. Rasulullah (s.a.v); Amr b. el-As'ı (r.a) bir askeri birliğe atamıştı. Döndüklerinde Amr'ı sordu; Onlar, iyi davrandı ancak bir gün cünüp iken bize namaz kıldırdı, dediler. Resulullah (s.a.v) bunu Amr b. el-As'a (r.a) sordu. O soğuk bir gecede ihtilâm olmuşum. Eğer yıkanırsam hastalanıp öleceğimden korktum. Aziz ve Celil olan Allah'ın "*kendinizi bile bile ölüme atmayın*"¹²¹ ayetlerini okudum. Teyemmüm yaparak onlara namaz kıldırdım. Bunun üzerine Peygamber'in (s.a.v) yüzünde gülümseme belirdi ve; "*Amr b.el-As'ın fıkhı ne güzel!*"¹²² buyurarak namazların yeniden kılınmasının gerekmediğini bildirdi.¹²³ Allah'u Teâlâ (c.c) insanın canını çok değerli kılmış ve bazı durumlarda zaruretler mübah olmuştur.

1.1.3.2. Hayızdan Temizlenmiş ve Teyemmüm Yapmış Yolcu Kadının Eşiyle Birlikte Olması

Hayızdan temizlenmiş olan yolcu kadın su bulamazsa teyemmüm eder ve namaz kılırsa kocası kendisiyle cinsel ilişkide bulunabilir.

Teyemmüm etmiş ama namaz kılmamış olursa bu ihtilâflıdır. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre koca bu durumda hanımına yaklaşamaz. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise boşamadan dönme kastına binaen kocanın bu hakkı vardır.

¹²¹ en-Nisa 4/29.

¹²² Ahmed b.Hanbel, *Müsned*, IV, 203; Buhari, "Teyemmüm", 6; Ebu Davud, "Taharat", 126.

¹²³ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 111; İbn Abidin, *Reddû'l-muhtar*, I, 255.

Çünkü İmam Muhammed (rh.a) ihtiyata bağlı olan yerlerde teyemmümü yıkanma gibi saymıştır. Bu da boşamadan dönmenin önünü kesmektir.¹²⁴

1.1.3.3. Arkadaşlarında Su Bulunan Kimsenin Teyemmüm Yapması

Adamın suyu olmayınca arkadaşlarından su ister, arkadaşlarının verme ihtimali vardır. Eğer vermezlerse, kendisinin de suyu olmadığı için teyemmüm eder. Bu durumda sudan yoksun olmuştur. Suyu arkadaşlarından istemeden önce teyemmüm ederse, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre teyemmüm câizdir. Çünkü suyu elde etmekten âcizdir ve artık suyu aramaya lüzum yoktur. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ise câiz olmaz. Çünkü su adeten sunulmuş sayılır ve mevcut gibi kabul edilir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise eğer arkadaşlarının kendisine suyu vereceğine dair zannı galip olursa teyemmüm etmesi câiz olmaz, aksi takdirde teyemmüm etmesi câizdir.¹²⁵

Bu durumda, Ebû Yûsuf'un görüşü daha uygundur. Kişi arkadaşlarından suyu isteyipte onlarda vermezlerse teyemmüm yapması câiz olur. Aksi halde câiz olmaz.

1.1.3.4. Teyemmümlü Bir Kimsenin Namazda İken Şüpheli Su Görmesi

Teyemmümlü bir kimse namaza başladıktan sonra, eşeğin artığı suyu veya hurma şırasını bulsa, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre kişi namazı keser. Çünkü hurma suyu ona göre suyun olmaması durumunda su hükmünde olduğu için onu bulmakla namazı bozulur. Bu yüzden onunla abdest alır ve namazını iade eder.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre namazı tamamlar. Çünkü hurma suyu ona göre temizleyici olmadığı için namazını yeniden kılmaz.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise namazını tamamlar, sonra hurma suyuyla abdest alıp namazını iade eder. Çünkü ona göre hurma suyu eşeğin artığı su gibidir.¹²⁶ Bu sular şüpheli sulardır.

1.1.3.5. Gusülde Bedeninde Kuru Yer Kalanın Teyemmüm Etmesi

Cünüp kimse gusül abdesti alırken bir yeri kuru kalsa, teyemmüm ederek namazı kılsa ve namazdan sonra abdesti bozulsa, daha sonra da suya kavuşsa, eldeki su bedende

¹²⁴ Serahsi, *el-Mebsut.*, I, 117.

¹²⁵ Mavsili, *el-İhtiyar*, I, 50.

¹²⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 124, Merğînâni, *el-Hidaye*, I, 31.

kuru kalan yer için yeterli ancak abdest almak için yeterli olmasa, eğer önce teyemmüm edip, kuru kalan kısmı daha sonra yıkamış olsa Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu geçerli olur. Ona göre, tıpkı susuzluğu gidermek için bulunan az su, abdest için yok hükmündedir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise teyemmüm geçerli değildir. İmam Muhammed (rh.a) bu durumu bir kişinin abdest almasına yetecek su bulunan iki arkadaşına kıyaslamıştır. Bunlardan birisi önce teyemmüm yapar sonra diğeri abdest alırsa birincinin teyemmümü henüz su mevcut olduğu için geçersizdir. Burada da aynı durum söz konusudur. Önce kuru kalan yer yıkanarak cünüplük giderilir. Sonra da abdest için teyemmüm yapılır.¹²⁷ Cünüplük büyük hades olduğu için öncelikle onun giderilmesi daha uygundur.

1.1.4. Hayız Ve Nifas

1.1.4.1. Hayız Kanının Belirlenmesi

İlk etapta hayız gören bir kız bir gün kan görse sonra on dört gün temiz olsa ve bir gün daha görse Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre gördüğü ilk kandan itibaren on gün hayızdır. Bununla kızın ergenlik dönemine girdiğine hükmedilir. Bir gün kan görse dokuz gün temiz olsa, sonra bir gün daha kan görse hüküm yine ayındır.

Muhammed (rh.a), Ebû Yûsuf'a (rh.a) itiraz ederek şöyle der; Onbirinci günde görülen kan özür (istihaza) kanı olduğu için burun kanaması gibidir. Hayız kanı olmayan bir kanla temizlik günlerinin hayız kabul edilmesi câiz olsa, burundan akan kanda hayız sayılması gerekir. Üstelik bu kanın kendisi hayız kanı değildir. Bu kan dikkate alınarak temizlik dönemi nasıl hayız olabilir.

Ebû Yûsuf'un(rha) bu itiraza cevabı şöyledir: Bu kan kadının cinsel organından çıkmaktadır. Burun kanaması gibi değildir. Bir kadının âdeti, beş gün ise altı gün kan görse, dört gün temiz olsa ve birgün daha kan görse, on birinci günde gördüğü kan nedeniyle altıncı günden itibaren müstehaza (özürlü) sayılır. Bu kan burun kanaması gibi olsaydı altıncı günde müsteheza olmazdı.¹²⁸

Bir kadın altı gün kan görüp, altı gün görmese ve bu böyle devam etse onun hayız günleri, kan gördüğü ilk altı günün başından itibaren başlar. Ayın nasıl sona

¹²⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, II, 136.

¹²⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, III, 155.

erdiğini öğrenene kadar böyle devam eder. Bunu öğrenmek için bir kan görülen bir temiz olunan süre alınırki ikisinin toplamı onikidir. Bu sayı çarpımı bir aya en yakın gelecek bir sayıyla çarpılır, bu sayıda üçtür. On iki ile üçün çarpımı otuz altı eder. Çarpımda elde edilen sayının son günü temizlik günüdür. Kadının ikinci aydaki hayız günleri kan görmeden geçmiş olmaktadır. Buna göre kadın Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre ikinci adet zamanına kadar namazını kılar.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kadının kan görmediği ilk altı günden sonraki altı gün hayız günü olarak kabul edilir. Bu günlerde namazı bırakır. Bu durum ayın nasıl sona erdiğini öğrenene kadar devam eder.¹²⁹

1.1.4.2. Hayız Kanının Bir Devam Edip Bir Kesilmesi

Hayız kanının devamlılığı kesintisiz ve kesintili olmak üzere iki çeşittir. Kesintisiz olanı, kanın, kadından bütün vakitlerde devamlı olarak gelmesidir. Kesintili olanı ise, adet görmeye yeni başlayan bir kızın aylarca bir gün kan görüp diğer bir gün görmemesidir.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu tür meselelerde verilecek hüküm açıktır. Çünkü ona göre hayızın sona ermesi ve başlaması temizlenmekle olmaktadır. Bu durumdaki kadının hayız müddeti kan görmeye başladığı andan itibaren on gün, temizlik müddeti de sonra ki yirmi gündür. Bununla hayızın kesintisiz devam etmesi birbirine eşittir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise âdet hali, kan görmeye başladığı andan itibaren ilk dokuz gün, temizlik müddeti ise yirmi bir gündür. Çünkü onuncu gün temizlik günüdür. Ona göre hayız, temizlikle sona ermez. O'nun görüşüne göre ikinci aydaki hayız başlayıp başlamadığını anlayabilmek için on günün ve bir ayın nasıl sona erdiğini bilmeye ihtiyaç vardır.¹³⁰

Kanın bir gün gelip, bir gün kesilmesi on günü aşarsa Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kadın bilinen beş günlük âdeti hayız olmuş olur. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kadının hayız günleri birinci ve beşinci günler temizlik günleri olduğu için adetin ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri olmak üzere üç gündür. Çünkü o, hayızın temizlikle

¹²⁹ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 174.

¹³⁰ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 174.

başlaması ve sona ermesini caiz görmektir.¹³¹

İmam Muhammed'e (rh.a) göre hayız adeti her ayın başında beş gün olan bir kadın, adet günlerinde üç gün kan gördükten sonra altı ya da yedi gün kan kesilse, daha sonra tekrar bir gün veya daha fazla kan görse bu kadının hayız günleri Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bilinen beş gündür. Çünkü hayız günlerinin temizlikle bitmesi câizdir. Çünkü onbeş günden daha az temiz olmak, O'na göre devamlı kan görmek gibidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise, ilk üç gün hayızdır. Çünkü O'na göre hayız günleri bir temizlikle sona ermez. Kadın iki gün on günün başında, iki günde sonunda kan görse; Ebû Yûsuf (rh.a), kan görülen son iki gün önce on birinci günler ise ilk beş gün, dokuz ve onuncu günler ise on günün tamamının hayız günleri olduğunu söyler. İmam Muhammed'e(rha) göre bunların hiç biri hayız günlerinden değildir. Çünkü bu süre içinde kan görülmeyen günler daha fazladır. Bu günler iki kanı birbirinden ayırmaktadır. Bu kanların hiç birinin tek başına kabul edilmesi mümkün değildir. Bu on günün başında iki gün kan görmemiş olsa, bu günlerin hiç biri ittifakla hayız kabul edilemez.

Bir kadın on günün başında iki gün kan gördükten sonra onuncu, on birinci ve on ikinci günlerde yine kan görse Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ilk beş gün hayızdır. Çünkü temizlik süresi kısadır. Bu devamlı olan kan gibidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise son üç gün bedel yoluyla kadının hayız günleri olmuş olur. Çünkü bu durumda ikinci hayız zamanına kadar geriye tam bir temizlik süresi kaldığı için ibdal yapma imkânı bulunmaktadır.¹³²

Ayın ilk günü temiz geçtikten sonra bir gün kan görse bir gün görmese ve bu durum on günü aşsa; öncesinde kan bulunmadığı ve haddi zatında temizlik olduğu için ittifakla hayız günü değildir. Ebû Yûsuf'un (rh.a) hayızın kan görülmeden de başlamasını caiz görmesi ise öncesinde özür kanı bulunması koşuluna bağlıdır. Bu durumda âdeti olan beş günden geriye kalan dört gün, Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kadının hayız günleri olmuş olur. Çünkü O, peşinden kan gelmedikçe hayızın temizlikle sona ermesini câiz görmemektedir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kadının hayız günleri, beşinci gün temizlik

¹³¹ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 180.

¹³² Serahsî, *el-Mebsut*, III, 179.

günü olduğu için adet günlerinin ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri olmak üzere üç gündür. Çünkü O, hayız günlerinin temizlikle sona ermesini câiz görmemektedir. Bu durum onuncu günde olursa, ilk günden sonraki günlerin tamamı hayız günleri olmuş olur.¹³³

1.1.4.3. Âdet Günlerinin Değişmesi

Belirli bir âdeti olan kadın âdet günlerinde, âdet saymaya uygun süre kan görmeyip âdet günlerinden sonraki günlerde âdet olmaya uygun kan görmüş olsa, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre kan gördüğü günlerin hükmü, ikinci defa kan göreceği günlere bağlıdır. Buna göre kadın bundan sonraki adet zamanında kan görürse önceki gördüğü kanın hayız kanı olmadığı anlaşılır. Eğer ikinci ayda da birinci aydaki gibi kan görürse birinci ayda gördüğü kanın hayız kanı olduğu anlaşılır. Bu durumda kadının âdeti değişmiş olur. Ebû Hanîfe (rh.a), bir defa farklı kan görmekle âdetin değiştiği izlenimini verdiği için ibdal uygulamasını caiz görmemektedir. Çünkü âdetin bir defa kan görmekle değişmesi ona göre câiz değildir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kadın, âdet günlerinde görmezde âdet günlerinden sonra âdet saymaya uygun olabilecek kan görürse, bu günleri hayız günleri yerine koymak mümkün olursa bu yapılır (Ibdal). Bunun mümkün olması için ibdalden sonra ikinci hayız zamanına kadar en az bir temizlik süresinin bulunması gerekir. Bu süre ise on beş gün veya daha fazlasıdır. Bu sürenin tamamen temiz geçmesi veya devamlı kan gelmesi eşittir.¹³⁴

Kadın adet günlerinde hiç kan görmeyip âdet günlerinden önce ve sonra kan görse; Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu günlerin tamamı on günü aşarsa hayız eski hayız günleridir. Çünkü aradaki kan göreceği günler iki kan arasında kalmakla hayız kabul edilir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise önceki günleri hayız saymak mümkünse önceki günler, değilse sonraki günler hayız olur. Bu konuda Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre ise âdetten sonraki kan gelen günler hayız kabul edilir.¹³⁵

Âdeti her ayın başında beş gün olan bir kadın, adet günlerinde hayız gördükten sonra ayın sonuna kadar kan görmeye devam etse ve sonraki adet günlerinde kesilse

¹³³ Serahsi, *el-Mebsut*, III, 180.

¹³⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, III, 176.

¹³⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, III, 182.

ardından yine gelmeye devam etse, Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu kadının hayız günleri, iki kan içerisinde kaldığı için adet günleri olan beş gündür.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kadının hayız günleri adet günlerinden sonraki beş gündür. Çünkü ona göre adetten önceki günlerde ibdal etmek, kanın geçerli bir temizlik süresinin ardından görülmüş olması ve devam etmemesi koşuluna bağlıdır. Bu koşul burada yoktur. Dolayısıyla ibdal, adet günlerinin sonrasındadır. Çünkü kan devamlı surette gelse de ibdalden sonra ikinci hayız zamanına kadar geriye tam bir temizlik süresi kalmıştır. Kadın devamlı suretle kan görmeyip de adet günlerinden önce beş gün görüp adet günlerinde görmese İmam Muhammed'e (rh.a) göre bu beş gün adet günleridir. Çünkü adetten önceki günlerde ibdal yapabilme koşulu bulunmaktadır.¹³⁶

Yirmi dokuz gün temiz olmak suretiyle hayz âdeti iki gün geciken, ardından da bir gün kan görüp, bir gün temiz olan kadın; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre ikinci adet zamanına kadar namazını kılar. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kan gördüğü andan itibaren üç gün, bedel yoluyla namazını terk eder. Bu durumda kadının ikinci ayda ne gördüğüne bakmak gerekir.¹³⁷

Ebû Yûsuf (rh.a) iki hayız arasında görülen temizlik onbeş günden daha az ise bunun hayız günlerini birbirinden ayırmayacağını ve bu kanın sürekli gelen kan gibi kabul edileceğini söylemektedir. Aradaki temizlik on beş güne ulaşırsa o zaman bu iki hayız birbirinden ayırır. Nifasta bunun gibidir.

İmam Muhammed (rh.a) ise nifas ile hayız konusunda geçenleri birbirinden ayrı tutmuş ve şöyle demiştir: Hayız süresi içerisindeki kan görülmeyen günler görülen günlerden fazla ise bu iki hayız birbirinden ayırır. Kan görülmeyen süre on beş günden az olursa bu baştaki ve sondaki kanlar arasında ayırıcı sayılmaz. Çünkü nifasta kırk gün içerisinde onbeş günden daha az temizlik düşünülemez. Bu kadar bir temizlikte kan gelen süreden fazla olur. Öyleyse onbeş günlük temizlik ancak hayız süresinde düşünülebilir.

Öte yandan hayızda kan bazen önce, bazen de sonra gelir. Kan gelen günlerle gelmeyen günlerden biri diğerinden fazla kabul edilmezse, tamamı temizlik olan bir

¹³⁶ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 183.

¹³⁷ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 189.

zamanı hayız saymak gerekecektir ki bu câiz değildir. Nifas ise bunun gibi değildir.¹³⁸

1.1.4.4. Hayız Olan Kadınla İlişki Kurmak

Hayız olan bir kadınla, diz kapağı ile göbek arası hariç, kucaklaşmak, dokunmak, öpmek veya bunun dışındaki şekillerde faydalanmak ittifakla caizdir. Göbek ile diz kapağı arasından faydalanmaya gelince; Ebû Hânife (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre, cima tehlikesini önlemek için bunun hükmü haramdır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre câizdir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Nikah (cima) dışında her şeyi yapınız.*”¹³⁹ Bu da cinsel ilişki dışında her şeyin helal olduğu hakkında açık delildir.¹⁴⁰

1.1.4.4. Âdet Dışında Kan Gören Kadın (Müstehaza)

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bir kadının lohusalıkta âdeti otuz gün iken, yirmi günde temizlenir, on gün namaz kılar, oruç tutarda sonra kan görür ve kırk günden fazla devam ederse, otuz günden sonrasında bu kadın özürdür.

Çünkü lohusalıkta âdeti belli olan bir kadın, hayızda âdeti belli olan kadın gibidir. Âdet günlerinden fazla kanama görülür ve on günü geçerse özürdür sayılır ve eski âdet günlerine itibar edilir. Nifasta da onun gibidir. Otuz günü geçmeden tuttuğu oruçlar geçersizdir. Çünkü Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre lohusalığın bitimi, sonrasında kan olduğunda temizlenme iledir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise lohusalığın ve hayzın bitimi temizlenme ile değildir. Kadının lohusalığı ona göre yirmi gün olup yirmiden sonraki on günde tutmuş olduğu oruçları kaza etmesi gerekmez.¹⁴¹

1.1.4.5. Adet Gören Kadının Durumu

Ümmü Seleme(r.a): “*Ben Resulullah'ın (s.a.v.) yatağındaiken adet gördüm. Yataktan fırlayıp çıktım. Peygamber(s.a.v.) “ne oldu, adetmi gördün” buyurdu. Ben “evet” dedim. O (s.a.v.) “Peştamalımı kuşan ve yatağa geri dön”*”¹⁴² diye buyurdu. Ben

¹³⁸ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 211.

¹³⁹ Buhari, Müstesna Cemaat, Enes b.Malik'ten rivayet etmişlerdir; Şevkani, *Neyhu'l-evtar*, I, 278.

¹⁴⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, IV, 359.

¹⁴¹ Serahsî, *el-Mebsut*, II, 70.

¹⁴² Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, IV, 271; Darimî, “Buyû”, I; Buhari, “Hayız”, 4; Müslim, “Hayız”, 2.

de öyle yaptım. Bunun üzerine gece boyunca bana sarıldı” diye anlatmıştır.

Bunun anlamı şudur: Cinsel organın bulunduğu bölgeden yararlanmak ona haram kılınmıştır. Erkek o bölgeye yaklaşınca harama düşme korkusu olur. Bu nedenle peştamalin üstüyle yetinerek bundan sakınmalıdır. Bu bir bakıma ihtiyatlı davranmaktır. Ebû Hanîfe (rh.a), Peygamber’in(s.a.v): “*Her hükümdarın bir koruluğu vardır, Allah’ın koruluğuda haramlarıdır. Kim koruluk etrafından otlarsa koruluğa düşmesi yakındır*”¹⁴³ buyruğundan dolayı bu görüşü benimsemiştir.

İmam Muhammed (rh.a) kıyası tercih ederek “peştamal kuşanmak” ifadesiyle bunun gerçek anlamı değil, “o bölgenin pamuk (tampon) konulan yeri kastedilmiştir.” demiştir.¹⁴⁴

1.2. Namaz

1.2.1. Ezan ve Kamet’in Terki

Ezan okumak ve kamet getirmek sünnettir. Şehir halkı ezansız ve kametsiz namaz kılarlarsa kötü bir iş yapmış olurlar. Her ikisi de dinin alametlerinden olduğundan, terk edilmeleri sapıklıktır.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre şehir halkı ezanı ve kameti terk etmekte ısrar ederlerse, kendilerine okumaları emredilir. Buna rağmen okumazlarsa onlarla silahlı çarpışma yapılır. Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre ise silahla çarpışma farz ve vaciplerin terkinde olur, sünnetlerde ise terketmeleri durumunda onlarla savaşılmaz, ancak terbiye edilirler. Böylelikle vacip ile vacip olmayanın arasındaki fark ortaya çıkar. Ebu Hanife’ye (rh.a) göre farzları kasten terk eden kişi, kaza etmekten kaçınırsa hapsedilir ve dövülür.¹⁴⁵

İmam Muhammed (rh.a); “*Dinin alametlerinden olan bir şeyi ısrarla terk etmek, dini hafife almak demektir, bu nedenle onlarla savaşılr.*” demiştir.¹⁴⁶

¹⁴³ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, IV, 271; Darimî, “Buyû”, I; Buhari, “İman”, 39.

¹⁴⁴ Serahsî, *el-Mebsut*, X, 160.

¹⁴⁵ Ebû’l-Menâkıb Şihâbeddin ez-Zencânî (ö.656/1258), *Fıkhî Hükümlerin Usulî Dayanakları*, Ankara, 2015, s. 59.

¹⁴⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 133.

1.2.2. Namazda İftidah Tekbirinin Alınması

Namazın rükunları; ayakta iftidah tekbirini almak, kıyam, kıraat, rükû, sûcud, kaide-i ahiredir. Bu İmam Muhammed'e (rh.a) göredir. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ise iftidah tekberi, niyet gibi namazın şartlarından.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre iftidah tekbirinin namazın şartlarından, İmam Muhammed'in (rh.a) ise namazın rükunlarından olduğunu söylemeleri konusundaki ihtilafın neticesi şu noktada ortaya çıkmaktadır: Bir kimse avret yeri açık bulunduğu halde tekbirini tamamlayınca örtse, üzerinde pislik taşıdığı halde iftidah tekberi alsın ve tekberi bitirir bitirmez bunu atsın, yahut kibleden dönmüş durumda idiyse ve tekbirini bitirdikten sonra kibleye yönelmişse Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf 'a (rh.a) göre namaz câiz olur, İmam Muhammed'e (rh.a) göre câiz olmaz. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre farz namaz bozulduğu zaman nafileyeye dönüşür, İmam Muhammed'e (rh.a) göre dönüşmez.¹⁴⁷

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre, bir kimse imama uymaya niyet etse ve imamın tekbirinden önce tekbir alırsa, kendi namazına başlamış olur. İmam Muhammed'e (rh.a) göre başlamış olmaz. Çünkü, Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre cihet bozulduğunda namazın aslı kalır, İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise namazın aslı kalmaz.¹⁴⁸

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre, kişi sadece Allah dese, sadece lafızla namaza başlamış sayılır. Çünkü zaten bu isimde tâzim anlamı vardır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre bu lafızla kişi namaza başlamış sayılmaz.¹⁴⁹

1.2.3. Namazda Kıraat

Farz namazlarda ikinci rekâtındaki kıraatın birinciye göre daha kısa olması menduptur. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre, sadece sabah namazında birinci rekâtı uzatmak menduptur. İmam Muhammed'e (rh.a) göre bütün namazlarda birinci rekâtındaki kıraat ikinci rekata göre uzun yapılırdır. Bunun sebebi sünnete uymaktır. Fetvada buna göredir.¹⁵⁰

İlk iki rekatta kıraatı terketmiş, sonraki iki rekatta birisi kendisine uymuş ve son

¹⁴⁷ Zuhayli, *el-Fıkhu'l-islami*, I, 491, 499.

¹⁴⁸ Serahsi, *el-Fıkhu'l-islami*, I, 38.

¹⁴⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 36.

¹⁵⁰ Zuhayli, *el-Fıkhu'l-islami*, II, 25.

iki rekâtı onun ile birlikte kılmış ise Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre imamın kaza etmesi gerektiği gibi bu kimsenin de ilk iki rekâtı kaza etmesi gerekir. Çünkü başlama tekbirinde imamla beraber olunca bu tekbirle imamın üstlendiğini üstlenmiş olur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise imamın başlama tekbiri sona erdiği için, bu kimsenin imama uyması geçerli olmamıştır. Bundan dolayı hiçbir şey kaza etmesi gerekmez.¹⁵¹

1.2.4. Namazın Vakitleri

Bir kimse sabah namazını kıldıktan sonra ilk iki rekât sünnetini kılmadığını hatırlarsa Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre onu kaza etmesi gerekmez. Farz biterse sünnetin sırası geçer. İmam Muhammed (rh.a) ise güneş yükseldikten sonra sabahın sünnetini kaza etmesi bence daha güzeldir, demiştir. Çünkü zeval vakti öncesi, gündüzün evveli hükmündedir.

Sünnet, Rasulullah'a (s.a.v) uymak demektir. Namazlarda ise ezanla kametin arasını ayırmak için meşru kılınmıştır. O yüzden Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre farzdan sonra kaza etmeye gerek yoktur. Ancak farzla birlikte kazaya kalmışsa güneş doğduktan sonra zevalden önce, sadece sabah namazının sünneti farzıyla birlikte kaza edilir. Bunun delili leyletü't-taris olayıdır: Rasulullah (s.a.v.) ahabıyla birlikte bir sefer dönüşünde konakladığında uyuyup kalarak, güneş doğduktan sonra sabah namazının sünnetiyle birlikte farzını kaza etmesidir. Diğer namazların sünnetleri kılınmaz ise vaktinden sonra kaza edilemez.¹⁵²

Öğle namazının dört rekâtlık ilk sünneti öğlenin farzından sonra kaza edilmesi konusunda Hz. Aişe (r.a.): *"Hz. Peygamber(s.a.v.) farzdan önce öğle namazının sünnetini kılmazsa, öğle vakti içinde farzından hemen sonra kaza ederdi. Çünkü vakit öğle vakti, kılınan namazda öğlenin sünnetidir."* demiştir.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu dört rekâtlık ilk sünnet öğle namazının son sünnetinden önce kaza edilir, çünkü ondan önce meşru kılınmıştır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu ilk sünnet eğer öğlenin farzından önce

¹⁵¹ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 161.

¹⁵² Serahsi, *el-Mebsut*, I, 162.

kılınmamışsa, son sünnetten sonra kaza edilir. Çünkü ona göre, ilk sünnet kendi mahallinden sonraya kaldığı gibi son sünnetide kendi mahallinden sonraya bırakmaya gerek yoktur.¹⁵³

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre teşehhüd duasına yetişmek bir rekata yetişmek gibidir. Nitekim cuma namazında da durum böyledir. Bundan dolayı teşehhüde yetişebilecek kimse, önce sabahın ilk iki rekât sünnetini kılar. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise teşehhüd duasına yetişmek bir rekata yetişmek gibi kabul edilmez. Kişi bu durumda hemen imama uyar.¹⁵⁴

Yolcu kimsenin üzerinde yanılma secdesi varken selam verdikten sonra kamete niyet etse, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kıldığı namazı dört rekata tamamlaması gerekmez. Yanılma secdesi borcu da düşer. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu farzı dört rekata tamamlaması gerekir.

Bir kimse bu durumda iken kahkaha ile gülse Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre abdest alması gerekmez. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise diğer namaz için yeniden namaz abdesti alması gerekir.

Bir kimse nafîle niyetiyle yanılma secdesini yapmadan selam veren kimseye uysa imamda yanılma secdesine dönmeden önce konuşsa Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu namazı kaza etmesi gerekmez. Bu kimsenin konuşmasından sonra imamın yanılma secdesine dönmesi bu hükmü değiştirmez.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu kimsenin nafîle namazı kaza etmesi gerekir. Çünkü imama namazın yasağı henüz sona ermeden uymuştur. Bundan dolayı nafîleye başlamış ve sonra bozulmuş olur. Kaza etmesi gerekir.¹⁵⁵

1.2.5. Namazı Bozan Haller

Arada namaz kılan bir kişinin sığabileceği kadar aralık, perde, duvar veya korkuluk gibi engeller bulunmaksızın erkeklerin kadınlarla aynı hizada namaz kılmaları namazı bozan hallerdendir. İster arada bulunan kızı, kız kardeşi gibi mahremleri olsun, isterse zevcesi gibi mahremi bulunmayan kimseler olsun hüküm değişmez.

¹⁵³ Mergînânî, *el-Hidaye*, I, 81; Mavsilî, *el-İhtiyar*, I, 85.

¹⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsut*, I, 167.

¹⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, I, 168.

Namazı bozacak kadar aynı hizada bulunmanın zaman bakımından ölçüsü, Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bir rüknü yerine getirecek kadar zaman(yani üç tesbih miktarı) aynı hizada bulunmuş olması şarttır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise, rüknü fiilen eda etmektir.¹⁵⁶

İki veya üç kadının namazda erkeklerle aynı hizada bulunmaları durumunda Ebû Yûsuf'tan (rh.a) bu konuda iki rivayet vardır. O rivayetlerin birinde; üç kadın iki kadın gibi kabul edip bunlar sağ ve sollarından birer, arkada kendi hizalarında bulunan üç olmak üzere beş erkeğin namazını bozar demiştir. Diğer rivayette O, iki kadını üç kadın gibi kabul edip, bunlar sağ ve sollarında bulunan birer, arka taraflarından son safa kadar ikişer erkeğin namazını bozar demiştir. Çünkü imam arkasında saf tutmada iki kişi için üç kişi hükmü geçerlidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise , iki kadın sağ ve sol taraflarından birer kişi ile, arka taraflarında bulunan kendi hizalarındaki iki kişi olmak üzere dört erkeğin namazını bozarlar. Üç kadın ise sağ ve sollarındakilerle, arka taraflarından son safa kadar üçer erkeğin namazlarını bozarlar.¹⁵⁷

Çıplak kimsenin yanında pis bir giysi bulunsa, giysinin dörtte biri temiz olursa bu giysiyle namaz kılması gerekir. Çıplak olarak namaz kılması câiz olmaz. Ama giysinin tamamı kirli yahut, temiz kısmı dörtte birden az olursa, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre o kimse namazı çıplak kılmakla bu elbisenin içinde kılma konusunda muhayyerdir. Bu giysiyle kılması daha iyidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu durumda onun namazı ancak o elbiseyle geçerli olur. Çünkü pis giysiyle namaz, câiz olmaya, çıplak olarak namaz kılmaktan daha yakındır. Çünkü giysideki pisliğin azı, câiz olmaya engel değildir. Bazı alimlere göre çoğu da böyledir.¹⁵⁸

Namazda setr-i avret, namazın şartlarından ve namazda belirli bölgelerin örtülü olması gerekir. Bir kimse abdestsiz, çıplak veya okumadan(kıraatsiz) iki rekat namaz kılmayı adarsa, Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ona, bunların tümünde söylediklerinin geçerli olan namazda bulunan kısmı gerekir. Sözlerinin bunun dışındaki fazlalıkları geçersizdir.

¹⁵⁶ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, II, 156.

¹⁵⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 325.

¹⁵⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 187, Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 55.

İmam Züfer'e (rh.a) göre bunların tümünde hiçbir şey gerekmez. Çünkü onun adağında söyledikleri, Allah'a(c.c) yaklaştırıcı birer iş değildir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise, bir kimse abdestsiz namaz kılmak gibi namazın hiçbir zaman câiz olmayacağı bir şey söylerse ona hiçbir şey gerekmez. Şayet kıraatsiz namaz kılmak gibi bazı durumlarda namazın câiz olduğu birşey söylerse, onun bunu yerine getirmesi gerekir.¹⁵⁹

1.2.6. Hasta Namazı

Hanefî Mezhebine göre bir kimse hastalığı sebebiyle oturarak rükû ve sucûd ile namazını kılarken sıhhat bulsa geri kalan kısma ayakta devam eder.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise namazını yeniden kılması gerekir.¹⁶⁰

İmam otururken cemaatin ayakta olması konusunda; İmam oturuyor, uyan kimse ayakta ise uyma, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre istihsânen geçerlidir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kıyas gereği geçerli olmaz.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf (rh.a) görüşlerinin açıklamasında Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisini delil olarak belirtmişlerdir : *"Peygamber (s.a.v.) sahabilerine namaz kıldırды, kendisi oturuyor, onlar arkada duruyorlardı. Hastalığı ağırlaşıp bitkin düşünce Resulullah(s.a.v.); "Ebû Bekir'e söyleyin, insanlara namaz kıldırın"* buyurdu"¹⁶¹

İmam Muhammed (rh.a.) görüşüne delil olarak Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisini göstermiştir: *"Benden sonra hiç kimse oturarak imamlık yapmasın."*¹⁶²

Bu husus Hz. Ali(r.a) tarafından da açıkça ifade edilmiştir. O, şöyle demiştir: *"Teyemmüm eden, abdest alanlara, bağlı olan, serbest olanlara imamlık yapmasın."*¹⁶³

İmam kendisine tâbi olunan kimsedir, bu sebepten de onun cemaatten daha aşağı bir durumda bulunmaması gerekir.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 209.

¹⁶⁰ Kudûrî, Ahmet b. Muhammed b. Cafer el-Hamedânî (ö.428/1037), *el-Muhtasar*, İstanbul, 1967,s. 50; Merğînânî, *a.g.e.*, I, 93.

¹⁶¹ İmam Malik, *Muvatta*, I, 170; Buhari, "Ezan", 39; Müslim, "Salât", 101; Tirmizi, "Menakıb", 16; Nesâî, "İmamet", 17; İbn Mace, "İkametü's -salavât", 14.

¹⁶² İmam Malik, *Muvatta*, I, 246; Abdurrezzak, *Musannef*, II, 463; Beyhakî, *es-Sünenü'l kübrâ*, III, 80.

¹⁶³ Abdurrezzak, *Musannef*, II, 352; Beyhakî, *es-Sünenü'l kübrâ*, I, 234.

¹⁶⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 214.

1.2.7. *Sehiv Secdeleri*

Namazların farzlarının tehiri, vaciplerinin de terki veya tehiri durumlarında yapılması vacip olan yanılma secdeleridir.

Bir kimse öğle namazını kılariken son oturuşta yanılıp kıyama kalkar, kalktığı rekâtın secdesine gitmedikçe geriye döner. Kalktığı beşinci rekâtın secdesine gitmişse ona altıncı bir rekât daha katar ve bu namaz nafilere çevrilmiş olur. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu durumdaki bir kimsenin o namazı yeniden kılması gerekir. Çünkü namaz nafilere dönüşmüştür. Onlara göre bu durumda namazın aslı bâtil olmaz, çünkü farziyet sıfatının bâtil olması, namazın aslının da bâtil olmasını gerektirmez. Çünkü iftidah tekbiri farz olan bir namaz için alınmıştır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise temel üzerine temel kurulamayacağına göre bu namaz asıldan bâtil olur. Ona göre bu namazın farziyeti bâtil olduğuna göre, aslı da batıl olmuştur. Çünkü iftidah tekbiri farz namaz için alınmıştı. Namazın farziyeti bâtil olunca iftidah tekbiri de bâtil olur.¹⁶⁵

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre tilavet secdesinin dışındaki secdeler, yalnız başına ibadet niteliğinde değildirler. Bu yüzden bir rekâttan az olan (yalnız rükû veya yalnız secde gibi) eklemeler namazı bozmaz.¹⁶⁶

1.2.8. *Yolcu Namazı*

Öğle namazını iki rekât kılip, üzerinde yanılma secdesi varken selam veren yolcu, sonra kamete niyet ederse namazı tamdır. Çünkü Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre onun kamete niyeti namazın yasak süreci ile karşılaşmadığı için yolcunun farzı değişmemiştir. Bu kişinin yanılma secdesi yapması gerekmez. Çünkü yanılma secdesi yaparsa yeniden namazın yasak sürecine dönmüş olacak ve kamete niyet etmekle de farzı değiştirecektir. Fakat bu yolcu yanılma secdesi için namaza geri döndükten sonra kamete niyet ederse, kalkar ve namazı tamamlar. Çünkü niyeti namazın yasak süreci içinde meydana gelmiştir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise her iki niyette aynıdır. Dolayısıyla bu kişi kalkıp namazını tamamlamalı sonrada yanılma secdesi yapmalıdır. Çünkü ona göre

¹⁶⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 402; Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 91; Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 164.

¹⁶⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 228.

üzerinde yanılma secdesi olan kişi, selam vermekle namazdan çıkmış sayılmaz.¹⁶⁷

Öğle namazını okumaksızın (kıraatsiz) iki rekât kılan, sonra kamete niyet eden yolcu okuyarak iki rekat daha kılmalıdır. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu hususta yolcu ile evinde oturan (mukîm) aynıdır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu kişinin namazı bozulur ve bu kişi namazın yasak sürecinden ayrılmış olur. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kişi, bu durumda namazın yasak sürecinden ayrılmış sayılmaz.¹⁶⁸

1.2.9. Tilavet Secdesi

Bir kimse, bir secde ayetini aynı mecliste, ister oturarak, ister uzanarak isterse ayakta tekrar tekrar okursa üzerine sadece tek secde gerekir.

Ancak secde ayetini okuduğu yerden gider, sonra tekrar geri döner ve secde ayetini tekrar olursa, o zaman tekrar secde etmesi gerekir. Çünkü dönmesiyle onun için yeni bir meclis oluşmuştur. Bu yüzden de tekrar secde etmesi gerekir.

İmam Muhammed'e(rha) göre bu kişi, ayrıldığı yerden fazla uzağa gitmişse tekrar secde gerekir. Ama gittiği yer yakınsa, bulunduğu yerde okumuş sayılacağı için ayrı bir secde gerekmez. Delil olarak da, Ebu Musa el-Eş'arî'nin naklettiği hadisi göstermektedir: “O, Basra’da halka ders verirdi. Saflar arasında bir o yana bir bu yana giderdi. Onlara secde ayetinden öğretir ve sonunda tek secde yapardı.”¹⁶⁹

Bir kimse, imamın arkasında iken secde ayetini okursa, bunu imamda, cemaatte duysa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bunlardan hiçbirisinin üzerine ne namazda ne de namazı bitirdikten sonra secde gerekmez.

İmam Muhammed'e(rha) göre ise namazda secde etmeleri gerekmesi de namazı bitirdikten sonra secde ederler.

Namazda iken secdeye gidemezler. Çünkü okuyan secdeye gitse, imamın ona uyması gerekir ki bu durumda kendisine uyulan kimse, başkasına uyan kimseye dönüşmüş olur.

¹⁶⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 241.

¹⁶⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, I, 247.

¹⁶⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, II, 5.

Namazdan sonraki duruma gelince İmam Muhammed (rh.a) derki: “*Secde ayetini okumak ve onu dinlemek secde edilmesini vacip kılan nedenlerindedir. Bu da oluşmuştur. Namazın yasak süresi onu namaz içinde yapmaya engel olur, namazı bitirdikten sonra secde ayetini duydukları için secde yapmaları gerekir.*”¹⁷⁰

Secde ayetini işittikten sonra kişinin tilavet secdesini yapması vaciptir. Bu vaciplik onun üzerinden düşmemektedir. Bu sebeple İmam Muhammed’in de belirttiği gibi namazdan sonra tilavet secdesini yerine getirir.

1.2.10. Cuma Namazı

Bir kimse Cuma sırasında henüz üzerinde sabah namazı borcu olduğunu hatırlasa İmam Muhammed’e (rh.a) göre cuma namazına başlaması geçerli olmuştur. Sabah ile uğraştığında cuma namazını kaçırmaktan korkuyorsa tertibe riayet etmesi gerekmez.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yusuf’a (rh.a) göre ise, bu gündeki cuma diğer günlerdeki öğle namazı gibidir. Nitekim o öğle esnasında sabah namazını hatırlarsa, vakti değilse cemaati kaçıracığından korkuyorsa tertibe riayet etmesi gerekir. Burada da öyledir.¹⁷¹

Cuma namazının belirli bir vaktinin olması ve cemaatle kılınması şart olduğu için vakti ve cemaati kaçırma ihtimali varsa önce cuma namazını kılması daha uygundur.

Bir kimse öğle namazının ilk sünnetine başladıktan sonra, cemaatle namaz kılınmaya başlansa yahut cuma namazının ilk sünnetine başlamışken hatip hutbeye çıksa, Ebû Hanife (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre iki rekatta selam verir, farzı ve cumanın son sünnetini kıldıktan sonra da bu sünneti dört rekat olarak kaza eder. Böylece hutbeyi dinleme ve namazı eda etme farzını, tam bir şekilde yerine getirmiş olur.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise kaçırılmış olan cuma namazının ilk sünneti farzdan sonraki sünnetten önce kaza edilir.¹⁷²

¹⁷⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, II, 10; Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 90.

¹⁷¹ Serahsi, *el-Mebsut*, II, 31.

¹⁷² Zuhayli, *el-Fıkhü'l-islami*, II, 25.

Cuma namazında kişi imama teşehhüd veya sehiv secdesinde yetişse bile, Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre, Cuma namazı olarak tamamlar. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ikinci rekatin çoğuna (yani rükûna) yetişmişse cuma namazını tamamlar. Azına yetişmesi halinde üzerine öğle namazını bina (ikmal) eder.¹⁷³

1.2.11. Korku Namazı

Hanefi mezhebine göre savaşçılar binekli olarak cemaatle namaz kılamazlar. Çünkü onlarla imam arasında yol vardır. Bu da imama uymanın geçerliliğine engeldir.

İmam Muhammed (rh.a) ise binekli olarak cemaatle korku namazı kılmasını istihsânen caiz görmüştür. Çünkü onlarında cemaatin faziletinden istifade etmelerini uygun bulmuştur.¹⁷⁴

1.2.12. Yağmur Duası

Yağmur duasında namaz için ezan okunmaz, kamet getirilmez. Hanefi imamlara göre yağmur duasında cemaatle namaz kılınmaz, sadece dua edilir. Eğer dilerse kişiler tek tek kılarlar. Bu da dua anlamındadır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise yağmur duasında bayram namazı gibi cemaatle namaz kılınır. Bu nafil bir namazdır. Ayrıca onda ezan ve kamette yoktur.¹⁷⁵

1.2.13. Cenaze Namazı

1.2.13.1. Cenaze Namazını Kim Kıldırır

Kişi öldüğünde cenaze namazını babası mı yoksa oğlu mu kıldırır önceliklidir?

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a (rh.a) göre oğul namazını kıldırır babadan daha çok hak sahibidir. Ama onun babasını, yani kendi dedesini öne geçirmesi saygı bakımından daha iyidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise babanın vekilliği, hem kişi hem de mal üzerinde geçerli olduğundan daha geneldir. Onların bu husustaki anlaşmazlıkları

¹⁷³ Kudûri, *el-Muhtasar*, 55; Merğînâni, *el-Hidaye*, I, 101.

¹⁷⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, II, 49.

¹⁷⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, II, 78.

evlendirme yetkisi konusundaki anlaşmazlıklarının bir benzeridir.¹⁷⁶

Evlat üzerinde babanın hakkının çok olması, onu her bakımdan desteklemeye ve korumaya fitraten daha yatkın olmasından dolayı, babanın kıldırması daha uygundur.

1.2.13.2. Ölü Olarak Doğan Çocuk

Ölü olarak doğan çocuk hakkında Ebu Hanife'ye (rh.a) göre çocuğun organları belirgin ise yıkanır, fakat namazı kılınmaz; belirgin değilse yıkanmasında gerekli değildir. Ebû Yûsuf (rh.a), kişi olmasından dolayı cenazesinin yıkanacağını, isim verileceğini fakat cenaze namazı kılınmayacağını söylemiştir.

İmam Muhammed (rh.a) ise; “*Ölü doğan çocuğun cenazesi yıkanmaz, isim verilmez ve cenaze namazı da kılınmaz. Çünkü o, cûz hükmündedir*” demiştir.¹⁷⁷

Bir kadın ölür de kefen bulunmazsa onu temin etme Ebû Yusuf'a (rh.a) göre kocaya aittir. Çünkü hayattayken kadının giysisi kocası tarafından alınmaktaydı.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kadının ölmesi durumda nikahın düşmesinden dolayı kadının kefenini alma yükümlülüğü kocasının üzerinden kalkmış olmaktadır.¹⁷⁸

1.2.13.3. Teyemmümle Cenaze Namazı Kılmak

Bir kişi teyemmüm edip cenaze namazını kılsa sonra bir cenaze daha gelse, abdest alması mümkünken abdest almamışsa, cenaze namazı için ikinci kere teyemmüm eder. Çünkü suyu kullanıp abdest alması mümkün olunca birinci teyemmümü son bulur. Eğer abdest almaya imkan bulamazsa veya abdest alırken ikinci cenaze namazını kaçırmaktan korkarsa, Ebû Hanife (rh.a) ve Ebû Yusuf'a (rh.a) göre bu teyemmümle cenaze namazı kılar.

İmam Muhammed'e göre ise bu kişi her durumda teyemmüm eder. Çünkü birinci teyemmüm birinci cenaze namazına yetişmek içindi ve namazın kılınmasıyla bu teyemmümün hükmü bitti. Bu yüzden ikinci cenaze için tekrar teyemmüm etmesi

¹⁷⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, II, 63; Merğînâni, *el-Hidaye*, I, 110.

¹⁷⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, II, 57; Merğînâni, *el-Hidaye*, I, 112; Cenin ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Hilal Özey, *İslâm Hukukunda Cenin*, İstanbul, 2018.

¹⁷⁸ Mavsilî, *el-İhtiyar*, I, 186; Semerkandi, Ebû'l Leys İmamü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (ö. 373/983), *Uyuni'l mesâil* (thk. Selehattin Nahi), Bağdat, 1386, s. 36; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, s. 207.

gerekir. Çünkü zarurete binaen sabit olan şeyler, zaruret ölçüsünde değerlendirilir.¹⁷⁹

Bir kadın yolculukta olup suyu da yoksa o zaman kan kesildikten sonra teyemmüm edip cenaze namazı kılabilir. Çünkü onun için o yerde teyemmüm gusül gibidir. Bu yüzden de diğer farz namazları kılabilirdiği gibi cenaze namazını da kılabilir.

1.2.13.4. Cenazenin Bir Organının Kuru Kalması

Bir cenaze yıkanıp kefenledikten sonra bir organının kuru kaldığı, yıkanmadığı hatırlanırsa; kuru kalan yer bir parmak veya o miktarda bir yer ise Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre cenaze bundan dolayı kefenden çıkarılmaz. Çünkü onlara göre buranın yıkanmadığı kesin değildir. Az olduğu için hızlıca kuruması mümkündür.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kefenden çıkarılır ve o yer yıkanır. Çünkü canlı bir kimsenin bedeninde az bir yer kuru kalsa bile yıkanma farzı tam yerine gelmemiştir, namazları da geçersizdir. Ölünün yıkanması konusunda da durum aynıdır. Eğer cenazenin az veya çok bir yeri kuru kalırsa onu yıkamak gereklidir.¹⁸⁰

Diğer görüş daha isabetli çünkü ölüye sıkıntı verilecek her şeyden kaçınmak gereklidir. Bu sebeple bir an önce defni daha iyidir.

1.2.14. Namazda Az Karşılaşılan Durumlar

İmam bir cemaate namaz kıldırarsa, sağ tarafına selam verse, daha soluna selam vermeden, imamın kendisi veya cemaatten birisi gülse İmam Muhammed'e (rh.a) göre, ne imamın nede cemaatin tekrar abdest alması gerekmez, selam verildiği için namazları tamamlanmıştır. Çünkü imama uyan, namazda imama tabidir.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ise imama uymuş olan kimse, namazdan ancak kendi selamı ile çıkar. Kendisi selam vermeden gülecek olursa, abdest alması gerekir. Çünkü imama uyan, kıraat gibi kendisinde imama tabi olunan zikirleri hiçbir zaman söylemez. İmama uyan kişi(muktedi) de, imamın tekbiri ile namaza başlamış sayılmayacağı gibi imamın selamı ile de namazdan çıkmış olmaz.¹⁸¹

¹⁷⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, II, 127; Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 34.

¹⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsut*, II, 128.

¹⁸¹ Serahsî, *el-Mebsut*, II, 93.

1.3. Zekât

1.3.1. Hayvanların Zekâtı

Bir adamın otuzbeş devesi olsa ve bunların üzerinden bir yıl geçse, sonra da on beşi ölse; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre geri kalan yirmi deve için dört koyun zekat vermek gerekir. Ölenler sanki hiç yükümlünün mülkünde bulunmamış sayılır.

Ebû Yusuf'a (rh.a) göre, kalan yirmi deve için üç yaşına girmiş, bir dişi devenin beşte dördünün değerinin verilmesi gerekir. Çünkü son nisap esas alınır. Onun üzerindeki telef olanlar sanki hiç yokmuş kabul edilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kalan develer için üç yaşına girmiş bir dişi devenin yedide dördünün değeri verilmesi gerekir. Çünkü ona göre, develerin bir kısmı ölmeden farz olan, üç yaşına girmiş bir dişi deve, onların tamamının zekatı idi. O halde ölenlerin payı olan zekat düşer, kalanların zekat payı devam eder.¹⁸²

1.3.2. Malın Değerini Belirleme

Zekat vermek için üzerinden bir yıl geçtiğinde malın değerini belirleme konusunda Ebû Hanîfe (rh.a); mal sahibi, altın ve gümüşten hangisi fakirler için daha yararlı ise onun üzerinden malına değer biçer, demiştir. Çünkü ona göre mal, sahibinin elinde idi ve uzun zamandır ondan faydalanmakta idi. Bu sebeple de değer biçerken mutlaka fakirlerin yararı göz önüne alınmalıdır.

Ebû Yusuf'a (rh.a) göre, mal sahibi malı hangi para ile satın almışsa o para üzerinden mala değer biçer. Çünkü malın bedeli aslına kıyas edilir. Eğer malı altın ya da gümüşle almışsa değerini aslı üzerinden belirlemek önceliklidir.

İmam Muhammed'e (rha) göre ise her devirlerde yaygın olan para üzerinden değer biçer. Allah'ı Teâlâ'nın hakkı olan şeylerde değer biçme, kul hakkı olan şeylerde değer biçmeye kıyas edilir. Gasp edilen malın ve telef edilen malın değerini belirlemek gerekli olduğunda ülkede yaygın olan para birimi üzerinden malın değeri belirlenir.¹⁸³

¹⁸² Serahsi, *el-Mebsut*, II, 176; Merğînâni, *el-Hidaye*, I, 124; Mevsîlî, *el-Hidaye*, I, 234; Bilmen, *el-Kamus*, IV, 111.

¹⁸³ Serahsî, *el-Mebsut*, II, 191; İbn Abidin, *Reddû'l-muhtar*, II, 295.

1.3.3. Alacaklının Üzerine Zekâtın Farz Olması

Bir tâcirin insanlardan alacağı olurda bu tacire borçlu olanlar arasında zengin ve fakirler bulunursa üzerinden bir yıl geçince;

Borçlu, borcunu kabul etmekte fakat iflas etmiş ise Ebû Hanife (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre borcu tahsil etmeden önce alacaklıya zekat farz olur. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise borçlunun hakim kararıyla iflasına hükmedilmişse bu borçludan parayı tahsil etmedikçe zekat farz olmaz. Çünkü İmam Muhammed (rh.a), hâkim kararıyla iflas geçerlidir ve iflasa hükmedilince bu kişiden alacaklı olanların alacağı telef olmuş olur, prensibinden hareket etmiştir.

Ebû Hanife (rh.a) de, hakim kararıyla iflas gerçekleşmez, çünkü mal bazen gelir, bazen gider. Bu kişiden alacaklı olan kimsenin malı telef olmaz, prensibinden hareket etmiştir.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ise hâkim kararıyla iflas gerçekleşmekle birlikte, borç düşmüş olmaz. Sadece borcu isteme hakkı gecikmiş olur.¹⁸⁴

Borçlu kişinin iflas etmiş olmasından ve hâkimin de bunu onaylamasından dolayı alacaklı alacağını tahsil etmedikçe zekat vermesi uygun olmayabilir. Çünkü borcunu tahsil edememe ihtimali vardır.

1.3.4. Ticaret Malının Özellikleri

Kişi, ticaret yapma niyetine sahip olarak bir malın kendisine bağış ya da vasiyet edilmesini kabul ederse, Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu mal ticaret malı olur. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ticaret malı olmaz. Mehir, hulû bedeli, kasden öldürmeden dolayı yapılan sulh bedeli de aynı şekildedir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre, ticarete niyet etmek, ticaretin fiiline bitişmedikçe bir etki etmez.

Ebû Yûsuf (rh.a) ise ticaret mal kazanma aktidir. Yalnızca kişinin kabulüyle mülkiyetine giren bir şey, kişinin kendi kazancıdır. Bu durumda, satın alma ve kiralama olduğu gibi ticaret niyetinin kişinin fiiline bitişmesi geçerli olur.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsut*, II, 197.

¹⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, II, 198.

1.3.5. Arazinin Öşürü

Peygamber Efendimiz (s.a.v):“*Yerin çıkardığında öşür (onda bir oranında zekât) vardır*”¹⁸⁶ buyurmaktadır. Buna göre: Ebû Yûsuf (rh.a), yaygın olarak yararlanıldığı için kına da öşürü gerekli görür.

İmam Muhammed (rh.a) ise reyhangillerden olduğu için kına da öşrü gerekli görmez.

Ebû Hanife’ye (rh.a) göre tarladan elde edilen ürünün azına da çoğuna da öşür gerekir.

Fıstıkta, Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre öşür gerekir, İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise fıstıkta öşür gerekmez.¹⁸⁷

Bir zimmî, bir müslümandan bir öşür arazisi satın alacak olsa, eğer bu araziyi bir müslüman şuf’a ile alırsa veya satışta satıcı için şart muhayyerliği bulunur ya da satış akdi bozuk olurda arazi müslümana geri dönerse, arazi eskiden olduğu gibi yine öşür arazisidir. Çünkü müslümanın ondaki hakkı kesilmemiştir.

Ama kafirin mülkünde kalıpta müslüman hakkı ondan kesilecek olursa; Ebû Hanife’ye (rh.a) göre arazi haraç arazisi olur. Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre bu araziden iki, İmam Muhammed (rh.a)’e göre ise tek öşür alınır.¹⁸⁸

Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre, ekilip dikilen arazi öşür arazilerine yakınsa öşür arazisi, haraç arazisine yakınsa haraç arazisi olur. Çünkü yakınlık dikkate alınacak bir şeydir. Bu sebeple kişi evinin önündeki araziden yararlanmaya herkesten çok layıktır.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise kişi ölü araziye yağmur suyu veya yerden çıkardığı pınar ya da bu arazi için Dicle, Fırat, Ceyhun gibi büyük nehirlerden açtığı bir kanalla sulayarak ekip dikerse öşür arazisi olur. Eğer yabancı ülkelerin arazisinin nehirlerinden bir kanal açılarak sulanırsa bu topraklar haraç arazisi olur, o kişinin arazinin haracını vermesi gerekir.¹⁸⁹

¹⁸⁶ Taberanî, *el-Mucemû’l-evsat*, I, 109; Darekutnî, *Sünen*, II, 128; Zeyleî, *Nasbu’r-râye*, II, 278; Heysemi, *Mecmau’z-zevâid*, III, 212.

¹⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 3.

¹⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 6.

¹⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 8; Zuhaylî, *el-Fıkhû’l-islami*, III, 321.

1.3.6. Harbiye Zekât Verilmesi

Eğer bir kişiye zekat verilir ve verilen kişinin harbi (müslüman olmayan ülke vatandaşı) olduğu anlaşılırsa İmam Muhammed'e (rh.a) göre verilen zekât olarak câizdir. Bu durumda kişinin harbî veya müste'men olması fark etmez. Aynı zimmî gibidir.

Ebû Yûsuf'un (rh.a), Ebû Hanîfe'den (rh.a) rivayet ettiğine göre harbiye zekat verilmesi caiz değildir. Çünkü harbiye bir şey vermek asla ibadet olmaz. O durumda bunun, karışıklık olması durumunda da ibadet kabul edilmesi mümkün değildir.¹⁹⁰ Zekât müslüman fakirin hakkıdır. Müslümanların faydasının gözetilmesi için ikinci görüş tercih edilebilir.

1.3.7. Bal da Öşür

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre öşür arazisinde olan bala öşür vardır. Balın az veya çok olmasında fark yoktur. Çünkü Ebû Hanîfe'ye göre öşürde nisap aranmaz.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre beş veskten¹⁹¹ az bala öşür yoktur. Çünkü balın değerinin, vesk denilen ölçü birimi ile ölçülen maddelerin en uzununun beş veskinin değerine denk olmasıdır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise balda beş fark¹⁹² dikkate alınır. O, balın miktarının belirlendiği birimlerin en yüksekisinin beş katını dikkate alır.¹⁹³

1.3.8. Zekât Verilen Kimsenin Veren Babası Ya da Oğlu Olması

Zekat verilen kimsenin, verenin babası yada oğlu olduğu anlaşılırsa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu verilen zekat yerine geçmez. Çünkü onlara göre durumu bilinince sadaka vermeye elverişli olmayan kimse, durumu bilinmeden tersi durum ortaya çıkınca da sadaka vermeye elverişli olmaz.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu zekat câizdir. Çünkü burada Allah'a(c.c) yaklaşma amacı vardır. Bu nedenle bundan dönülemez. Böyle bir durumda zekâtın câiz

¹⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 13.

¹⁹¹ Vesk: Bir deve yükü yahut altmış sa'lık yani 62400dirhemlik (165 litre) bir ölçü birimi (Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri*, s. 605).

¹⁹² Fark: Yöreye göre değişiklik gösteren hacim ölçüsü=12,617lt.

¹⁹³ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 15-16.

olması konusunda niteliklerin çoğu bütün yerine konur. İmam Muhammed (rh.a) delil olarak şu rivayeti göstermiştir:

Ben babamı Rasullah(s.a.v)'a dava etmişim. Rasulullah benim lehime hükmetti. Babam sadakasını camideki birine bırakarak onu birine vermesi için uyarmıştı. Ben onun yanına gittim. O da onu bana verdi. Sonra babamın yanına gittim. Verdiği sadakayı tanıdı. "Allah'a yemin ederim ki oğulcuğum! Ben bu sadakanın sana verilmesini kastetmemiştim" dedi. Resulullah'a (s.a.v.) başvurduk. Bunun üzerine O(s.a.v.), "Yezid! Senin amacın yerine geldi; Ma'n! Senin de aldığın sana aittir" buyurdu.¹⁹⁴

1.3.9. Haracî Arazinin Gasbedilmesi

Haracî bir araziyi müslüman veya gayri müslim birisi gasbetse Hanefî İmamlara göre gasbeden az olsun çok olsun arazide meydana gelen noksanlığı öder. Haracı da arazinin sahibi öder. Bu araziyi az veya çok bir bedel karşılığında elden çıkarmaya benzer.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre arazide meydana gelen noksanlık, haraç kadar veya ondan daha çok ise haracı arazi sahibi verir, haraçtan daha az ise o zaman gasbeden verir, ama arazide meydana gelen noksanı ödemez. Muhammed (rh.a) bunu, arazi sahibinden zararı uzaklaştırmak için istihsana göre söylemiştir. Eğer araziyi ekmek, değerinden hiçbir şey eksiltmiyorsa, o zaman haraç, arazi sahibinin değil gasbedenin görevi olur. Çünkü bu durumda araziden bedelsiz yararlanma imkânı bulan arazi sahibi değil gasbedendir.¹⁹⁵

1.3.10. Öşrü Vermenin Farz Oluş Vakti

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre, öşrü vermenin farz oluş vakti, ürününün göze görünür hale geldiği vakittir. Ebû Yûsuf (rh.a), ürünün olgunlaştığı vakittir, demiştir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ürünün toplama yerine getirildiği vakittir. Hanefî imamları arasındaki bu ihtilafın faydası şu şekilde olmaktadır; öşrün vücubundan sonra

¹⁹⁴ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III, 470; Darîmî, "Zekât", 14; Buhari, "Zekât", 15; Taberanî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XIX, 441.

¹⁹⁵ Serahsi, *el-Mebcut*, III, 46.

ürün sahibi öşür olarak vermesi gereken ürünü tüketirse, vermekle mükellef olur. Ama vücubundan evvel tüketirse, vermekle mükellef olmaz.¹⁹⁶

1.4. Oruç

1.4.1. Unutarak Orucunu Bozanın Durumu

Unutarak yiyen, içen veya cinsel ilişkide bulunan kişi bunun orucu bozduğunu zanneder ve daha sonra kasden yer içerse, Hanefî Mezhebine göre şüpheye düştüğü için ve orucun rüknünü ortadan kaldırdığı için sadece kaza gerekir, keffaret gerekmez.

İmam Muhammed (rh.a), unutanın orucunun bozulmayacağına dair hadis ulaşırsa ve kişi daha sonra kasden yer içerse, o takdirde ona hem kaza hem de keffaret gerekir, demiştir. Çünkü onun şüphesi, Resulullah'ın (s.a.v.) sözü ile ortadan kaldırılmıştır. O (s.a.v) unutarak yiyen birisine “*orucunu tamamla*”¹⁹⁷ buyurmuştur.

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre ise bu şahsa, unutarak yiyenin orucunun bozulmayacağına dâir hadis ulaşırsa bile bu kişiye keffaret gerekmez. Çünkü haberi vâhid kesin bilgi ifade etmez, ancak raviye olan hüsnü zandan dolayı haberin içeriğine uymak gerekir. Dolayısıyla onunla şüphe ortadan kalkmaz.¹⁹⁸

1.4.2. Fıtır Sadakası

1.4.2.1. Fıtır Sadakası Verilmesi Gereken Durumlar

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre küçüğün fitresi kendi malından verildiği gibi kölelerinin fitresi de onun malından verilir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise küçüğün köleleri için hiç fitre verilmez. Bunak ve akıl hastası da bu konuda küçük çocuk konumundadır.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre fitrenin vacip olma nedeni kişinin velayeti dolayısıyla geçimini sağlamakla yükümlü olduğu baştır. Baba akıl hastası oğlunun fitresini verebilir. Bu ise akıl hastalığının aslî ve sonradan olmasıyla değişmez.

¹⁹⁶ Mavsîlî, *el-İhtiyar*, I, 256.

¹⁹⁷ Buhari, “Savm”, 26; Müslim, “Sıyam”, 171; İbn Mace, “Sıyam”, 15; Ebu Davud, “Sıyam”, 39; Tirmizi, “Savm”, 26.

¹⁹⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, III, 79-80; Mavsîlî, *el-İhtiyar*, I, 290.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise baba ancak bunak ve akıl hastası oğlu için, eğer o, bu durum da buluğa ermişse fitresini verir. Eğer buluğundan sonra akıl hastası olmuşsa babanın ne kendi malından ne de oğlunun malından onun için fitre vermesi gerekmez.¹⁹⁹

1.4.2.2. Ortak Hizmet Kölelerine Sahip İki Kişinin Fitre Vermesi

İki kişi aralarında ortak hizmet kölelerine sahipse Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre, ortaklardan hiçbirine bunların fitrelerini vermek gerekmez. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise her bir ortağın kendisine düşen hissedeki tam köleler için fitre vermesi gerekir. Öyle ki, iki ortağın beş kölesi olsa ortaklardan her birinin ikişer köle için fitre vermesi gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf (rh.a) kölenin bölünmesini zorunlu görmez. Bu bakımdan ortaklardan hiç biri "köle" denilen şeye sahip olmaz. İmam Muhammed (rh.a) ise kölenin bölünmesini zorunlu görür. Bölünme açısından ortaklardan her birinin mülkiyeti kölenin bir kısmında tamdır.²⁰⁰

İki ortağın bir cariyesi olup bu cariye bir çocuk doğursa ortaklardan her biri çocuğun kendisine ait olduğunu iddia etse, sonra bayram günü gelse hiçbiri anne için fitre vermekle yükümlü değildir.

Çocuk için Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre, her birinin tam birer fitre, İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ikisinin tek bir fitre vermesi gereklidir. Ebû Hanîfe'den bu konuda hiçbir rivayet yoktur.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre oğul , bölünme kabul etmediği için çocuğun tamamı her ikisinden birinin oğludur ve çocuk ortaklardan her birine tam bir oğul mirasçı olmaktadır. Bu yüzden ortaklardan her birine çocuk için tam bir fitre vermek gerekir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise çocuğun babası gerçekte ikisinden biri olduğu için fitresini onun vermesi gerekir. Ancak babalık konusunda birinin diğerine önceliği olmadığından, fitreyi ikisi yarı yarıya öder.²⁰¹

¹⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 104.

²⁰⁰ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 106-107.

²⁰¹ Serahsî, *el-Mebsut*, III, 107.

1.4.3. İtikâf

1.4.3.1. İtikâfın Süresi

Vâcip olan adak itikâf da, bir günden az bir zaman itikâfta bulunmak câiz değildir. Çünkü oruç, itikâfın şartlarından ve oruç bir günden az olmaz. Şu halde mecburen bir günden az itikâf olamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.) “*itikâfa gir ve oruç tut*”²⁰² buyurmuştur. Bu Ebu Hanife'nin (rh.a) görüşüdür.²⁰³

Ebû Yûsuf (rh.a), günün çoğu tamamı gibi sayılacağından bir günün yarından fazlası itikâf için yeterli olur, demiştir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bir saat dâhi itikâf için yeterli olur. Çünkü nafil ibadetler kolaylık esası üzerine kurulmuşlardır. Mesela, ayakta kılınabildiği halde, nafil namazın oturarak kılınması câizdir ama vâcip namaz böyle değildir.²⁰⁴

Bir kimse itikâfa girmeyi adadığında hasta olup vefat edene kadar iyileşmemişse ona hiçbir şey gerekmez. Çünkü hastanın orucu tutmasının vacip olması için sağlam bir zimmeti yoktur. İtikâf da buna dayalıdır.

Eğer bir gün sağlıklı yaşar sonra vefat ederse Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre onun adına bütün ay için fidye verilmesi gerekir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise sağlıklı yaşadığı günler sayısınca fidye verilmesi gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf (rh.a) bu konuda şöyle der: “Sağlığına kavuşunca o, yerine getirmeyi borçlanma konusunda sağlam bir zimmete sahip olur. Sanki o, bu vakitte yeniden adak yapmış gibi kabul edilir.

Burada doğru olan görüş şöyledir; Bir kişi bir ay itikâfa girmeyi adayıp bir gün sonra vefat ederse, onun namına ayın tamamı için fidye verilir. Eğer o vasiyet etmişse, mirasçı mirasın üçte birinden fidye vermeye zorlanır. Eğer vasiyet etmemişse mirasçı buna zorlanamaz. Fakat isterse bunu yapabilir.²⁰⁵

²⁰² Ebu Davud, “Sıyam”, 80; Darekutni, *Sünen*, II, 200.

²⁰³ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, II, 440.

²⁰⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, III, 117; Merğînâni, *el-Hidaye*, I, 108; Mevsîfî, *el-İhtiyar*, I, 298.

²⁰⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, III, 124.

1.5. Hac

1.5.1. *Telbiyenin Arapça ve Farsça Okunması*

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre telbiyenin Arapça veya Farsça okunması farksızdır. Namazda iftidah tekbiri hakkında da aynı düşüncededir. O'na göre itibar edilen husus Allah'u Teâlâ'nın(c.c) tâzim yoluyla anılmasıdır. Bunun Farsça veya Arapça olması aynıdır. Telbiye de aynı şekildedir.

Ebû Yûsuf (rh.a), başka zikirler namazda geçerli olmadığı gibi telbiye dışındaki zikirlerde de telbiye yerine geçmez, demiştir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise güzel bir şekilde Arapça tekbir getiren kimse tekbiri Farsça getiremez. Telbiyeyi ise Farsça getirebilir ve telbiyenin dışındaki zikir ifadeleri telbiyenin yerine geçebilir. Telbiye bir gidiş tarzını taklit etmektir. Namaz ise tamamen farklıdır.²⁰⁶

Telbiye, Allah'u Teâlâ'ya (c.c) saygı ve yaklaşmayı ifade eden bir zikirdir. Onun Arapça olarak söylenmesi tabii ki en etfalidir. Ama söyleyemeyen kimse içinde kendi dilinde söylemesinde bir mahsur olmasa gerek.

1.5.2. *İhramdan Çıkmak İçin Traş Olmanın Yeri ve Zamanı*

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre, hacda ihramdan çıkmak için traş olmak, belirli bir zaman yani Kurban Bayramı günleri olarak ve belirli bir mekan yani harem bölgesi ile sınırlandırılmıştır. Yer ve zamanı ihlâl ederse ceza kurbanı gerekir.

Ebû Yûsuf'un (rh.a) görüşüne göre, traş olma belirli bir zaman ve belirli bir yerle sınırlı değildir. Dolayısıyla traş olmayı kurban günlerinden sonraya ertelemesi ya da harem bölgesinden çıkıp traş olması aynıdır. Ona göre hiçbir ceza gerekmez.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise belirli bir zaman olmasa da belirli bir yerle sınırlandırılmıştır. Bilindiği gibi, belirli bir yere özgü olan tavaf bu yer dışında yapılırsa geçerli olmaz ama vaktinden sonra yapılırsa geçerli olur. Peygamber'in (s.a.v.) fiiliyle harem bölgesine özgü olan traş olma, harem bölgesi dışında yerine getirilirse, bu fiilde eksiklik meydana gelmiş olur ve bu eksikliğin telafi edilmesi için ceza kurbanı gerekir.

²⁰⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 6.

Ama kurban günlerinden sonraya ertelenmesi nedeniyle büyük bir kusur meydana gelmez ve ceza kurbanı gerekmez.²⁰⁷

1.5.3. İhramlı Kimsenin Bir Hayvanı Öldürmesi

İhramlı bir kimse bir av hayvanı öldürürse bu av hayvanı o yerde alınıp satılan bir av hayvanı ise öldürüldüğü yerdeki av hayvanlarının değerini, aksi takdirde satılan ve alınan yere en yakın yerdeki av hayvanlarının değerini ödemek Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre vaciptir. Bu av hayvanlarının benzerinin olup olmaması da fark yoktur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise benzeri olan av hayvanlarında şeklen o av hayvanına benzer olanlara bakılır, değerine değil. Mesela, devekuşu avlamışsa bedene, vahşi merkep avlamışsa inek, ceylan avlamışsa koyun, tavşan avlamışsa keçi kesmesi gerekir.²⁰⁸

Ebû Hanife'ye (rh.a) göre, ihramlı kedi öldürürse, evcil de olsa vahşide olsa kedinin öldürülmesiyle ceza vacip olmaz. İmam Muhammed (rh.a) ise yaban kedisinin karada yaşayan, av hayvanları gibi vahşi olup, ihramlının öldürmesi nedeniyle ceza gerekir, demiştir.²⁰⁹

1.5.4. İki Hac veya İki Umre İçin İhrama Girmek

Bir kimse aynı anda iki umre veya iki hac ihramına niyet ederse, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu iki niyet geçerlidir, çünkü bu iki ihram akdi arasında çelişki yoktur. Aynı iki akit arasında çelişki olursa asıl kural birinin sabit olmamasıdır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre, bu kimsenin ihram niyeti, bu iki ibadetten birisi için geçerlidir. Çünkü ihram ibadette asıl amaç değildir. Bilakis sadece umre veya hac fiillerini yapmak içindir. Aynı hac mevsiminde iki haccı veya aynı vakitte iki umre yapmak düşünülemez.²¹⁰

²⁰⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 70-71; Merğînâni, *el-Hidaye*, I, 201.

²⁰⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 82; Merğînâni, *el-Hidaye*, I, 203; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, II, 578.

²⁰⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 93.

²¹⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 115.

1.5.5. Hacda Vekilin Verilen Parayı Kaybetmesi

Bir adam kendi adına bir hac yapılmasını vasiyet etse, vasiyet edilen kişi onun adına bir kimseyi vekil olarak hacca gönderse, vekilde hac masrafı olarak verilen parayı kaybetse, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre vekil onun adına malın geri kalanının üçte biriyle başka bir hac yapar. Çünkü ona göre asıl maksat, malın belirlenmesi değil, ölü adına hac yapılmasıdır.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ölünün parasının üçte biri ile hac yaptırabilecek kadar bir meblağ kalmışsa, vekil onun yerine ikinci defa hacceder. Aksi takdirde vasiyet hükümsüz olur. O'na göre vasiyetin geçerli olduğu kısım miras bırakılan malın üçte biridir. Vasiyet edilen kişinin üçte biri belirlemesi geçerlidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise vasiyet hükümsüzdür. Çünkü vasiyet edilen kişi, meblağ belirlemede vasiyet edenin yerine geçer. Vasiyet eden kişi bir meblağ belirlese sonra da bu meblağ kayboldu vasiyet hükümsüz olur. Bu vasiyet edilen kişi içinde aynıdır.²¹¹

1.5.6. Hac Farızasının Ertelenmesi

Haccın farz oluşunun koşullarını taşıdıktan sonra hac derhal vacip olur. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre hacı, haccı ertelemesi nedeniyle günahkâr olur. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf (rh.a), Peygamber'in(s.a.v.):“*Kim kendisini Beytullah'a ulaştıracak azık ve binek bulur da haccetmezse ister Yahudi isterse Hıristiyan, ölsün.*”²¹² hadisini delil göstermişlerdir.

Yine Hz.Ömer (r.a):“*Azık ve bineğe sahip olup da haccetmeyen kimselere bakıp onları evleriyle birlikte yakmayı arzu ettim. Onları Müslüman olarak görmüyorum*” demiş ve bunu üç defa tekrar etmiştir.²¹³

İmam Muhammed (rh.a) ise ölüm nedeniyle borç ortadan kalkmamak koşuluyla hac ertelenebilir, demiştir. Haccı erteler ve ölürse bu erteleme nedeniyle günahkâr olur. İmam Muhammed (rh.a) de bu konuda Peygamber'in (s.a.v.) haccı, hac farz olması ile

²¹¹ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 161; Merğînâni, *el-Hidaye*, I, 218.

²¹² İbn Ebu Şeybe, *Musannef*, III, 432; İbn Mace, “Menasik”, 6; Nesaî, “Hacc”, 3; Hâkim, *Müstedrek*, I, 609.

²¹³ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 163.

ilgili ayetlerin inmesinden sonraya ertelemesini delil olarak göstermiştir. Çünkü haccın farzietini bildiren ayetler hicretin altıncı yılında inmesine rağmen Peygamber(s.a.v) hicretin onbirinci yılında haccetmiştir. Bu yüzden O, “*hac ömrün farzıdır, bütün ömür, haccın yapılması vaktidir*, demiştir.²¹⁴

1.5.7. Kûfeli Bir Kimsenin Temettü Haccı Yaparken Ailesine Dönmesi

Kûfeli bir kimse, hac aylarında umre yapsa ve hac yapmayı arzu ederek temmetü için hedy kurbanı gönderse ve umresi için tavaf yapsa ama traş olmasa, sonrada Kûfe’de ki ailesinin yanına dönse ve aynı hac mevsiminde hac yapsa; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre temettü haccı yapmış olur. Bu kimsenin ailesi ile buluşması, tam bir buluşma değildir. Çünkü bu kimse kendi adına kurban kesilmedikçe ihramlıdır. Dolayısıyla ailesine dönmesi onun hakkıdır.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise bu kimsenin ailesinin yanına dönüşü umre tavafının çoğunu yaptıktan sonra ise temmetü haccı yapmış olmaz. Çünkü o kimse iki ibadet arasında ailesiyle tam anlamıyla buluşmuş olmaktadır. Bu kimsenin ailesine dönme hakkı yoktur.²¹⁵

1.5.8. İhramlının Tırnaklarını Kesmesi

İhramlı bir kimse el ve ayaklarının tırnaklarını keserse kurban lazım gelir. Bir el veya bir ayağın tırnağı keserse yine bir kurban lazım gelir. Beş tırnaktan eksik keserse sadaka vermek gerekir.

İki el ve iki ayaklarından dağınık beş tırnak kesse, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre sadaka vermesi, İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise bir kurban kesmesi lazım gelir.²¹⁶

²¹⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 164.

²¹⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 185.

²¹⁶ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 72.

1.6. Adaklar (Nezirler)

1.6.1. Namaz ve Oruç Konusunda Nezir Vakti

Namaz ve oruç konusundaki adaklarda, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre her ikisinde de vûcup vakti adakta bulunulan vakittir. Çünkü vakitten maksat takdir etmektir. Yoksa vacibin belirlenmesi değildir. Zira vakitler ibadet açısından birbirine eşittir. Buna göre adanılan şeyi vaktinden önce yapmak câizdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise vûcup vakti belirlenen vaktin gelip çatması zamanıdır. Çünkü adayan kimse özel bir vakitte oruç tutmayı üzerine vacip kılmıştır. Bu vakit gelmeden oruç tutulması vacip olmaz.²¹⁷

1.7. Hayvan Kesimi (Zebaih)

1.7.1. Boyundaki Damarların ve Boruların Çoğunun Kesilmesi

Boyundaki damarların ve boruların çoğunun kesilmesinden maksadın ne olduğu konusunda Ebû Hanîfe (rh.a), bunlardan hangisi olursa olsun üçü kesildiğinde -ki bunlar yemek borusu, nefes borusu ve iki damardır- tamamının kesilmiş sayılacağı görüşündedir. Eğer kesen kişi bunlardan birisini bırakacak olursa kesim yine helaldir.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre yemek borusu, nefes borusu ve ana kan damarlarından birisinin kesilmesi gerekir. Çünkü yemek borusu yiyeceklerin gittiği kanal, nefes borusu nefesin gittiği kanal, kan damarlarında kanın aktığı kanaldır. Bu damarlardan birisi kesilince kesimin amacı olan kan akıtma gerçekleşmiştir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu organlardan her birisinin çoğunluğu kesilmedikçe yenmesi helal değildir. Çünkü bu organların her birisinden çoğunluğunu kesecek olursa kesmekle gözetilen maksat hâsıl olur ki, buda kanın dışarıya çıkmasıdır.²¹⁸

1.7.2. Yaralanan Hayvanın Ölmeden Önce Kesilmesi

Yüksekten yuvarlanan, başka hayvan tarafından boynuzlanmış, yırtıcı hayvan tarafından yaralanmış ve bunlara benzer durumda olan bir hayvan ölmeden önce

²¹⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhul-islami*, III, 482.

²¹⁸ Serahsi, *el-Mebcut*, XII, 2-3; Zuhaylî, *el-Fıkhul-islami*, III, 648.

kesilirse, eti helaldir.

Çünkü Allahu Teâla “*Kestiğiniz müstesna*”²¹⁹ buyurmuştur. Ebû Hanîfe’ye (rh.a) göre bu durumdaki hayvan kesildiği sırada diri olduğu bilirse, bundan sonra yaşama umudu olsun olmasın eti yenilir. Çünkü kesmekten maksat, kesim yoluyla pis kanı akıtmaktır. Bu da gerçekleşmiştir.

Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre bu şekillerden biriyle yaralanan hayvanın bundan sonra bir gün veya daha fazla bir süre yaşayacağı umut ediliyorsa kesilmekle helal olur. Bir rivayete göre ise yarım günden daha fazla yaşama umudu varsa o zamanda helal olur ve yenilir. Çünkü bundan daha az olan süre kesilen hayvanın çırpınma süresidir ki buna itibar edilmez.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise yırtıcı bir hayvan kuzunun karnını deşip içindekileri boşaltsa fakat kuzu henüz ölmemiş olsa kesildiği zaman helal olmaz ve yenilmez. Çünkü onda kalıcı bir hayat değildir ve yaşaması beklenmez. Bundan sonraki hayat kesilen hayvanın can çekişmesidir.²²⁰

1.7.3. Ok Atılan Hayvanın Harem Bölgesinde Ölmesi

Harem dışında ok atılarak yaralanan hayvan, bu halde harem bölgesine girse ve orada ölse, kıyasa göre bu hayvanın eti yenir. Ok atan kimseye de bir ceza yoktur. Çünkü yaptığı iş onu kesmek hükmündedir ve yaralama harem dışında meydana gelmiştir. Eğer hayvan harem dışında ölse idi yenilmesi helal olacaktı. Hareme girdikten sonra ölmeside aynıdır ve hareme kesilmiş durumda girmiştir.

İmam Muhammed (rh.a) istihsana göre hüküm vermiş ve hayvanın yenmesinin mekruh olduğunu söylemiştir. Çünkü yemenin helal oluşu, canın çıktığı sıradaki duruma göredir. Hüküm varlığı bakımından koşula, sabit olması bakımından nedene bağlıdır. Bu hayvanın canının çıktığı sırada haremde olmasından dolayı onun etinin yenmesi mekruhtur.²²¹

²¹⁹ el-Maide, 5/3.

²²⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, XII, 5; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar*, VI, 294.

²²¹ Serahsî, *el-Mebsut*, XII, 22.

1.7.4. Etin Hayvan Mukabilinde Satılması

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre eti, hayvan mukabilinde satmak câizdir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre satılan et, hayvandaki etten daha fazla olursa câizdir. Çünkü bu durumda et, etin karşılığı, etin fazlası da sakadatın karşılığı olur.²²²

2. AİLE HUKUKU

2.1. Nikah

2.1.1. Yetimi Hâkimin Evlendirmesi

Yetimi hâkimin evlendirmesi durumunda Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a (rh.a) göre kız için muhayyerlik yoktur. Çünkü hâkimin velayeti hem mal hem de şahıs üzerinde tamdır. Bundan dolayı hâkimin velayeti, kuvvet bakımından babanın velayeti gibi olur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kız için muhayyerlik sabit olur. Çünkü, İmam Muhmamed (rh.a), kendilerini baba ve dede dışındaki velilerden birisinin evlendirmesi durumunda, ergenlik çağına ulaştıkları zaman küçük erkek ve kızın muhayyerlikleri vardır, demiştir. Hâkimin velayeti erkek kardeşin ve amcanın velayetinden sonra gelir. Onların velayetinde muhayyerlik sabit olur.²²³ Bu sebeple de hâkimin evlendirmesinde muhayyerlik hakkı vardır.

2.1.2. Evlendirmede Babanın ve Oğlunun Velayeti

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre oğul velayete babadan daha layıktır. Çünkü asabelikte babadan önce gelir. Nitekim baba oğulla birlikte mirasçı olduğu zaman asabe olamaz, yalnızca belirli bir pay sahibi olarak altıda bir pay alır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise baba velayete oğuldan daha layıktır. Çünkü babanın velayeti hem mal, hem şahıs üzerindedir. Oğlu ise malda velayeti yoktur. Baba adeten kızının yararını gözetir, oğul ise genelde kendi yararını gözetir. Dolayısıyla babanın velayeti oğuldan önce gelir.²²⁴

²²² Kudurî, *el-Muhtasar*, s. 138.

²²³ Serahsî, *el-Mebsut*, IV, 215.

²²⁴ Serahsî, *el-Mebsut*, IV, 220; Semerkândî, *Uyûnî'l- mesâil*, s. 74; Bilmen, *el-Kamus*, II, 47.

2.1.3. Asabenin Evlendirme Velayeti

Asabe kapsamına giren herhangi bir nesep hısıım, kendisinden daha yakın kimse bulunmadığı zaman evlendirme velayetine sahip olur.

Ebû Hanife'ye (rh.a) göre asabe kapsamına giren bir hısıım bulunmazsa teyze, dayı, hala gibi zevi'l-erham'dan olan hısıımlarında –istihsanen-evlendirme velayetleri vardır. Delili ise İbn Mesud 'un (r.a), eşinin kızını evlendirmesi üzerine bu evliliğe onay vermesidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise asabe dışındaki yakınların evlendirme velayeti yoktur. Bu görüş kıyasa dayanmaktadır.

Ebû Yusuf'un (rh.a) bu konudaki görüşü açık değildir. Evlilik konusunda Ebû Hanife (rh.a) ile birlikte anılırken “velâ” konusunda İmam Muhammed (rh.a) ile aynı görüşte olduğu anılmıştır.²²⁵

2.1.4. Kadının Kendisini Evlendirmesinde Velinin Onayı

Ebû Hanife'ye (rh.a) göre kadın kendisi evlendiğinde veya velisi dışında birisine kendisini evlendirmesini emredip o da evlendirdiğinde nikahı geçerlidir. Kadın bâkire olsun, dul olsun, koca kadına denk olsun olmasın kendisi evlendiğinde kuvvetli rivayete göre evlilik geçerli olur. Ancak koca kadına denk olmadığına kadının velileri itiraz hakkına sahiptir.

Ebû Yusuf'un (rh.a) görüşü ise koca kadına denk ise hâkim veliye nikâhı onaylamasını emreder. Veli nikâhı onaylıyorsa evlilik geçerli olur. Onaylamazsa geçersiz olmaz, hâkim nikâhı onaylar, böylelikle evlilik geçerli olur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kadın kendisini ister denk olan isterse denk olmayan birisinenikahlasa evliliği velinin onayına bağlıdır. Veli onaylarsa evlilik geçerli olur, onaylamazsa geçersiz olur. Ancak koca denk ise veli kadını bu kişiyle evlendirmek istemezse hâkim evlilik akdini onaylayabilir.²²⁶

²²⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 222; Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 234; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, II, 68.

²²⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, V, 10; Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 231; Bilmen, *el-Kamus*, II, 56-57; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, VII, 354.

Kadının evleneceği kişiyi seçerken gerek kendisine gerek ailesine denk olmasına dikkat ederek bu tercihte bulunması, velinin ise bu evliliği onaylayarak kadının arkasında durması en doğru olanıdır.

2.1.5. Hâkim veya Veli Nikâhı Onaylamadan Önce Kocanın Kadını Üç Defa Boşaması

Hâkim veya veli nikâh akdini onaylamadan önce koca, kadını üç kere boşarsa İmam Muhammed'e (rh.a) göre bu nikahı reddetme anlamına gelir ve boşama geçerli olmaz. Ancak kadının başka bir kişiyle evlenmeden tekrar bu kimseyle evlenmesi mekruhtur. Çünkü alimler bu konuda görüş ayrılığına düşmüşler ve velisiz kıyılan nikahın geçerli olup olmadığı hakkında farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte bu kimse söz konusu kadınla evlense İmam Muhammed'e (rh.a) göre hâkim bunları ayırmaz. Çünkü boşama geçerli olmamıştır.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ise üç boşama geçerli olur. Kadın başka bir erkekle evlenmedikçe o kişi ile evlenemez.²²⁷

2.1.6. Hâkimin Nikâhı Feshetmesiyle Mehir ve İddet Hali

Kadın dengi olmayan birisiyle evlenip kocası ile gerdeğe girerse velinin davacı olmasıyla hakim, nikahı feshetip aralarını ayırıp kocanın mehir vermesine, kadının da iddet beklemesine hükmetse daha sonra erkek, velinin izni olmadan iddeti içerisinde kadınla tekrar evlense hakim yeniden gerdeğe girmeden onları tekrar ayırsa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kadın ikinci defa tam mehir alır ve yeni bir iddet bekler. Çünkü ikinci akit kendi bünyesinde kesinleşir. Akit kesinleştikten sonra tam mehir ve tam iddet gerekir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kadının kocadan mehir alma hakkı yoktur. Çünkü tekrar birliktelik gerçekleşmemiştir. Kadın ilk iddetinden geri kalanını bekler. Bunun nedeni ise kadının rahminin boş olup olmadığına şüpheden kurtulmasıdır. Bir kimse hanımını ilk nikâhında ikinci talakla boşarsa sonra iddeti içerisinde tekrar evlenip onunla birleşmeden tekrar boşarsa bunda da aynı ihtilaf vardır.²²⁸

²²⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, V, 15.

²²⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 28.

2.1.7. Oğlun Babanın Lehine Tanıklığı

Bir kimse kızını iki oğlunun tanıklığı ile evlendirse sonra koca nikahı inkar etse baba ve kızı nikah kıyıldığına dair davacı olsalar, iki oğulda bu konuda tanıklık etseler, tanıklıkları Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kabul edilmez, İmam Muhammed'e (rh.a) göre kabul edilir.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) delili, Resulullah'ın (s.a.v.) şu hadisidir: “Çocuğun, babası lehine olan tanıklığı kabul edilmez.”²²⁹

İmam Muhammed'e (rh.a) göre de babanın lehine olacak şeyde oğullarının onu kayırması uygun değildir. Ancak burada babanın menfaatine bir durum olmadığı için tanıklıkları kabul edilir.²³⁰

2.1.8. Şarap ve Domuzun Mehir Olarak Belirlenmesi

Zimmî bir erkek, zimmî bir kadınla mehir olarak muayyen bir domuz yada şarap karşılığında evlense ve sonra her ikisi veya içlerinden biri müslüman olsa Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre kadın belirlenen şeylerin dışında bir şey alamaz. Şayet muayyen olmayan bir şarap karşılığında evlenmişlerse bu kadın, o şarabın bedelini alır. Kıyasa göre, muayyen olmayan domuzdaki hükümde böyle olmalıdır. Fakat Ebû Hanîfe (rh.a) bu durumda kadının istihsanen mehr-i misil alacağını söylemiştir.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kadın her iki durumda mehr-i mislini alır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kadın her iki durumda da mehir olarak belirlenen şeylerin bedelini alır. Çünkü belirlenmiş olan mehir teslimi müslüman olmakla mümkün değildir. Bu durumda her halukârda mehir olarak tayin edilen şeyin değerinin verilmesi gerekir.

Ebû Yûsuf (rh.a), nikâh akdinin oluşmasından sonra ve kabzdan önce gerçekleşen müslüman olma, bey (satım) akdinde olduğu gibi hükmen yani akit yapılırken müslüman imiş gibi kabul edilir, demiştir.²³¹

Eğer koca kadını zifaf gerçekleşmeden boşarsa, mehrin muayyen olması durumunda Ebû Hanife'ye (rh.a) göre kadına belirlenen mehrin yarısı verilir. Mehir

²²⁹ İbn Ebu Şeybe, *Musannef*, IV, 531; Ali el-Müttaki, *Kenzü'l -ummal*, VII, 42.

²³⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 34.

²³¹ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 42; Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 248.

olarak belirlenen şarap ve domuz muayyen değilse şarapta bedelinin yarısı, domuzda ise mût'a verilir. Çünkü zifaktan önce gerçekleşen boşamada mehr-i mislin yarısı verilmez. Aksine boşamadan önce mehr-i misil gereken her yerde, boşamadan sonrada mût'a gerekir.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre her halükârda mut'a verilmesi gerekir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise boşamadan sonra her halükârda kadına mehir olarak belirlenen şeylerin bedelinin yarısının verilmesi gerekir.²³²

2.1.9. İrtidat Nedeniyle Eşlerin Ayrılması

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kadının İslâm'dan çıkması (irtidatı) nedeniyle gerçekleşen ayrılık, talak olmaksızın gerçekleşmiş olur. Kocanın irtidatı durumunda da durum aynıdır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ayrılık talak olarak gerçekleşmiş olur.

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre irtidat nedeniyle meydana gelen ayrılık, helal olma niteliğinin ortadan kalkmasından dolayıdır. Bu nikâha engeldir.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre müslüman olmaktan kaçınma ve irtidat, eşlerin her birinden meydana gelebileceğinden, eşler ayrılığın nedeninde ortaktır. Mahremiyet dolayısıyla gerçekleşen ayrılıklarda olduğu gibi bu tür bir ayrılıkta boşama gerçekleşmeksizin meydana gelmiş olur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ayrılığın gerçek nedeni, müslüman olmaktan kaçınma veya irtidat olarak kocadan çıkan bir sözdür. Bu da boşama yerine geçer.²³³

2.1.10. Kocanın Hastalığı Nedeniyle Kadının Ondan Ayrılması

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kadın, kocasında delilik, cüzzam veya alaca hastalığı kusurlarını bulsa, bundan dolayı kocasını reddetme hakkı yoktur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kocasıyla birlikte kalamayacak bir halde ise kadının muhayyerlik hakkı vardır. Çünkü bu durumda, kocadan kaynaklanan bir nedenle, kadının hakkına ulaşması imkânsızdır. Dolayısıyla kadın, kocasını aleti kesik veya iktidarsız bulmuş gibi olmaktadır.

²³² Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 43; Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 240; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 148.

²³³ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 46; Merğînânî, *el-Hidaye*, I, 255; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 184.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu kusurlar nedeniyle kadın maksadını gerçekleştirebilir, sadece koca ile birlikte bulunmaktan eziyet duyar ve ona karşı isteği azalır. Bu da kadın için muhayyerlik hakkı doğurmaz. İktidarsızlık ise böyle değildir.

İki durum arasındaki fark şudur: Kocanın iktidarsız olması durumunda, ihtiyacı olmadığı halde kadını tutmakla ona zulmetmiş olur ve hâkimin boşama yoluyla bunu giderme yetkisi vardır. Ama cüzzam, delilik ve alaca hastalığı gibi hastalıkları bulunduğu karısına da ihtiyacı olduğundan dolayı ona zulmetmiş olmamaktadır. Bu durum ise kadın için muhayyerlik hakkı doğurmaz.²³⁴

2.1.11. Hizmetin Mehir Olarak Belirlenmesi

Hizmetin bedel olarak belirli olmaması durumunda kadın, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre mehr-i misil alır. Çünkü koca mehir olmayacak bir şeyi mehir olarak belirlemiştir. Bu tıpkı şarabın mehir olarak sayılması gibidir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu durumda kadın, erkeğin hizmetinin karşılığı olan değeri alır. Çünkü hizmet her ne kadar mal olmasa da akitle değeri olan mal sayılır. Dolayısıyla da kendisinin teslimi imkânsız olunca değerini vermek gerekir. Bu tıpkı erkeğin mehir olarak bir köleyi belirlemesi, fakat sonradan o kölenin sahibinin başkası olduğunu anlaması gibidir.²³⁵

2.1.12. Müdebber veya Mükâtep Kölenin Özgür Sandığı Cariye ile Evlenmesi

Müdebber veya mükâtep köle, bunlardan biri efendinin izniyle özgür diye bir kadınla evlense ve kadın çocuk doğurursa sonradan kadının cariye olduğu ortaya çıkarsa Ebû Yûsuf'un (rh.a) ilk görüşüne ve İmam Muhammed'e (rh.a) göre çocuk özgürdür. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) son görüşüne göre ise çocuk köledir. Ancak özgür kılındığı zaman babanın değerini ödemesi gerekir. Baba bu miktarı ödedikten sonra ödediğini kendisini aldatandan alır.²³⁶

²³⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, IV, 97; Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 255; Ahmed b. Muhammed b. Ahmet b. Cafer b. Hamdan Ebu'l Hüseyini'l Kudûrî (ö.428/1036), *et-Tecridi'l-Kudûrî* (thk. Merkezit diraseti'l vel-iktisadiyye), Dârüsselam, Kahire, 427/ 2006, IX, 4578; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 390.

²³⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, V, 106.

²³⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, V, 120.

2.1.13. Sütli Kadının Boşanması

Bir kadın sütli iken kocası onu boşasa, kadında başkası ile evlense ve ondan gebe kalarak sütü inse Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre doğuruncaya kadar gelen süt birinci kocadan sayılır, doğumdan sonra gelecek süt ise ikinci kocadandır. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu süt ikinci kocadan gebe kalmakla meydana gelmiştir, o zaman birinci kocadan gelen süt kesilmiştir, birincinin sütünün hükmü son bulur.

İmam Muhammed (rh.a) ise sonraki kocadan doğum yapıncaya kadar sütün her ikisinden sayılması gerektiğini güzel bulur. Bu görüşün gerekçesi ise şöyledir; Evlendiğindeki süt ilk kocasındandır. Gebelik nedeniyle artanda ikinci kocadandır. Onun için bu sütle meydana gelen haramlık, tıpkı iki kadının sütünün bir şişeye sağılarak çocuğun boğazına akıtılması durumunda olduğu gibi her iki taraftan da sabit olur. İkinci kocadan olan çocuğu doğurduğu zaman, birinci kocanın sütünün nedeni, onun emsali devreye girdiği için ortadan kalkar ve onun için süt, bu andan itibaren ikinci kocadandır.²³⁷

2.1.14. Bir Erkeğin İki Kız Kardeşle Evlenmesi

İki kız kardeş bir erkeğin her ikisiyle de evlendiğini iddia etseler, erkekse ikisini de inkâr eder veya “ikisiyle de evlendim ama hangisinin önce olduğunu bilemiyorum” derse adamla kadınların araları ayrılır. Çünkü delillerden biri, diğerine tercih edilemeyeceği için her iki delille de amel etme imkânı yoktur, aralarının ayrılması tek yoldur.

Böyle bir durumda cinsel ilişkide bulunmamışsa, kocanın yarı mehir vermesi gerekir ki, bu yarım mihri de iki kız kardeş bölüşür. Eğer hangisiyle cinsel ilişkide bulunduğunu bilemiyorsa Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kocanın hiçbir şey vermesi gerekmez. Çünkü kadınlardan hangisine mehir verilmesi gerektiği hükmü bilinmemektedir. Lehinde hükmedilecek kimsenin bilinmemesi de karar verilmesine engeldir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise tam mehirle hükmedilir. Çünkü nikâh onun inkar etmesiyle ortadan kalkmaz. Dolayısıyla nikâhı sahih olana tam mehir vermesi

²³⁷ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 260; Serahsi, *el-Mebsut*, V, 133; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 210.

gerekir. Bu kimse kız kardeşlerden hangisiyle cinsel ilişkide bulunduysa mehri o alır. İlişki nedeniyle onun tarafı tercih edileceği için hanımı o olur.²³⁸

Kocanın üç hanımı varsa ve hangi hanımıyla zifafa girdiğini biliyorsa, mehri zifafla kuvvetlendiği için o tam mehir alır. Zifafa girmediği iki kadın ise Ebû Yûsuf'un (rh.a) görüşüne göre 1 mehir ve ¼ mehir (=1,25) mehir; İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise 1 mehir ve 1/3 mehir alır.²³⁹

2.1.15. Kadının Kocasından Nafaka Alması

Kadın belirli bir sürenin nafakasını peşin olarak alsa ve daha sonra bu süre dolmadan kadın ölse Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre koca, kadının terekesinden bu nafakaya ait bir şey alamaz. Çünkü nafaka karşılıksız olarak yapılan bir ödemedir. Hibeden geri dönme ölümle sona erdiği gibi karşılıksız olarak yapılan bir ödemeden dönme hakkı da ölümle sona erer.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise koca ödediği nafakadan kadının ölmesinden önceki kısmını bırakır, kalanı da terekeden alır. Çünkü kadın bu nafakayı kocadan bir amaç için almış, ama bu gerçekleşmemiştir. Bu yüzden koca nafakanın geri kalanını alır. Nitekim bir kimse, bir kadına kendisi ile evlenmesi için peşin olarak nafaka verirse daha sonra o kadın evlenmeden önce ölürse bu kişi ödediğini geri alır. Buda aynen böyledir.²⁴⁰

2.1.16. Eşlerin Ölümünden Sonra Eşyaların Durumu

Karı-koca ev eşyalarında anlaşmazlığa düşseler; elbise, başörtüsü, ip vb. kadın eşyaları hanımın; silah, kaftan, fes, pantolon ve at gibi erkek eşyaları da kocanın eşyaları kabul edilir.

Hizmetçi, köle, koyun ve yatak gibi hem erkeğe hem de kadına ait olanlar; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre eğer karı-koca hayatta iseler kocanın sayılır. Eşlerden birisi ölmüşse ve geriye kalan, ölen eşinin akrabalarıyla anlaşmazlığa düşse içlerinden hayatta kalana aittir.

²³⁸ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 155.

²³⁹ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 179.

²⁴⁰ Serahsî, *el-Mebcut*, V, 214; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, X, 112; Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 299.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kadına emsal çeyiz eşyaları verilir. Geriye kalan ise istihsan yoluyla erkeğin kabul edilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise erkek hayatta ise erkeğe ve kadına yarayan eşyalar erkeğe aittir. Erkek hayatta değilse onun mirasçılarına aittir.²⁴¹

Her ne kadar çalışmak, evin geçimini sağlamak, eşyaları almak erkeğin görevi olsa da, kadında çocukları dünyaya getirip evin ve çocukların bakımında görev almaktadır. Eşi ölen kimsenin de, kendisinin ve çocuklarının yaşamlarını devam ettirmesi için kalan eşyalar üzerinde hak iddia etmesi gayet tabiidir.

2.1.17. Gayri Müslim İki Erkeğin Şahitliği

Müslüman bir erkek, gayri müslim iki erkeğin şahitliği ile bir gayri müslim kadınla evlense Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre câizdir. İmam Muhammed (rh.a) ise bu nikahın ancak iki müslüman erkeğin şahitliğiyle geçerli olacağını söylemiştir

2.2. Talak

2.2.1. Hulle Kastıyla Evlilik

Eşinden boşanmış bir kadını, ikinci koca, birinci kocaya helal olabilmesi niyetiyle, akitte bu şart koyulmaksızın evlenirse nikah geçerli olur. İkinci koca kadınla ilişki kurar ve ondan ayrılırsa, iddetini bekledikten sonra kadın birinci kocaya helal olur.

İkinci evlilik, birinci kocaya helal kılmak koşulu ile olursa Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre nikâh sahihtir, fakat bu koşul mekruhtur. Çünkü ona göre koşul, akdi tamamlayan unsurların dışındadır ve bozuk bir şarttır. Bozuk koşul ile de nikâh batıl olmaz. Ayrıca bu koşulun yasaklanması, nikâh dışında bir nedenden dolayıdır.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre nikâh geçerlidir, fakat kadın birinci kocaya helal olmaz. O, bu nikâhın süre koşulu ile evlenme olmadığını ancak dinen ertelenmiş bir şeyin öne alınması olduğunu, bu nedenle sonuçtan mahrumiyetle cezalandırılacağını söyler. Bu

²⁴¹ Serahsî, *el-Mebsut*, IV, 34; Merğînânî, *el-Hidaye*, III, 164; Ebu Abdullah Muhammed b. Hasen b. Ferkad, eş-Şeybânî (ö.189/805), *el-Asl*, Lübnan, Beyrut, 1433/ 2012, X, 354; Ahmet b. Ali Ebu Bekir el-Cassas el-Hanefî (ö. 370/981), *Şerhu muhtasar-ı Tehavi* (thk.Asmetallah İnyetullahi Muhammed), y.y., 1431/ 2010, V, 335; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, IX, 247-248.

kimse murislerini öldürüpte mirastan mahrum kalan kimse gibidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu nikâh bozuktur. Çünkü Rasulullah (s.a.v.) “*Allah, muhallile de muhallel leh'e de lânet etsin*”²⁴² buyurmaktadır. Ayrıca burada süreli(muvakkat) evlilik söz konusudur. Süre şart koşulması ise nikâhı geçersiz kılar.²⁴³

2.2.2. Ric'i Talakta Dönüşün Sona Ermesi

Ric'i talakla ilgili kadın, üçüncü hayzın onuncu gününde kesilirse kadın yıkanmamış olsa bile iddet müddeti dolar ve dönüş imkânı kesilir. Eğer on günün altında kesilirse yıkanınca kadar veya üzerinden bir namaz vakti geçinceye kadar veya teyemmüm edip, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre namaz kılınca kadar dönüş imkanı kesilmez. Çünkü teyemmüm zayıf bir temizliktir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre teyemmüm edince, namaz kılmasa bile dönüş imkanı sona erer. Çünkü namaz kılma, Kur'an okuma, mescide girme gibi konularda su bulunmadığı zaman yapılan teyemmüm, su bulunduğu zamanki yıkanma gibidir.²⁴⁴

2.2.3. Kocanın Boşamayı Hanımının Yapacağı Bir İşe Bağlaması

Kocanın boşamayı hanımının yapacağı bir işe bağlaması durumunda eğer koca hastaysa, şart da belli bir eve girmek veya namahrem biriyle konuşmak gibi hanımının kaçınabileceği bir işse ve kadın bunu yaparsa kadın ona mirasçı olmaz. Çünkü kadın bu işi yaparak kocanın malındaki hakkından vazgeçmiş demektir. Bu kocadan talak istemek gibidir.

Şarta bağlama sağlıklı iken yapılmış, kadın şartı kocası hasta iken ve kaçınma imkânı varken yapmışsa kocasına mirasçı olamaz. Şartı gerçekleştirmekten kaçınma imkanı yoksa Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kadın kocasına mirasçı olur. Çünkü kadın bu koşulu yapmak zorunda bırakılmış, yapmadığı zamanda kendisine bir zarar veya ceza gelmesinden korkmaktadır. Bu nedenle miras hakkı devam eder.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu kadın kocasına mirasçı olamaz. Çünkü

²⁴² Ahmet b.Hanbel, *Müsned*, II, 3; İbn Mace, “Nikâh”, 33; Ebu Davud, “Nikah”, 14; Tirmizi, “Nikah”, 27.

²⁴³ Serahsî, *el-Mebsut*, IV, 10; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, IX, 375-376; Bilmen, *el-Kamus*, II, 109.

²⁴⁴ Kuduri, *el-Muhtasar*, s. 265; Serahsi, *el-Muhtasar*, VI, 28.

koşula bağlama esnasında kadının kocasının malında hakkı yoktur. Bu nedenle koca mal kaçırmaya girişmek suçlamasıyla suçlanamaz. Bundan sonra kocanın herhangi bir dahli söz konusu olmamıştır. Bu konuda en fazla kadının rızasının bulunmadığı veya kadının işi yapmaktan kaçınma imkânının olmadığı söylenebilir.²⁴⁵

2.2.4. Kocanın Hanımını Zifaktan Önce Boşaması

Koca hasta iken hanımını bir bain talakla boşasa sonra onunla iddeti içerisinde evlense sonra zifaktan önce tekrar boşasa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kadının yeniden iddet beklemesi gerekir. Çünkü önceki zifaf ikinci nikâhtan sonrada var kabul edilir. Bu durumda kadın mehrin tamamını alır. Kocasına mirasçı olur. Kocanın da hanımı iddet beklediği sürece ona dönme hakkı vardır. Birinci talak sağlıklı iken verilse, durum yine aynıdır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kocanın hanıma dönme hakkı yoktur. İlk talaktan geriye kalan iddetini bekler. Çünkü ikinci nikâhta verilen talak zifaktan önce gerçekleşmiştir. Bu durumda kadının miras almaması gerekir. Çünkü o, ikinci talaktan dolayı kadına iddeti vacip kılmamıştır. Buradaki talak zifaktan öncedir ve miras kaçırma hükmü sabit olmaz.²⁴⁶

2.2.5. Muhâlea veya Mübârae Akdi ile Boşanma İle İlgili Haklar

Hem muhâlea (kadının kocasından kendisini bir bedel karşılığında boşamasını istemesi), hem de mübârae (kocanın karısını ibra etmesi), Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre nikah akdi ile taraflar arasında meydana gelen bütün haklardan her iki tarafında kurtulmuş olmasını gerektirir. Bundan sonra taraflar birbirinden hiçbir şey isteyemez.

Ebû Yusuf'a (rh.a) göre anlaşarak ayrılma iddet nafakasını düşürür fakat hul'u düşürmez.

İmam Muhammed (rh.a)'e göre ise muhâlea ve mübârae sadece akitte belirtilen şeyleri gerektirir, akitte belirtilmeyen evlilikten kaynaklanan diğer haklar ise boşama sözü hiç kullanılmadan meydana gelmiş bir ayrılık gibi kabul edilir. Ona göre bu, bedelli bir boşamadır. Bu nedenle belirlenen bedelin ödenmesi gerekir. Bunun dışında

²⁴⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, VI, 158; Merğînâni, *el-Hidaye*, II, 293; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 339.

²⁴⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, VI, 160; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 284.

evliliğin gerektirdiği haklardan hiçbiri düşmez. Nitekim “talak” sözüyle olmasında da hüküm böyledir.²⁴⁷

2.2.6. Kocanın Şart Lafızlarıyla Karısını Boşaması

Koca kadının sevdiğini bildiği veya ölüm ve işkence gibi sevmediğini bildiği bir şey hakkında “sen şu şeyi seviyorsan boşsun” dese, kadında “ben o şeyi seviyorum” dese, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre bu sözü o mecliste söylediği zaman boş olur. Çünkü kadının sevmesi kalbiyle olur. Bu ise tespit edilmeyen konulardandır. Bu nedenle kolaylık olması için verdiği haber o şeyin kendisi yerine geçer.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise kocanın, kadının sevmediğini bildiği şey hakkında, kadının sözü kabul edilemez ve kadın boş düşmez. Gerekçesi ise şöyledir; Burada kadının yalan söylediği kesin olarak ortadadır. Çünkü hiç kimse cehennem azabını ve dünyada iken ölümü sevmez. Bir konuda haber veren kimsenin yalan söylediği kesinse sözü kabul edilmemesi önceliklidir.²⁴⁸

Yine bir koca; “Sen dilinle değil, kalbinle talakı seviyorsan veya arzu ediyorsan üç talakla boşsun dese ve kadın “istemiyorum veya arzu etmiyorum” dese evlilik devam eder. Çünkü kadın talakın tersini haber vermiştir. Kadın susup bir şey demez ve kalkarsa evlilik devam eder. Çünkü koşul, kadının o mecliste haber vermesidir. Kadının kalbinde haber verdiği şeye ters olan bir şey varsa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre Allah indinde kocasıyla birlikte kalabilir. Çünkü dileme, isteme kalp ile olur. Bu ise tespit edilemeyen bir durumdur. Kadının haberine bakılır.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise kadın, kocasıyla birlikte kalamaz. Çünkü koca, talakı açığa vururken hükmü kadının kalbiyle sevmesi koşuluna bağlamıştır. Bu yüzden kadının haberi dikkate alınmaz. Erkek ise bu konuda kadın gibi değildir.²⁴⁹

2.2.7. Zihar

Bir kimse eşine : “Sen bana annem gibisin” dese bu söz birçok şeyi ifade etme

²⁴⁷ Kudûrî, *Reddü'l-muhtar*, s.282; Serahsî, *el-Mebsut*, VI, 189-190; Merğînâni, *el-Hidaye*, II, 304; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, IX, 399-400.

²⁴⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, VI, 317; İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar*, III, 351.

²⁴⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, VI, 318.

ihtimali olan bir sözdür. Çünkü “gibi” sözcüğü benzetme içindir. Kişi bu sözle eşinin iyiliğini ve saygınlığını kastetmişse zihar yapmış olmaz. Çünkü burada iyiliği ve saygıyı haketme bakımından anlamında bulunmaktadır. Ama koca bu sözle zihara niyet etmişse zihar olur. Çünkü eşini annesinin bütününe benzetmiştir. Annesinin sırtına benzetmeyle zihar olduğuna göre bütününe benzetmeyle zihar olduğu anlaşılır.

Bu sözü söylerken kişinin herhangi bir niyeti yoksa, Ebû Hanîfe’ye (rh.a) göre bu sözün hiçbir hükmü yoktur. Çünkü akli başında olan adamın sözü, dini bakımdan helal olan geçerli bir şeye yorumlanması mümkün olduğu sürece o şeye bağlanır. Dini bakımdan haram olan şeye yorumlanmaz.

Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre bu konuda iki rivayet vardır; Birinci görüşüne göre, bu sözü kızgın iken söylemesi durumunda “ben bu sözümle eşimin iyiliğini kastettim” dese hukuken bu iddia doğrulanmaz ve zihar olur. Diğer bir rivayette ise o, bu sözün ilâ olduğunu söylemiştir. Çünkü anne kişiye ayet (nass) ile haram kılınmıştır. Allah Teâlâ(c.c): “ *Anneleriniz... size haram kıldı*”²⁵⁰ buyurmuştur. Buna göre kişinin; “Sen bana annem gibisin” demesi, “Sen bana haramsın” demesi hükmündedir.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise zihar olur. O’na göre bu söz, kişinin sözündeki “gibi” edatından dolayı zihardır. Çünkü zihar bu harfe özgüdür. Kişinin maksadı iyilik olsaydı “sen bana annem gibisin” değil “sen benim yanımda annem gibisin” derdi. Ancak iyiliği kastetmesi durumunda, niyetini tastik etmek için, “bana” sözcüğünü “benim yanımda” anlamında kabul ederiz. Kişi herhangi bir şeye niyet etmediği zaman ise bu söz gerçek anlamda kalır ve zihar olur.²⁵¹

2.2.8. Zihar Keffareti

Zihar Keffareti: Köle azat etmek, onu bulamazsa iki ay peş peşe oruç tutmak, bunada gücü yetmezse altmış fakiri doyurmaktır.

Kişi, bir hanımına yaptığı iki zihar veya iki hanımına yaptığı iki zihar için altmış fakirin herbirine bir sa’ buğday verse, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre bu yalnızca bir zihar için yeterli olur. Çünkü onlara göre kişi vermesi gereken miktarı fazla olarak vermiş fakat mahalli eksik yapmıştır. Bu nedenle ancak mahal miktarınca yeterli

²⁵⁰ En-Nisa 4/23.

²⁵¹ Serahsi, *el-Mebcut*, VI, 228; Merğînâni, *el-Hidaye*, II, 306; İbn Abidin, *Reddü’l-muhtar*, III, 446, 468; Bilmen, *el-Kamus*, II, 310-311.

olur. Nitekim bir keffaret nedeniyle otuz fakirin her birine birsa' verse bu yeterli olmaz.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise yeterli olur. Çünkü verilen miktar her iki keffarete de yetecek ölçüdedir. Çünkü sarf edilen(fakir) de iki keffaret için mahaldir, dolayısıyla yeterli olur. Nitekim bir keffaret için her bir fakire tek başına yarım sa' verse bu yeterli olmaktadır.²⁵²

2.2.9. İlâ

Bir kimse dört eşinden hiç birisine yaklaşmayacağına yemin etse onlara karşı ilâ yapmış olur. Dört ay geçtiğinde, hepsi bâin olarak ayrılır. Bu Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) görüşüdür.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise onlardan sadece birine ilâ yapmış sayılır. Süre geçtiğinde de içlerinden belli olmayan birisi boşanmış olur. Çünkü koca, onlardan birisine yaklaşımdan kendini men etmiştir. Nitekim onlardan birine yaklaştığında keffaret gerekir. Talak hükmü, yaklaşmaya engel olmaya dayanır. Bu nedenle süre dolunca onlardan, herhangi birisi boş olur. Bu "vallahi sizden birinize yaklaşmayacağım" sözüne benzer.²⁵³

2.3.10. İlânın Şartları

Koca hanımına "sana yaklaşsam üzerime iki rekât namaz borç olsun" dese Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ilâ yapmış olmaz. Çünkü bu sözle kadının hakkı olan cinsel ilişkiye engel olunmamaktadır. İnsan iki rekât namazı kılmayı üstlenmekten kaçınmaz. Çünkü bunu yerine getirmekte bir zorluk malda bir kayıp yoktur. Ancak diğer ibadetler böyle değildir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ilâ yapmış olur. Koca bu sözle ibadet olan bir şeyi yüklenmeyi hanımına yaklaşmaya bağlamıştır. Çünkü namaz nezir ile vacip olur.²⁵⁴

2.2.11. İlâ'nın Hükümünü İptal Eden Şeyler

İlâ süresi olan dört ay geçtikten sonra dönüş olmaması sebebiyle bain talak

²⁵² Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 13; Merğînâni, *el-Hidaye*, II, 309; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 482.

²⁵³ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 28.

²⁵⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 39, Bilmen, *el-Kamus*, II, 296.

gerçekleştğinde kadın, iddetini doldurduktan sonra başkası ile evlense ve sonra ondan ayrılrsa, tekrar önceki eşiyle evlense ilânın hükmü tamamen avdet eder. Bu ilânın hükmü, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf (rh.a) göre yeniden üç talak ile avdet etmiş olur. Çünkü ikinci eşin mukâreneti, üç talakı izale ve hedm ettiği gibi bir ve iki talakı da hedm eder.

İmam Muhammed'e(rha) göre ise bâki kalan iki talak ile avdet eder, bir ve iki talakı hedm etmez.²⁵⁵

2.2.12. İlâ'nın Keffareti

İlâ'dan dolayı îcap eden keffaret, bir yemin keffarettir. Buda on fakiri yedirmek veya giydirmek, bir köle azad etmek yada üçgün peşpeşe oruç tutmaktır.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre buradaki giydirmenin en aşağı miktarı, bedeninin tamamını örten ve orta halli kimselere münasip olup üç aydan fazla dayanabilen bir parça elbisedir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bedeni uryan sayılmayacak derecede örten, kendisi ile namaz kılınabilen bir parça elbise ve kadınlar için birde başörtüsünden ibarettir. Çünkü kadınların başı avrettir, açık olduğu halde namaz kılamazlar.²⁵⁶

2.2.13. Liân

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre liân; yemin anlamı taşıyan bir tanıklıktır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise liân; içinde ceza anlamı bulunan bir yemindir.

Bu görüş farklılığın sonucu şurada görülür: Hakim liândan sonra karı kocayı ayırmadan önce azledildiğinde veya öldürüldüğünde, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre sonraki hâkim liânı yeniden yaptırır. Çünkü daha önceki liân, kendisine hüküm bitişmemiş bir tanıklıktır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise sonraki hâkim liânı yeniden yaptırmaz. Çünkü liân ceza anlamında bir yemindir. Yemin ve cezayı bir hâkim uyguladığında başka bir hâkim onları yeni baştan tekrarlatmaz.²⁵⁷

²⁵⁵ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 430; Bilmen, *el-Kamus*, II, 301.

²⁵⁶ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 442; Bilmen, *el-Kamus*, II, 308.

²⁵⁷ Serahsi, *el-Mebcut*, VII, 56; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 482.

2.2.14. Tefviz Talak

Bir kimse zevcesine “sen her zaman dilersen boşsun” dese, zevcesi nefsinin o mecliste veya farklı meclislerde üç defa birer talak ile müteferrikan boşayabilir. Çünkü küllamâ tabiri vakitlere de fiillere de etki eder.

Şayet bu yönde tefvizden sonra kadın nefsinin bir veya iki talak ile boşayıp da yine birlikte olsalar, nefsinin tekrar üç defa birer talak ile boşayabilir. Bu mesele Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) görelerdir.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise kaç talak kalmış ise yalnız o miktar talakta bulunabilir.²⁵⁸

2.2.15. Talakın Mahalli

Bir kimse bir, iki veya üç talak ile boşamış olduğu zevcesini, iddetini bekle-dikten sonra başka bir kocaya varıpta onun duhûli ile talak veya vefatından sonra tekrar birinci karısıyla evlense yeniden üç talak hakkına sahip olur. Bu halde ikinci koca, evvelki talakları izale etmiş, birinci koca için yeniden bir hıllı nikâh²⁵⁹ mevcut olmuş olur. Bu Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) görelerdir.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise bu durumdaki birinci koca, ne kadar talak hakkı varsa onunla tekrar dönmüş olur. Çünkü ikinci evlilik üç talakı sildiği halde üçten az olanları silmez. Üçten az olan bir veya iki talakla o kadının kocasına helal olması için ikinci koca ile evlenmesine hacet yoktur, dolayısıyla talakın hükmünü değiştirmez. Çünkü henüz üç talak hakkını tam kullanmadan yapılan bir evliliğdir.²⁶⁰

2.2.16. Ayrılmayı Mübah Kılan Özürlü

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre nikâhı feshetme ancak erkekte görülen ve tenasül organlarında bulunan şu üç özürlü sebebiyle câiz olur: Cebb, unne ve hasâ. Zira bunlar giderilmesi mümkün olmayan özürlüdür, zararları devamlıdır.

Cinnet, cüzzam, baras, natak yahut karan gibi diğer özürlere gelince; Bunlar ister

²⁵⁸ Bilmen, *el-Kamus*, II, 262.

²⁵⁹ Hıllı Nikâh: Evlenme haramlığını ortadan kaldırarak evvelki koca için nikâhı yenilemenin helal olmasına vesile olan bir muamele (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2013)

²⁶⁰ Bilmen, *el-Kamus*, II, 203; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, VII, 375.

kocada görülsün ister kadında, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre bu yüzden nikah feshedilemez ve diğer eşe tercih hakkı tanınmaz.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise eğer bu özürler kocada ise hanımının feshetme veya tercih etme(hıyar) hakkı vardır. Bu halde hâkime müraacatla ayrılmayı isterse, hâkim ayrılmayı bir sene müddetle tecil eder. Bu özürler kadında bulunursa kocanın tercih etme hakkı olmaz. Çünkü bu ayba razı olmadığı takdirde karısını boşayarak bu zararı giderebilir.²⁶¹

2.2.17. Hamilenin Boşanması

Hamile kadını cinsi münasebetin akabinde boşamak câizdir. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre hamile kadını sünnete uygun olarak üç talakla boşar ve her iki talak arasında bir ay fasıla verir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise sünnete uygun olan, hamile kadının bir talakla boşanmasıdır.²⁶²

2.2.18. İstibrâ

Evli bir kadın zina etse veya bir erkek batıl oluşu üzerinde ittifak bulunan bir şekilde bir kadınla evlense-mahremiyet yahut durumunu bildiği iddet bekleyen bir kadın ile veya başkasıyla evli bir kadın ile evlenip -sonra onunla gerdeğe girerse; eğer kadın hamile kalırsa doğum yapıncaya kadar kocasının ona yaklaşması mezheplerin ittifakıyla helal değildir. Şayet hamilelik söz konusu olmazsa Hanefilere göre zinada da, batıl evlilikte de iddet vacip değildir. Çünkü batıl evlilikte zina hükmündedir.

İmam Muhammed (rh.a) ise bir ay hali ile istibrâsını hasen (güzel) görmüştür.²⁶³ Bu şekilde rahmin boş olup olmadığı netleşmiş olur.

²⁶¹ Merğînânî, *el-Hidaye*, II, 315; Bilmen, *el-Kamus*, II, 310-311; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, VII, 353.

²⁶² Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 265.

²⁶³ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, VII, 624.

2.3. Nafaka

2.3.1. Nafakasını Alan Kadının Süre Dolmadan Ölmesi

Kadın belirli bir sürenin nafakasını peşin olarak alsın ve daha sonra bu süre dolmadan ölse Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre koca, kadının terekesinden bu nafakaya ait bir şey alamaz. Çünkü nafaka hibe gibi karşılıksız olarak yapılan bir ödemedir. Hibeden geri dönme hakkı ölümle sona erdiği gibi nafakadan dönmede ölümle sona erer.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise koca ödediği nafakadan kadının ölmeden önceki kısmın payını bırakır, kalanını da terekeden alır. Çünkü kadın bu nafakayı kocadan bir amaç için almış ama bu amaç gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla koca bu nafakayı geri alır. Bir kimse bir kadına kendisi ile evlenmesi için nafaka verse, kadın evlenmeden ölse, verdiği parayı geri alır. Bu da aynen böyledir.²⁶⁴

3. ŞAHİS HUKUKU

3.1. Köleyi Özgür Kılma

3.1.1. "Bütün Kölelerim Özgürdür" Lafzı

"Bütün kölelerim özgürdür. " diyen efendinin, ticaret yapmasına izin verdiği tacir bir kölesi varsa ve bu kölenin de köleleri varsa, tacir kölenin borcu olsun veya olmasın o köle özgür olur. Çünkü o, hem kendisi hemde mülkiyet bakımından efendinin mülküdür. Efendiye tam bir biçimde bağlıdır.

Bu tacir kölenin elindeki kölelere gelince; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre, eğer tacir kölenin, kendi değerini ve kazandıklarını aşan bir borcu varsa, efendi bunlara niyet etsin veya etmesin, kölenin köleleri özgür olmazlar. Eğer tacir kölenin borcu yoksa efendi bu kölelere niyet etmedikçe onlar özgür olmazlar.

Ebû Yûsuf 'a (rh.a) göre tacir kölenin borcu olsun veya olmasın, efendi onların özgür olmasına niyet etmişse özgür olurlar. Niyet etmemişse özgür olmazlar.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise efendi onları özgür olmaktan istisnâ etmeye

²⁶⁴ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 299; Serahsî, *el-Mebsut*, V, 214; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtar*, III, 587; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, XII, 766.

niyet etmedikçe tacir kölenin borcu olsun veya olmasın özgür olurlar.²⁶⁵

3.1.2. Yeminlerde Kölenin Mülkü

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre yeminlerde kölenin kazancı efendiye bağlanmaz. İmam Muhammed'e (rh.a) göre efendiye bağlanır. Buna göre bir kimse "falancanın evine girmeyeceğine" yemin etse, sonrada o kişinin kölesinin evine girse İmam Muhammed'e (rh.a) göre yeminini bozmuş olur. Çünkü bu bağlamanın gerçeği mülkiyettir. Kölenin kazancıda efendisinin mülküdür. Bu yüzden o kimse kölenin evine girerse yeminini bozmuş olur.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre evin efendiye bağlanması mecaz, köleye bağlanması gerçektir. Kölenin kazancı efendiye bağlanamayacağı için o kimsenin yemini bozulmaz.²⁶⁶

3.1.3. Evlendirme Konusunda Köle Âzâd Etme

Evlendirme konusunda karı-koca önce evliliğin sonra özgür kılmanın sonrada müdebber kılmanın(özgürlüğünü ölümüne bağlama) gerçekleştiğinde fikir birliği etseler ve kadın (kölenin özgür kılınmasını) onaylamayı tercih ederse, özgür kılan ortak zengin ise kölenin değerinin beşte birini kadına öder. Kadının başka bir tercih hakkı yoktur. Özgür kılan ortak fakir ise kadın beşte bir değerini ödemesi için köleden çalışmasını ister.

Evliliğin özgür kılmadan sonra olduğunda anlaşılırsa, Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kadın kölenin beşte bir değerini kocasından talep eder. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kadın mehri misil alır. Çünkü kocanın kadınla özgür bir kimse karşılığında evlendiği ortaya çıkmıştır.

Mükatebe akdi Ebû Yûsuf (rh.a) ve İmam Muhammed'e (rh.a) göre geçersizdir. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre mükatebe akdi yapan (özgürlüğünü belirli bir mal getirmeye bağlayan) ortak, özgür kılan ortağın fakir olması durumunda bile ona ödettirebilir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise payının değeri ile mükatebe bedelinden hangisi az

²⁶⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 82.

²⁶⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 82-83.

ise onu öder.²⁶⁷

3.1.4. Ticarete İzinli Kölenin Çalışma Talep Etmesi

Hanefilere göre köle, efendisinden özgürlüğüne karşı çalışma talebinde bulunabilir. Çalışma talebi, mükatebe akdi gibidir. Ticarete izinli kölenin ise sadece ödeme yetkisinin olması gerekir. Çünkü çalışma mükatebe yerindedir. Onunda mükatebe akdi yetkisi yoktur.

Fakat İmam Muhammed (rh.a) şöyle demiştir: Çalışma talep etmenin nedeni kesinleşmiştir. Bu neden diğer ortağın özgür kılmasıdır. Bu nedenin iptal edilmesi mümkün değildir. Diğer yandan çalışma talep etmek ödettirmekten daha yararlı da olabilir. Bundan dolayı izinli kölenin de doğrudan mükatebe akdi yapma hakkı olmasa bile çalışma talep etme hakkı vardır.²⁶⁸

3.1.5. İki Kişi Arasında Ortak Olan Kölenin Çalışması

Ebû Hanife'ye (rh.a) göre ortaklar zengin olsun, fakir olsun, biri zengin diğeri fakir olsun köle ortaklar arasında yarı yarıya değerinin yarısı için çalışır. Çünkü ortaklardan hiçbirisi çalışma talep etme hakkını düşürmeye diğerinden daha layık değildir. O'na göre özgür kılanın zengin olması, çalışmanın köleye gerekli olmasına engel değildir. Dolayısıyla çalışma borcundan düşen miktar ortaklara yarı yarıya dağılır. Kölenin geriye kalan yarı değeri iki ortak arasında eşit olur.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre her iki ortağın fakir olması durumunda hüküm böyledir. Her iki ortağın zengin olması durumunda ise hiçbirinin alacağı yoktur. Çünkü ortaklardan her biri diğer ortak hakkında ödeme yükümlülüğü iddia ederken, çalışma talebinden vazgeçmektedir. Çünkü ona göre özgür kılanın zengin olması çalışmanın vâcip olmasına engeldir.

Ortakların birisi zengin, diğeri fakir ise köle diğerinin dörtte birini ödemek üzere zengin için çalışır. Çünkü fakir olan ortak çalışma talebinde değildir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise her iki ortakta fakirse köle değerinin tamamını ödemek üzere iki ortak için eşit olarak çalışır. Her iki ortak ta zengin ise köle

²⁶⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 116.

²⁶⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 118.

hiçbirisi için çalışmaz. Çünkü her bir ortak çalışma talebinde bulunmamaktadır. İmam Muhammed (rh.a)'e göre, özgür kılının zengin olması çalışmanın gerekli olmasına engeldir. Ortaklardan birisi zengin, diğeri fakir ise köle yarı değerini ödemek üzere zengin için çalışır. Çünkü zengin ortak, köleden çalışma iddia etmektedir. Köle fakir için çalışmaz. Çünkü o, çalışma istemeyerek diğeri ortağı hakkında ödeme yükümlülüğü iddia etmektedir. Bu iddiasını ise delille ispatlaması gerekmektedir.²⁶⁹

3.1.6. Bir Kimsenin Üç Kölesinden Birini Özgür Bırakması

Bir kimsenin üç kölesi olsa, ikisi yanına girse ve “biriniz özgürdür” dese sonra kölelerden biri çıksa ve üçüncü köle girse efendi yine “biriniz özgürdür” dese hangisinin özgür olduğunu açıklama hakkı efendiye aittir. Çünkü belirsizleştirme onun tarafından olmuştur.

Efendi açıklamadan önce ölürse, dışarı çıkan kölenin yarısı, içerideki kölenin dörtte üçü, içeri giren kölenin ise Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre yarısı özgür, İmam Muhammed'e (rh.a) göre dörtte biri özgür olur. Çünkü birinci sözle dışarı çıkan köle ile içeride duran köle arasında dolaşan bir özgürlük gerekmiştir. Efendinin ölümüyle açıklama imkânı da kalmamıştır. Bundan dolayı özgürlük ikisine de ortak olur.²⁷⁰

3.1.7. Cariyenin Çocuğunun Nesebi

Efendi, cariyeye ile cinsel ilişkide bulunmuş fakat bundan sonra istibrâ yapmamış ve cariyeye bir çocuk doğurmuşsa, Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre efendi, çocuğun nesebinin kendisine ait olduğunu itiraf etmek zorundadır. Azil yoluyla korunup korunmaması veya bundan sonra cariyeyi evlendirip evlendirmemesi bu durumu değiştirmez. Çünkü aksi görülmedikçe cariyeye hakkında iyi düşünmek ve iyi durum üzerinde bulunduğunu kabul etmek gerekir. Ayrıca neden bulunduktan sonra ortaya çıkan şey, aksine bir şey olmadıkça o nedene gönderilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise efendi çocuğun kendisinden olduğunu tam olarak bilmedikçe onun nesebinin kendisine ait olduğunu iddia edemez. Ancak çocuğu özgür kılması gerekir. Ayrıca cariyenin cinselliğinden yararlanabileceği gibi onu

²⁶⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 119.

²⁷⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 138; Merğînâni, *el-Hidaye*, II, 345.

ölümüne bağlı olarak özgür kılar. Çünkü çocuğun efendiden olma ihtimali bulunmaktadır.²⁷¹

Bir kimsenin kendisine ait olup olmadığını tam olarak bilmediği bir çocuğu nesebine bağlaması, uygun olmayan bir davranıştır. Dolayısıyla her iki taraf için de ihtiyatlı olan yolu seçer.

3.1.8. Müdebber Kölesi ile Mükatebe Akdi Yapan Efendinin Ölmesi

Bir kimse müdebber²⁷² kölesi ile kitabet akdi yaptıktan sonra ölse ve malın üçte biri kölenin değeri için yeterli olsa, köle tedbir nedeniyle özgür olur. Kitâbet bedelini ödemesine gerek kalmadığı için kitâbet akdi de düşer. Bu efendinin mükatep²⁷³ kölesini özgür kılması gibidir. Efendinin o köleden başka malı yoksa tedbir nedeniyle kölenin üçte biri özgür olur. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kitabet bedelinden hiçbir şey düşmez.

İmam Muhammed (rh.a) ise kitabet bedelinin üçte birinin düşeceğini söylemiştir. Çünkü tedbirle kölenin üçte biri özgür olmuştur. Eğer kölenin tümü özgür kılınmış olsaydı, kitabet bedelinin tümü düşerdi. Parça bütüne kıyas edilerek, kölenin üçte biri özgür olduğunda da kitabet bedelinin üçte biri düşer.²⁷⁴

Efendinin kölesine önce tedbir yapıp sonra da kitabet akdi yapması durumunda Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre köle efendinin ölümünden sonra iki şey arasında seçim hakkına sahip olur. Dilerse kitabet akdinin tümünü ödemek için çalışır, dilerse tedbir veya kitabet nedeniyle kendi değerinin üçte ikisini ödemek için çalışır. Çünkü Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre özgür kılma tasarrufu bölünme kabul eder.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre köle herhangi bir seçim hakkına sahip olmaksızın bu iki bedelden en düşüğünü ödemek için çalışır. Çünkü ona göre özgür kılma işlemi bölünme kabul etmez.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre köle, değerinin üçte ikisi ile kitabet bedelinin üçte ikisi arasından hangisinin miktarı az ise onu ödemek için çalışır. Çünkü kitabet

²⁷¹ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 235-236.

²⁷² Müdebber: Azad olması mevlasının ölümüne bağlanmış bulunan köle (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, İstanbul, 2013, s. 413).

²⁷³ Mükatebe Akdi: Efendi ile köle arasında bir bedel üzerinden köleliğin sona erdirilmesi amacıyla yapılan akittir. (Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, s. 417).

²⁷⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 195; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, VI, 113.

bedelinin üçte biri düşmüştür. Bu geri gelmez çünkü ona göre özgür kılma bölünme kabul etmez.²⁷⁵

3.1.9. Mükatep Kölenin Kısas Hakkı

Mükatep köle öldürülse ve efendisi dışında da hiçbir mirasçı bulunmazsa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kısas hakkı efendiye ait olur. Çünkü eğer mükatebe sözleşmesi bozulmuş ise efendi kısas hakkını, o kölenin mülkiyetine sahip olduğu için elde eder. Fakat mükatebe akdi bozulmamış ise efendi, onun velâ hakkını elde eder. Bu nedenle öldüren kimsenin kısas edilmesi gerekir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kısas gerekmez. Çünkü efendinin kısas hakkına malik olma nedeninde şüphe bulunmaktadır.²⁷⁶

3.1.10. Mükâtep Kölenin Vâde Hakkı

Efendinin ölümünden önce de sonra da mükatep kölenin vâde hakkı geçersiz duruma gelmez. Çünkü vâde mükatep kölenin hakkıdır.

Ölüm hastalığında bulunan efendi, kölesi ile değerinin birkaç kat daha fazlası bir miktar karşılığında mükâtebe sözleşmesi yapsa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kölenin vadesi devam eder. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kölenin değerinden daha fazla olan bölümde yapılan vade işlemi geçerlidir. Değerinin üçte birlik bölümündeki hükümde böyledir. Ancak değerinin üçte ikilik bölümünü peşin olarak ödemesi gerekir. Çünkü kölenin değerini aşan bölümüne, ölüm hastalığında bulunan kişi bu köle ile değeri ile mükatebe sözleşmesi yapsaydı asli olarak mâlik olmayacaktı. Dolayısıyla mirasçıların mükâteb kölede bir hakları sabit olmuşta değildir.²⁷⁷

3.1.11. Mürtedin Kölesiyle Mükatebe Akdi Yapması

Dinden dönmüş bir kimse(mürted), kölesiyle mükatebe sözleşmesi yapsa sözleşme askıdadır. Müslüman olursa geçerli olur. Yok eğer mürted olarak ölür veya öldürülür yada düşman ülkesine sığınır, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre sözleşme geçersiz

²⁷⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 196.

²⁷⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 348.

²⁷⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 369.

olur.

Ebû Yûsuf (rh.a) ve İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise mükâtebe sözleşmesi geçerlidir. Ancak Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre geçerlilik ölüm hastalığı olmayan bir kimsenin yaptığı bir tasarruf gibi; İmam Muhammed (rh.a)'e göre ise ölüm hastalığında bulunan bir kimsenin yaptığı tasarruf gibi geçerli olur. Buna göre sözleşme, efendinin üçte birlik malından geçerli olur. Buradaki görüş ayrılığı mürtedin diğer tasarruflarındaki görüş ayrılığı gibidir.²⁷⁸

3.1.12. Mükatebe Akdi

Hanefi mezhebine göre efendi cariyesi ile harman zamanı, hasat zamanı gibi vakti tam belli olmayan bir zamanda ödemek üzere mükatebe akdi yapsa, bu kıyasa göre câiz değildir, istihsana göre câizdir.

İmam Muhammed (rh.a) burada istihsan delilini esas almıştır. O'na göre, mükâtebe akdi, bedeli ilgilendiren durumlar bakımından, nikâh ve muhalea akdi gibi bedelin ödenmesinde kolaylıklar sağlayan akitlere benzer. Ödeme tarihi konusundaki bu türden bilinmezlikler, mehir olarak belirlenen şeyin geçerliliğini engellemediği gibi, mükatebe akdinin geçerliliğini de engellemez.²⁷⁹ Mükatebe akdi yapan cariye akdin bedelini tamamlayınca efendisine verir.

3.1.13. Gebe Olan Cariyenin Borcunu ve Mükatebe Bedelini Ödemeden Ölmesi

Gebe olan ve borcu olan mükateb cariye bunları ödemediği takdirde, onun yerine çocuğu çalışarak öder. Çünkü o çocuk, annesinin bir parçasıdır. Bu çocuk annesinin borcunu ödemediği takdirde önce mükatebe bedelini öder de özgür olmak isterse kıyasa göre özgür olmaz. Çünkü borç mükatebe borcundan daha kuvvetlidir ve önce ödenmesi gerekir. İstihsana göre ise, önce mükatebe bedelini ödeyip çocuk özgür olabilir.

İmam Muhammed (rh.a) istihsanı esas olarak şöyle demiştir: Burada çocuk annesinin yerine geçmiştir. Anne hayatta olsa önce mükatebe bedelini ödeyip özgür

²⁷⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, VII, 234.

²⁷⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, VIII, 10.

olacaktı. Hâlbuki alacaklılar ondan borçları isteme hakkına sahiptirler.²⁸⁰ İşte çocuğun bedeli ödemesi durumunda da aynı hükümler geçerlidir.

3.1.14. Mükateb Kölenin Efendilerden Biri Özgür Kıldıktan Sonraki Muhayyerliği

Mükateb köle efendilerden biri kendisini özgür kıldıktan sonra muhayyerdir, isterse ödeme gücünü yitirdiğini açıklar. Bu durumda özgür kılmayan ortak, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre muhayyerdir. Özgür kılan zenginse isterse kendi hakkını ödettirir, isterse köleyi geriye kalan borcunu (değerinin yarısını) ödemesi için çalıştırır veya özgür kılabilir. Ama özgür kılan ortak zengin değilse, köleyi çalıştırmak veya özgür kılmak arasında muhayyerdir. Çünkü köle ödeme gücünün bulunmadığını açıklayınca mükatebe akdi geçersiz hale gelir. Bu köle, efendilerden birisinin kendisini özgür kıldığı ortak köleye uygulayacak hükümlere tabi olur. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre özgür kılan efendi zengin ise kölenin yarı değerini diğer ortağa öder. Fakat fakirse köle değerinin yarısı tutarında olan borcu ödemek için çalışır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise geriye kalan mükatebe borcunun yarısı ile kölenin değerinin yarısından hangisi daha az ise özgür kılmayan efendiye o miktarı öder ama bu ortak fakir ise köle miktarı daha az olan tutarı ödemek için çalışır. Çünkü ödeme ve çalışma yükümlülüğünün getirilmesi diğer ortağın zarar görmesini engellemek içindir. Bu zararda daha az olan tutarın ödenmesiyle giderilir.²⁸¹

3.1.15. Mükâteb Kölenin Bedelinin Değişmesi

Mükâteb köle bin dirhem ödeyip, hâkim kölenin özgür olduğuna dair kararı yürürlüğe koyduktan sonra efendi, bedelin daha fazla olduğunu delille ispat ederse kıyasa göre köle özgür olmaz. Çünkü mükâtebe bedelinin daha yüksek olduğu delille ispat edilmiştir. Hâkim burada hata yapmıştır.

İmam Muhammed (rh.a) ise istihsan gereği bu kölenin özgür olacağını fakat hâlâ bin dirhem borcu bulunduğunu söyler. Çünkü hâkim, kölenin özgür olduğuna dair kararı haklı bir gerekçeye dayanarak vermiştir. Ayrıca köle, bir kez özgürlüğe kavuşunca bu durumun değiştirilmesi mümkün değildir. Efendinin iddia ve ispat ettiği

²⁸⁰ Serahsi, *el-Mebcut*, VIII, 29.

²⁸¹ Serahsi, *el-Mebcut*, VIII, 33.

fazlalık, kölenin borcudur.²⁸²

3.1.16. Efendinin Bin Dirhem Değerinde Olan Kölesiyle İki Bin Dirhem Karşılığında Mükatebe Akdi Yapması

Efendi bin dirhem değerinde olan kölesiyle ikibin dirhem karşılığında mükatebe akdi yapmış olsa ve bu köleden başka malı bulunmasa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre köleden ikibin dirhem üçte ikisini peşin olarak ödemesi istenir. Çünkü onların benimsediği kurala göre efendinin malı mükâtebe bedelidir. Ancak üçte birlik pay ileri bir tarihe ertelenebilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise değerinin üçte ikisini peşin olarak ödemesi gerekir. O'na göre kölenin değerinin üçte ikisini aşan miktarı ölüm hastalığında bulunan efendi hiç mülkiyetine geçirmeyebilirdi. Bu miktara vadeli olarak sahip olunca mirasçıların söz konusu vadeye itiraz etme hakları bulunmaz.²⁸³

3.1.17. Efendinin Mükatebe Bedelinin Tümünü Ölüm Hastası İken Kölesine Bağışlaması

Efendi mükâtebe bedelinin tümünü ölüm hastası iken kölesine bağışlarsa köle yine özgürlüğe kavuşur. Değerinin üçte ikisini ödemek için çalışır. Çünkü efendiye ait olan mal, hangisi daha az ise odur. Dolayısıyla efendinin kendisine ait olduğu bilinen malın(kölenin) değerinin üçte biri üzerindeki teberrusu hibe olarak değerlendirilir. Bu İmam Muhammed'e (rh.a) göredir.

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre efendi kölesi ile sağlığında mükatebe akdi yapıp hastalanınca onu özgür kılsa köle muhayyerdir, isterse değerinin üçte ikisini isterse mükatebe akdinin üçte ikisini ödemek için çalışır.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ise kölenin özgürlüğe kavuşmak için iki tane imkanı varsa mükatebe bedeli ile çalışarak ödeme yükümlülüğünden hangisi az ise onu ödemek için çalışması gerekir.²⁸⁴

²⁸² Serahsi, *el-Mebsut*, VIII, 65.

²⁸³ Serahsi, *el-Mebsut*, VIII, 68.

²⁸⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, VIII, 69.

3.1.18. Cariyenin Çocuğunun Velası

Bir kimse cariyesini iddet beklemekte iken özgür kılsa, iddet beklemesi gerektiği tarihten itibaren iki yıl dolunca da cariye bir çocuk dünyaya getirirse, bu çocuğun velası annesinin efendilerine ait olur. Eğer cariye birini iki yıl içinde diğerini iki yıl dolduktan bir gün sonra olmak üzere iki çocuk doğurmuş olsa yine aynı hükümler geçerlidir. Bu Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre dir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise çocuğun velâ hakkı babasının efendilerine ait olur. Bu durumda anne sanki her iki çocuğu da iki yıl geçtikten sonra doğurmuş gibi değerlendirilir. İmam Muhammed (rh.a) şöyle demiştir : “Ben şüpheli olarak bilinen şeyi kesin olarak bilinene tabi kılıyorum. Oysa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf (rh.a) bunun tersini yapıyorlar.”²⁸⁵

3.1.19. Kölesini Boğazlamayı Adayan Kimse

Kölesini boğazlamayı adayan kimsenin İmam Muhammed'e (rh.a) göre istihsan gereği bir koyun boğazlaması gerekir. Çünkü köle adak sahibinin kazancı ve mülküdür. Babasının mülkü olmadığı halde kazancı olması nedeniyle çocuğun adanması geçerli olunca hem mülkü hem de kazancı olan kölenin adanması öncelikle câiz olur.

Ebû Hanîfe (rh.a) ise kıyası esas alarak kölesini boğazlamayı adayan kişiye hiçbir şeyin gerekmediğini söylemiştir. Onun delili ise koyunun çocuğa bedel kılınması çocuğun değerinden dolayıdır. Keramet bakımından köle çocuk gibi değildir. Bu konuda kıyas yapma imkânı yoktur. Ebu Yusuf ve İmam Züfer'e göre böyle bir şey yapmak doğru değildir çünkü bu masiyettir. Bu sebeple böyle bir adak sahih olmaz.²⁸⁶

3.2. Vakıf

3.2.1. Bir Kimsenin Arazisini Mescid Yapılmak Üzere Vakfetmesi

Bir kimse sahip olduğu arazisini bütün müslümanların kullanması için mescid yapılmak üzere vakfeder, orada mescid yapılır, halka duyuru yapılır, müezzin ezan okur, halk da orada bir vakit veya daha fazla cemaatle namaz kılsa, Ebu Hanife'ye

²⁸⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, VIII, 122.

²⁸⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, VIII, 142.

(rh.a) artık vâkıf bu işlemde cayarak malını geri alamaz, ölünce mirasçılara intikal etmez. Çünkü vâkıf söz konusu yeri mülkiyetinden çıkarmış, diğer mallarından ayırmıştır.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu kişi, söz konusu yeri diğer mülklerinden ayırıp mülkiyetinden çıkardıktan sonra halkın namaz kılmaları için duyuru yaparsa, artık orası içinde hiç kimse namaz kılmaya bile meşhur olur. Ona göre vâkıfın bu malı kendi elinden çıkarıp vakıf yöneticisine vermesi koşul değildir.

İmam Muhammed (rh.a) ise, söz konusu yerin ancak cemaatle namaz kılındığında, dolayısıyla vakfın ancak kendi mülkiyetinden çıkarılması ve vakıf yöneticisine teslim edilmesi ile tamam olacağına hükmetmiştir. Çünkü burada mal üzerindeki mülkiyet hakkı, bağış niteliğinde bir kullanımla sona erdirilmektedir. Bu tür bir kullanımın tamamlanması ise diğer sadakalarda olduğu gibi teslim yoluyla sağlanır.²⁸⁷

3.2.2. Şâyi Paylı Arazi veya Evin Vakfedilmesi

Bir kimse, şâyi paylı arazi veya evdeki payını yoksullara vakfetse, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu geçerlidir. Çünkü ortak malın taksimi, teslimi tamamlayan bir unsurdur. Onlara göre vakfın bağlayıcı olması için teslim koşulu gerekli olmadığına göre teslim alma yetkisini tamamlayan unsurun koşul olmaması öncelikle mümkündür.

İmam Muhammed (rh.a) ise paylaşılması mümkün olan ortak paylı mallarda vakıf işleminin tamamlanamayacağı görüşündedir. Çünkü ona göre vakfın tamamlanıp bağlayıcı duruma gelmesi için teslim koşul olduğu gibi, teslim alma yetkisini tamamlayan unsurlarda koşuldur. Bölünebilen mallarda teslimin tamamlanması paylaşırmanın gerçekleştirilmesi ile olur.²⁸⁸

Ortaklardan biri kendi hissesini vakfetmek isterse, önce aralarında taksim ve teslim yapılması sonra vakfedilmesi daha uygundur. Aksi takdirde anlaşmazlıklar çıkabilir.

²⁸⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, XII, 34,35; Merğînâni, *el-Hidaye*, III, 16; Bilmen, *el-Kamus*, IV, 331; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, V, 182.

²⁸⁸ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 220; Serahsi, *el-Mebsut*, XII, 37; Bilmen, *el-Kamus*, IV, 317; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, VIII, 164.

3.2.3. Vakıfta Ebedilik Şartı

Ebû Yûsuf (rh.a) vakıfta ebedilik şartını ileri sürmemektedir. Hatta ona göre sona ermesi olası bir alana harcama yapılmak üzere bir mal vakfedilebilir.

Ebu Hanife ve İmam Muhammed (rh.a) ise vakfın süresiz olmasını koşul koyar. Onlara göre, sona ermesi olası bir alana harcama yapılması için mal vakfetmek geçerli değildir. Çünkü bir malın vakfedilmesinin gereği, söz konusu malın mülkiyetinin karşı tarafa geçirmeksizin mülkiyetin sona erdirilmesidir. Buda köle özgür kılma gibi süreklilik ister. Hâlbuki vakfın harcama alanı olarak sona ermesi olası bir kategori belirlenirse vakfın gereği olan husus gerçekleşmeyecektir. Yalnız İmam Muhammed diğer imamların aksine, vakfederken ebedi olduğunu söylemek şarttır, demiştir.²⁸⁹

3.2.4. Bir Kimsenin Malını, Hayatta Olduğu Sürece Elde Edilen Gelirinin Kendisine Harcanması Şartıyla Vakfetmesi

Ebû Yusuf'a (rh.a) göre bir kimse malını, hayatta olduğu sürece elde edilen gelirin kendisine harcanması şartıyla vakfedebilir, bu câizdir. Burada başlangıçta var olan durum sonuçta meydana gelecek olaya kıyas edilir. Çünkü bir mal, elde edilecek geliri sona ermesi olası bir kategoriye harcanmak üzere vakfedilebilir. Söz konusu bu kategori ortadan kalkınca artık vakıf konusu malın gelirleri sonuçta vakfi kuran kişiye verilecektir. İşte vakfi kuran kişi sonuç bakımından malın gelirlerini alma imkânına sahip olduğuna göre başlangıçta da bu hakka sahip olmaktadır. Çünkü gelir konusunda kendisini başkalarının önüne geçirme hakkı vardır. Allah'a(c.c) yaklaşma amacının bu şekilde gerçekleştirilmesi de mümkündür. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Bir kimsenin elde ettiği kazançtan kendine harcama yapması da sadakadır.*”²⁹⁰

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bir kimsenin malını kendisine vakfetmesi geçersiz olduğu gibi hayatta olduğu sürece elde edilecek gelirin kendisine harcanması koşuluyla yaptığı vakıf da hükümsüzdür. Çünkü vakıf yoluyla Allah'a(c.c) yaklaşmak mülkiyetin sona erdirilmesini gerektirir.²⁹¹

²⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsut*, XII, 41; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar*, IV, 396; Bilmen, *el-kamus*, IV, 312; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, V, 185.

²⁹⁰ Dârekutni, *Sünen*, III, 28; Hâkim, *Müstedrek*, II, 57; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 242.

²⁹¹ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 222; Serahsî, *el-Mebsut*, XII, 41; Bilmen, *el-Kamus*, IV, 358; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, V, 180.

Bir malı vakfetmek, Allah rızası niyetiyle mülkiyetinden çıkarmak ve ondan kendi mülkiyetine bir yarar gözetmemektir. Tam bir şekilde mülkiyetten çıkarılmazsa İmam Muhammed'in de ifade ettiği gibi vakıf hükümsüz olur.

3.2.5. Vakfedilen Mülkiyetin Elden Çıkması

Bir kimse müslümanlar için bir sebil yaptırma veya yolcuların konaklamaları için bir kervansaray veya tekke yaptırma veya kendisine ait olan bir toprak parçasını kabristan yapsa, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre hâkimin kararına bağlanmadan mülkiyeti bunlardan kalkmaz. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre sözle kalkar.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise halkın sebilden su alması, kervansaray ve tekkede oturması yada kabristana ölü gömmesi halinde mülkiyeti kalkar.²⁹²

3.3. Hacr

3.3.1. Küçüğün Tasarruflarında Vâsinin Tasarrufları

Babanın veya dedenin küçüğünün malını kendisi için satın alması veya kendisine ait olan bir malı küçüğe satması câizdir. Ancak aldatma ile satması veya alması câiz olmaz. Hâkim geçerli kabul ederse satış geçerlidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre vâsinin satması veya satın alması câiz değildir. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre eğer vâsinin satışı veya satın alması yetimin faydasına ise câizdir, değilse câiz olmaz.²⁹³

Küçüğün tasarruflarının işletilmesinde vâsi, alım-satım işine hile bulaştırmadığı müddetçe yetkili olabilir. Bu tasarrufların sağlam olabilmesi içinde hâkimin kontrolü altında yapılması, hakların korunması bakımından en uygun olanıdır.

3.3.2. Hacr Altında Olanların Üzerinden Hacrın Kaldırılması

Hanefi fakihler tarafından tercih edilen görüşe göre hacrin kaldırıldığına dair hâkimin kararının bulunması gerekir. Çünkü hâkimin hükmü ile sabit olan bir şey ancak bir diğer hükmü ile kaldırılır. Tecrübesi ortaya çıktığı ve güzel bir şekilde tasarruf yapabildiği takdirde sefih veya mugaffel için hâkim hüküm verirse hacr kalkar.

²⁹² Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 127.

²⁹³ Serahsi, *el-Mebcut*, XXIV, 167; Mevsilî, *el-İhtiyar*, II, 128, 129; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, V, 417.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise rüşdü ve malına karşı tutkusunun belirtileri ortaya çıktığı takdirde sefihin üzerinden hacr kalkar. Çünkü hüküm var olmak veya yok olmak itibariyle sebebi ya da illeti ile birlikte dir. Hacr bir sebep dolayısıyla olduğuna göre hacrın sebebi ortadan kalkar.

Sefihliğin başlaması ve hacr altına alınması konusunda da fakihlerimiz arasında aynı ihtilaf vardır.²⁹⁴

3.4. İkra

3.4.1. Bir Kimsenin Bir Başkası Lehine Borç İkrarında Bulunması

Bir kimse bir başkası lehine bin dirhemlik borç ikrârına zorlansa ve bunun üzerine ona ve ayrıca bir başkasına borçlu olduğunu ikrar etse; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre o başkası kendisi lehine ikrarda bulunulan kimseyle ortaklıkları bulunduğunu kabul etsin veya etmesin bu ikrar bütünüyle geçersizdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise o başkası ikrarda bulunanların ikrarını onaylarsa bu ikrar bütünüyle geçersizdir. Eğer şöyle derse: "ikrarda bulunan kimsenin bu malın yarısını bana vermesi gerekiyordu ama onunla hiçbir ortaklığım yoktur." Bu durumda ikrar bu kimse lehine malın yarısında geçerli olur.²⁹⁵

3.4.2. Bir Kimsenin Ric'i Talakı Bâine Çevirmesi

Bir kimse karısını ric'i olarak boşasa sonrada boşamayı bâin yaptım dese; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bâin olur. Çünkü kocanın ric'i bir talakı bâine çevirme imkânı olduğundan, kadınında ödemeyi üstlenmek suretiyle bunu yapma imkânı vardır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bâin olmaz. O'na göre kocanın ric'i talakı baine çevirme imkânı olmadığından kadınında ödemeyi üstlenmek suretiyle bunu yapma imkânı yoktur.²⁹⁶

²⁹⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, XXIV, 163; Bilmen, *el-Kamus*, VII, 271, 291, 294; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, V, 477.

²⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, XXIV, 52.

²⁹⁶ Serahsî, *el-Mebsut*, XXIV, 87.

3.4.3. Cezalarda Zorlamanın Etkisi

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre taş atmak suretiyle ölüme neden olan kimseye kısas cezası gerekmez. Dolayısıyla taşlayarak öldürmeye zorlayana da gerekmez. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre hâkim diyet cezası verir. Çünkü ona göre kılıçla öldürmeye zorlayana kısas cezası gerekmediğine göre taşla öldürmeye zorlayana da kısas cezası gerekmez.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre kıyas esas alınırsa , kısas cezası gerekir. Çünkü O, öldürmeye zorlayana kısas cezası gerekeceği görüşündedir. Kısas konusunda İmam Muhammed (rh.a) kılıçla öldürmeyle taşla öldürmenin aynı olduğu görüşündedir ve ona göre kısas cezası gerekir. Her ikisi de haksız yere adam öldürmedir.²⁹⁷

3.5. Vasiyetler

3.5.1. Bir Kimsenin Sahip Olduğu Binek Hayvanının Sırtını Vakıf Olarak Bağışlaması

Bir kimsenin sahip olduğu binek hayvanının sırtını yaşadığı sürece ihtiyaçları doğrultusunda kullanması için belli birisine vasiyet etmesi câizdir. Çünkü bu ariyet verme doğrultusunda yapılmış bir vasiyettir.

Böyle bir hayvanın sırtını yoksullar lehine veya Allah yolunda vasiyet etmesi Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre geçersizdir. Çünkü onlara göre vakıf işlemi bağlayıcı olmadığı gibi ölüm sonrasına bağlanmış olsa bile taşınır malların vakfedilmesi câiz değildir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise câizdir. Çünkü örf durumuna gelmişse malların vakfedilmesi câizdir. Konuyla ilgili olarak İmam Muhammed şu rivayeti nakletmektedir: *Abdullah b.Ömer vefat ettiğinde, butlarının üzerinde: "Allah rızası için vakfedilmiştir." yazan üç yüz tane at ve iki yüz civarında deve bırakmıştı. O bunu istihsan deliline göre câiz kabul etmiştir, fetvada buna göredir.*²⁹⁸

Aynı şekilde mescitlere vakfedilmek üzere mushaf vasiyet etmek, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bâtil iken, İmam Muhammed'e (rh.a) göre sahihtir.⁴²²

²⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsut*, XXIV, 103.

²⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsut*, XXVII, 189; Bilmen, *el-Kamus*, V, 157; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-İslami*, VIII, 30.

3.5.2. Bir Kimsenin Belirli Bir Malıyla İlgili Olarak Ayrı Ayrı Kişiler Vâsi Ataması

Bir kimse belirli bir malıyla ilgili olarak birisini ve alacaklarının tahsil edilmesiyle ilgili olarak da bir başkasını vâsi atasa; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre her iki kişide, hem söz konusu belirli mal hem de alacak konusunda vâsi olur. Çünkü vâsi atayan, söz konusu belirli malla ilgili olarak kullanımda bulunacak güvenilir ve yeterli kişiyi seçerken kendisi açısından en iyi şekilde yarar-zarar durumunu gözetmiştir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kişilerden her biri sadece kendisiyle ilgili olarak belirlenen alan konusunda vâsi olur.²⁹⁹

3.5.3. Vasiyet Eden Kişinin İstisnâ Edatı Kullanması

Vasiyet eden kişi bir kişiye “bir dirhem müstesnâ, bir dinar” veya “bir dinar müstesnâ yüz dirhem” vasiyet etse, onun dediği gibi kendisine vasiyet yapılan kişiye malın üçte birinden bir dirhem müstesnâ bir dinar verilir. Bu EbûHanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) görüşüdür. Onlara göre miktarda anlam bakımından cins birliği vardır. Her ikisinde zimmetle geçerli olarak sabit olur. İstisnâ şekil yüzünden değil, ancak anlam yönünden müstesnanın dışındakilerden ibarettir. Şeklen aynı cinsten olmasalar da ölçülebilen şeylerin birbirlerinden istisnâ edilmesi geçerlidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre kendisine vasiyet yapılan kişiye vasiyet edenin istisnâ edatından önce söylediği miktar verilir, istisnâ geçersizdir. Ona göre farklı cinsle yapılan istisnâ hükümsüzdür. Çünkü istisnâ edatı aynı cinsten olanlardan bir kısmının dışarda kaldığını belirtmek içindir. Böyle bir istisnâ gerçek anlamda istisnâ olmaz.³⁰⁰

3.5.4. Müslüman veya Zimmînin Müste'men Hakkında Vasiyette Bulunması

Müslüman veya zimmînin müste'men lehine yaptıkları vasiyet; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre geçerli olmaz. Çünkü müste'men görünüşte her ne kadar müslüman ülkesinde bulunsada hükmen harp ülkesi vatandaşıdır. İslam ülkesi vatandaşının harp ülkesinin vatandaşına vasiyette bulunması geçersizdir.

²⁹⁹ Serahsî, *el-Mebcut*, XXVIII, 27.

³⁰⁰ Serahsî, *el-Mebcut*, XXVIII, 83.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise vasiyet, ölümden sonra başlamak üzere mülkiyetin devri yoluyla bağışta bulunmaktır. Bu yüzden müslümanın hayatta iken müste'men lehine yaptığı bağışın geçerli olduğu gibi vasiyeti de geçerlidir. Çünkü böyle bir kişi müslümanların himayesi altında bulunmaktadır. Bu açıdan müslümanların teminâtı altında bulunan zimmîye benzemektedir.³⁰¹

3.5.5. Bir Kimsenin “Falanın Oğullarına” diyerek Bir Vasiyette Bulunması

Bir kimse “falanın oğullarına” diyerek vasiyette bulunsa ve burada kastedilen belli bir ailenin oğulları ise Hanefî İmamlara göre vasiyet kapsamına erkek olan bireyler girer. Söz konusu kişinin hem erkek hemde kızları varsa vasiyet sadece oğulları kapsamına alır, kızlar bu vasiyetten yararlanamaz. Çünkü oğul kelimesi gerçek anlamda erkekler için kullanılır. Söz konusu kişinin sadece kızları olsa bunlar vasiyet kapsamına girmezler.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise gerek erkekler gerekse kızlar vasiyet kapsamındadır. Ona göre “oğullar” sözcüğü mutlak olarak kullanılırsa birlikte bulunmaları durumunda hem erkekler hem de kızlar için kullanılır. Nitekim Allah Teâla “*Ey Ademoğulları*” diyerek erkek –kadın ayırmaksızın bütün kullarına hitap etmiştir.³⁰²

3.5.6. Bir Kimsenin “Bu Topluluğun Yoksullarına” Diyerek Vasiyette Bulunması

Bir kimse “bu topluluğun yoksullarına” diyerek vasiyet ederse bu vasiyet geçerli olur. Çünkü burada Allah'a(c.c) yaklaşma amacı vardır. Bu yoksulların sayılması mümkünse vasiyet konusu mal bunların tamamına verilir. Sayılması mümkün değilse; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre vasiyetin tamamı yoksullardan sadece birisine verilebilirken, İmam Muhammed'e (rh.a) göre en az iki kişiye verilmesi gerekir. Çünkü vasiyetle ilgili hükümler miras hükümlerine benzer. Miras konusunda ise çoğulun en az miktarı iki veya daha fazladır.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ise “yoksulluk” sözcüğü bir cins isimdir. Cins ismi de tek bir bireyi de kapsamına alır.

³⁰¹ Serahsî, *el-Mebsut*, XXVIII, 93; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, VIII, 60.

³⁰² Serahsî, *el-Mebsut*, XXVIII, 158; Bilmen, *el-Kamus*, V, 160.

Eğer “malımın üçte biri falana ve yoksullara olsun” diyerek vasiyette bulunursa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre vasiyetin yarısı söz konusu kişiye, diğer yarısında yoksullara ait olur. Çünkü onlara göre bu bir cins isimdir. En az sayı üzerinden gerçekleşir.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise üçte biri bu kişiye, üçte ikisinde yoksullara ait olur. Çünkü ona göre “yoksullar” kelimesi çoğul bir isimdir ve en az iki kişiyi kapsamına alır.³⁰³

Türkçe’de yoksullar demekle birden fazla kişi kastedilir. Bu sebeple İmam Muhammed’in (rh.a) görüşü daha uygundur ve birden fazla kişiye vasiyet bırakıldığı anlaşılır.

3.6. Hüsnâ (Çift Cinsiyetliler)

3.6.1. Hüsnânın İhrama Girmesi

Hüsnâ ihrama girecek olsa nasıl giyineceği konusunda Ebû Yûsuf (rh.a): “*Nasıl giyineceği konusunda bilgim yoktur.*” demiştir. Çünkü erkeğin ihramında dikişli birşeyin giyilmesi haramdır. Hâlbuki ihrama giren kadının dikişli giyinmesi gerekir, izar ve ridâ ile yetinmesi haramdır.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise kadınların elbisesini giyer. Çünkü bu örtünmeye daha uygundur.³⁰⁴

3.6.2. Babanın Ölerek Geride Bir Erkek Evlat ile Bir Hüsnâ Bırakması

Babası ölür ve geride bir erkek evlat ile bir hüsnâ bırakırsa; Ebû Hanîfe’ye (rh.a) göre miras üçe taksim edilir. İki hisse erkek evladın, bir hisse de hüsnânındır. Ona göre hüsnâ aksi sabit olmadıkça mirasta kadın hükmündedir.

Ebû Yûsuf (rh.a) ve İmam Muhammed’e (rh.a) göre hüsnâ, erkeğin yarı mirası ile kadının yarı mirasının toplamını alır. Ancak Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre miras yediye taksim edilerek dört hissesi erkeğe, üç hisseside hüsnâyâ verilir. İmam Muhammed’e

³⁰³ Serahsî, *el-Mebhut*, XXVIII, 159.

³⁰⁴ Serahsî, *el-Mebhut*, XXX, 106; Hüsnâ ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Hilâl Duman, “*İslâm Hukukunda Hüsnâ (Çift Cinsiyetliler)*”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, cilt: VI, sayı: 1, s. 295-318.

(rh.a) göre ise miras on ikiye taksim edilerek yedi hissesi erkeğe beş hissesi de hünsâya verilir.³⁰⁵

4. CEZA HUKUKU

4.1. Zina Haddi

4.1.1. Âmâ Kimsenin Bir Kadınla Cinsel İlişkide Bulunması

Âmâ bir kimse yatağında bir kadın bulursa veya bu senin karın derler de onunla cinsel ilişkide bulunursa, İmam Züfer'e (rh.a) göre had cezası uygulanmaz. Çünkü bu kişi göremediği için zan gibi bir özrü bulunmaktadır.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu kişiye had cezası uygulanır. Çünkü zanna dayanarak hemen cimaya yönelmesi câiz değildir. Kendisine vâcip olan, o kadının kendi zevcesi olup olmadığını iyice bilinceye kadar beklemektir. Burada kadının adamın yatağında bulunması dışında herhangi bir şüphe yoktur. Buda haddi düşüren bir şüphe derecesinde değildir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise âmâ olan koca, karısına ismiyle falanca diye çağırırda kadın da “ben karın filanım” diyerek icabet ederse ve adam onu cima ederse kendisine had cezası uygulanmaz. Çünkü âmâ kişi onun kendi karısı olduğunu ancak bu yolla bilebilmektedir. Bu yüzden böyle durumda had gerekmez. Ama kadın “ben filanım” demeksizin icabet ederse cima edecek olursa o kişiye had uygulanır. Zira bu cevaptan daha fazlasını talep edip kanaat sahibi olma imkânı bulunduğundan bu haddi düşürücü bir şüphe yerine geçmez.³⁰⁶

4.1.2. Müste'menin Zimmî veya Müslüman Bir Kadınla Zina Etmesi

Güvenceli bir harp ülkesi vatandaşı (müste'men), müslüman veya zimmî bir kadınla (islam ülkesi vatandaşı olan gayri müslim bir kadın) zina etse Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre kadına had cezası uygulanır, erkeğe uygulanmaz. Çünkü müste'menin

³⁰⁵ Ebû Bekr Ahmet b. Ali er-Râzi el-Cessâs (ö. 370/980), *Şerhü muhtasar-ı Tahavi* (thk. Asmetallahi İneyetullahi Muhammed), y.y., 1431/2010, IV,147; Kudurî, *el Muhtasar*, s. 235; Ali b. Muhammed Hüseyinî'l Mağrufu b. Alaaddin Haskafî (ö.1088), *ed-Dürü'l-muhtar şerhu tenvirul ebsar ve camiul bihâr* (thk.Abdülrenam Halil İbrahim), y.y., 1423/ 2002, s.751; Hilâl Duman, “İslâm Hukukunda Hünsâ (Çift Cinsiyetliler)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, cilt: VI, sayı: 1, s. 313.

³⁰⁶ Zuhaylî, *el-Fikhu'l-islami*, V1, 37; Serahsî, *el-Mebsut*, IX, 58.

yaptığı bu iş zinadır. Müslüman olduktan sonra birinin ona zina ettiğini söylediğinde kazf cezası verilmemesi bunun delilidir. Dolayısıyla kadında kendini ona sunarak zina etmiş olur ve had cezası uygulanır. Kız çocuğu veya akıl hastası kadının durumu ise böyle değildir.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ikisine de had cezası uygulanır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ikisinede had cezası verilmez. Çünkü kadın kendisini eylemi ile had cezası gerekmeyen birine sunmuştur. Bu da kendini bir çocuğa veya akıl hastasına sunmak gibidir. Allah hakkı olan konularda hükümler çocuk ve akıl hastalarına yönelmediği gibi müslüman olmayanlara da yönelmez. İmam Muhammed (rh.a) bunu, zor kullanan kişiye imkân veren kadına kıyaslanmıştır. Çünkü ona had cezası gerekmez.³⁰⁷

Burada müslüman bir kadın, ister müslüman ister gayrimüslim yabancı bir erkekle birlikte olmuşsa her halükârda kadına zina cezası uygulanması gerekir. Ebû Hanife'nin de belirttiği gibi bu zina suçudur.

4.1.3. Cinsel İlişkiye Girilmeyecek Yaşta Bir Kız Çocuk İle Cinsel İlişkiye Girmek

Bir kimse cinsel ilişkiye girilmeyecek yaşta bir kız çocuğu ile cinsel ilişkiye girse ve aradaki zarı yırtıp iki deliği birleştirirse had cezası gerekmez. Çünkü zina haddinin gerekmesi, zina eyleminin bütün unsurlarının oluşmasına bağlıdır.

Kız idrarını tutabiliyorsa, erkek onun diyetinin üçte birini ve ilişki bedelini (mehir) öder.

Kız idrarını tutamıyorsa erkeğin tam diyet ödemesi gerekir. Çünkü, idrar tutma işlemini gerçekleştiren organını bozmuş olup bunun kızın bedeninde ikicisi yoktur. Bu durumda Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre erkeğin mehir(ilişki bedeli) ödemesi gerekmez. Çünkü bu eylem dolayısıyla tam diyet gerekli olunca bunun dışındaki her şey onun içinde sayılır. Burada gereken diyet, suçlunun kendi malından ödenir, çünkü suç bile bile işlemiştir. Bu yüzden diyet ödeyince mehir de ödenmiş olur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu kişinin diyetle birlikte mehir de ödemesi gerekir. Çünkü burada gerçek anlamda bir cinsel ilişki meydana gelmiştir. Mehir diyetin

³⁰⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, IX, 57; Merğînâni, *el-Hidaye*, II, 392; Bilmen, *el-Kamus*, III, 129.

bir kısmının içine girmediği gibi tamamının içine de girmez. Diyeti onun âkilesi vadeli olarak ödemesi gerekirken, mehrin onun malından peşin olarak ödenmesi gerekir.

4.1.4. Tanıkların Tanıklıktan Dönmesi

Sekiz kişi birinin zina ettiğine tanıklık etse ve dörtlü her iki grup onun ayrı bir kadınla zina ettiğine tanıklık etse, hâkimde onu recm etse sonra onların dördü tanıklıktan dönse diyeti ödemezler onlara had cezası uygulanmaz. Çünkü onların dördü tanıklıklarını sürdürmüşlerdir. Geriye kalanlardan biri daha tanıklığından dönerse dönenlerin diyetin dörtte birini ödemeleri gerekir. Çünkü tanıklığı ile canın dörtte üçüne karşılık olacak sayıda kişi tanıklığını sürdürmektedir.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre onlara iftira cezası uygulanır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise uygulanmaz.

Her iki grup birlikte tanıklıktan dönenlerse yine böyledir. Diyet ödemeleri gerekir. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre onlara had cezası uygulanır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre uygulanmaz. Çünkü dörtlü her iki grupta tanıklıklarıyla başka zinaları kanıtlamışlardır.³⁰⁸

4.2. Kazf Haddi

Makzûf (kendisine zina isnad edilen kişi) hayatta ise dava açma hakkı sadece kendisine aittir. Çünkü bu işten bizzat kendisi zarar görmüştür.

Eğer makzûf ölmüş ise onun yerine dava açma hakkı usul ve furû'una ait olur. Çünkü bu iftiranın lekesi usul ve furûya da bulaşmaktadır.

Burada kızların çocukları konusunda bir ihtilaf meydana gelmiştir. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu kimsenin kızından olan çocukları husumet hakkına sahiptirler. Çünkü makzûf ile kızının çocukları arasında anneleri aracılığıyla hakiki nispet sabit bulunmaktadır. Dolayısıyla onlarda manevi kazfedilmiş sayılırlar.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bunlar dava açma(husumet) hakkına sahip değildirler. Çünkü kızın çocuğu kendi babasına nispet edilir, dedesine değil. Mânâ itibariyle o çocuk dedesine yapılan kazf sebebiyle makzûf olmaz.³⁰⁹

³⁰⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, IX, 104; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, IV, 31.

³⁰⁹ Bilmen, *el-Kamus*, III, 129; Zuhaylî, *el-Fikhu'l-islami*, VI, 87.

4.3. Sirkat Haddi

Sirkat başkasının malını gizli kapaklı bir şekilde almaktır. Hırsızlık bir cinayet olarak sabit olduğu takdirde el kesmek vâciptir. El kesmek icap etmeyen durumlarda malî cezâ gerekir. Nitekim Allahu Teâlâ: “*Hırsızlık yapan kadın ve erkeğin ellerini kesiniz*”³¹⁰ buyurmaktadır.

4.3.1. Mesrukun Hırzdan Alınıp Başkasına Verilmesi

Mal korunduğu hırzdan alınıp oradan tamamen ayrılmadıkça el kesme cezası uygulanmaz. İki kişi ortaklaşa bir duvarı delerek birisi içeri girip malı alsa, dışarıda bulunana verse veya ona atsa Ebû Hanîfe’ye (rh.a) göre onlardan hiçbirisinin eli kesilmez. Çünkü hiçbiri tek başına duvarı delme ve malı dışarı çıkarma işlemi yapmamıştır. Oysaki örfе göre hırsızlık fiili bu iki şeyin birlikte yapılmasıyla gerçekleşir.

İmam Muhammed (rh.a) ise şöyle der; içeri giren elini hırzdan çıkarır ve dışarıdakine malı uzatırsa dışarıdakinin değil içeridekinin eli kesilir. Eğer dışarıdaki elini hırza sokar ve malı alırsa hiçbirinin eli kesilmez. Çünkü bu durumda içerideki malı dışarı çıkarmış olmamakta, öbürü de hırza tecavüz etmiş olmamaktadır. Yani her ikisi tarafından hırsızlık tam olarak gerçekleşmemektedir.³¹¹

Başkasının malını izinsiz bir şekilde almak veya buna teşebbüste bulunmak başlı başına bir suçtur ve hırsızlık haddi uygulanması gerekir.

4.3.2. Hırsızın Kumaşı Sarıya veya Kırmızıya Boyaması

Hırsız çaldığı kumaşı sarıya veya kırmızıya boyarsa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre mal sahibinin geri alma hakkı kalmaz. Çünkü boyama ile kumaşa eklenen özellik hırsızın hakkı olup değerli bir şeydir. Dolayısıyla bununla mal sahibinin geri alma hakkı sona erer.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise asıl sahibinin kumaşı alma hakkı devam eder ancak mal sahibi onu geri aldıktan sonra boyamaktan kaynaklanan artı değeri hırsıza öder. Çünkü kumaşın kendisi boyama işleminden sonrada vardır ve nassa göre

³¹⁰ el-Maide 5/38.

³¹¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, VI, 95.

malının kendisini bulan onun üzerinde herkesten daha çok hak sahibidir. Ancak kumaşa sürülen boya, boyayana ait değerli bir maldır. Boya nitelik, kumaş ise asıldır. Nitelik asla tâbîdir. Bu nedenle kumaşı sahibi geri alır ve boyamadan kaynaklanan artı değeri hırsıza verir.³¹²

4.3.3. İçlerinde Kadın Bulunan Bir Grup Erkeğin Yol Kesmesi

İçlerinde bir kadın olan bir grup erkek yol kesseler ve erkekler değil de kadın adam öldürüp mal alsın Ebû Hanîfe'ye (r.h.a) göre içlerinde kadın olduğu için hepsinden had cezası düşürülür. Çünkü O, içlerinde bulunan kadını çocuk gibi saymıştır. İçlerinde çocuk veya akıl hastası olsa hiçbirine had cezası uygulanmaz. Kadın bulunduğu da hüküm böyle olmalıdır.

Ebû Yûsuf'a (r.h.a) göre bu durumda erkeklere had cezası verilir, kadına verilmez. Çünkü kadının bünyesi erkekler olmadan savaşmaya uygun değildir. Kadının bunu yapması onların gücü yardımıyla gerçekleşebilir. Dolayısıyla bütün bunları erkekler yapmış gibidirler. Bu yüzden kadına değil erkeklere had uygulanır.

İmam Muhammed'e (r.h.a) göre ise kadına ceza verilir, erkeklere verilmez. Savaşta yardımcıları doğrudan savaşanlara bağlıdır. Erkeklerin savaşma ve birbirini kollama konusunda kadınlara bağlı olması uygun değildir. Bu nedenle, yalnızca, doğrudan savaşmanın cezası verilir, erkeklere ceza verilmez.³¹³

4.4. İçki Haddi

4.4.1. Şarap Dışındaki Sarhoşluk Verici İçeceklerin Hükümleri

Üzüm suyu pişirilip üçte ikisi giderse, kuru üzüm ve kuru hurma suyu üçte ikisi gitmemiş dahi olsa pişirilirse, bu gruptaki içeceklere dâhil sayılırlar. Bunların az miktarını içmek, Ebû Hanîfe (r.h.a) ve Ebû Yûsuf'a (r.h.a) göre ibadete güç kazanmak, tedavi, yemeği hazmetmek gibi bir maksadı varsa helaldir. Sarhoşluk verecek kadar içmek ise haramdır. Kişi sarhoş olursa ona had gerekir. Ayrıca onlara göre bunların satılması, temlik edilmesi câizdir. İtlaf eden kişiye ödettirilir.

İmam Muhammed'e (r.h.a) göre ise üzüm ve hurma nebizi az olsun çok olsun

³¹² Serahsi, *el-Mebsut*, IX, 173.

³¹³ Serahsi, *el-Mebsut*, IX, 324.

içilmesi helal değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): “Çoğu sarhoşluk verenin azıda haramdır”³¹⁴ buyurmuştur. Ancak sarhoşluk vermeyecek kadarının içilmesi sebebiyle had icap etmez, fetvada buna göredir.³¹⁵

4.4.2. Bir Kimsenin İçki İçtiğine Şahitlik Edilmesi

Bir kimsenin şarap ve benzeri içkileri içtiğinin ispatı, fakihlerin cumhurunun ittifakı ile ya iki erkek müslüman şahidin içilen şeyin sarhoş edici olduğuna dair şahitlik etmesi, yahut da kendisinin bir kere yaptığını ikrar etmesi ile olur. Kadınların şahitliği kabul edilmez.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre içki kokusunun kaybolması ve aradan zaman geçmesinden sonra yapılan şahitlik veya ikrar muteber değildir ve had gerekmez.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise kokunun gitmesinden sonra yapılan şahitlik ve ikrar geçerlidir had verilir ama şahitliğin bir aydan daha az sürede yapılması gerekir. Ona göre had cezası uygulanması için işlenen suçun kalıntılarının(eserinin) varlığını sürdürmesi koşul değildir. Nitekim zina ve hırsızlık suçlarında da böyledir. Kokunun varlığı kanıt sayılmaz. Çünkü şarap içen, bazen şarap karnında dururken şarap kokusunu başka yolla giderebilir.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf (rh.a) ise İbn Mesud’tan (rh.a) gelen şu hadisi delil göstermişlerdir: *İbn Mesud’a (rh.a) şarap içmiş birisi getirilmişti ,O; onu sallayın, silkeleyin ve ağzını koklayın. Şarap kokusu alırsanız had cezasını uygulayın.*³¹⁶ dedi. Böylece O, had cezasını uygulaması için kokunun bulunmasını koşul koydu.³¹⁷

4.5. İrtidat Haddi

4.5.1. İrtidat Edenlerin Tasarrufları

İrtidat eden kimsenin tasarrufları Ebû Hanîfe’ye (rh.a) göre mevkuftur, askıdadır. İslamiyet’e tekrar dönerse geçerli olur. Mürted olarak ölürse veya darul harbe sığınırsa sarf, selem, sulh, vasiyet, deyn gibi bütün tasarrufları bâtıl olur.

³¹⁴ Ebû Davud, “Eşribe”, 5; Tirmizi, “Eşribe”, 3.

³¹⁵ Bilmen, *el-Kamus*, III, 251-252; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-islami*, VI, 154.

³¹⁶ Abdurezzak, *Musannef*, VII, 370; Tebarani, *el-Mucemü’l-kebir*, IX, 109; Zeyleî, *Nasbur-riye*, III, 351.

³¹⁷ Serahsî, *el-Mebcut*, IX, 171; Merğînânî, *el-Hidaye*, II, 398; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-islami*, VI, 156.

Ebû Yusuf'a (rh.a) göre mürtedin tasarrufları, sahih bir müslümanın tasarrufları gibi geçerlidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu kişinin tasarrufları, katledilme tehlikesine maruz olduğundan, geçerli olmakla birlikte ölüm hastasının tasarrufları gibidir.

Ebû Yûsuf (rh.a) ise buna karşı çıkmış, bu kimsenin irtidatından dönmesi elinde olduğu halde ölüm hastalığından kurtulması elinde değildir, bundan dolayı mürted ölüm hastasına benzemez, demiştir.³¹⁸

Buna rağmen İmameyn'e göre bu kimsenin tasarrufları, ehliyeti olmasından ve mallarının sahibi olmasından dolayı ölünceye veya darul harbe sığınmaya kadar nafizdir. Ölünce, öldürülünce veya darul harbe sığınınca mallarındaki mülkiyeti kalkar, mirasçılara kalır.

4.5.2. İrtidat Eden Kimsenin Süre İstemesi

İrtidat eden kimse devlet başkanından üç gün süre isterse bu kimsenin şüphelerini gidermesi ve İslam'a dönmesi için üç gün süre verilir. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yusuf'a (rh.a) göre irtidat eden kimse ister üç gün süre isteminde bulunsun ister bulunmasın ona bu süreyi vermek müstehaptır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise irtidat eden kimse süre isteminde bulunmazsa derhal öldürülür.³¹⁹

4.6. Kısas

4.6.1. Kısas Hakkına Sahip Olanlar

Bir mükatep köle aniden katl edilmişse kafi miktar mal bırakıp mevlasından başka vasisi bulunmadığı takdirde, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre mevlası için kısas hakkı sabit olur. Çünkü bu kölenin hakkının alınması için gereklidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise mevla için kısas hakkı asla sabit olmaz. Çünkü bu mükatep hür olarak ölmüş ise velayetin olma sebebi yakınlık olacağından mevlası için velayet sabit olmaz. Köle olarak ölmüş ise velayetin sebebi mülk olacağından bu mevla için kısas hakkının sabit olmasına engeldir.³²⁰

³¹⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, X, 105; Bilmen, *el-Kamus*, IV, 17; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, VI, 186.

³¹⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, X, 77.

³²⁰ Bilmen, *el-Kamus*, III, 90.

4.7. Diyetler

4.7.1. Kasıt Benzeri Öldürmede Diyetler

Kasıt benzeri öldürmede, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre dört ayrı gruptan yüz deve verilir. Bunlar bir, iki, üç ve dört yaşını doldurmuş yirmi beşer tane dişi devedir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre üç ayrı gruptan eşit oranlarla verilir. Otuz tane üç yaşını doldurmuş dişi deve, otuz tane dört yaşını doldurmuş dişi deve ve kırk tane de iki kez doğum yapan dişi deve ile köpek dişini çıkararak (sekiz ya da dokuz yaşındaki) gebe devedir. İmam Muhammed (rh.a), Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisini delil getirmiştir: “*Dikkat ediniz! Kasıt benzeri yanlışlıkla öldürme, kamçı veya sopa ile öldürmedir. Bu öldürmenin diyeti yüz devedir. Bunların kırkının karnında yavrusu olacaktır.*”³²¹

Hz. Ömer (r.a) kasıt benzeri öldürmede, sahabîlerin huzurunda buna hükmetmiştir.³²²

4.7.2. Elemden Dolayı Olan Diyetler

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre elemin değeri olmadığı için hiçbir şey ödemek gerekmez. Bir kimse birisine vursa iz bırakmasa veya birisine hakaret etse ve bu kişi acı duysa bile tazminat gerekmez. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre yaranın tedavisi için ve doktor ücreti olarak gereken para cinayet işleyenden alınır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre yara izi kalmayacak şekilde tedavi edilse sadece verdiği acıya göre hükümet-i adl gerekir.³²³

4.7.3. Yaranın Yayılması Konusunda Diyet

Bir kimse bir bıçak alıp birisinin başına sallasa ve yarsa, sonra bilmeden başka bir yerini daha yaralasa bu tek bir yara sayılır, tek bir yaralama diyeti verir. Bıçağı kasıtlı sallamışsa kendisine kısas uygulanır. Bıçağın geniş alana yayılması ile bu yaralar birbirine bitişirse; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre iki yarada da kısas uygulanmaz.

³²¹ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III, 410; Darekutnî, *Sünen*, IV, 104; Zeyleî, *Nasbu'r-riyâh*, IV, 392.

³²² Serahsî, *el-Mebsut*, XXVI, 76; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, VI, 228.

³²³ Kudûrî, *el-Muhtasar*, s. 330; Serahsî, *el-Mebsut*, XXVI, 81.

Ona göre organlardaki yaraların yayılmasına kıyasla tek yerde ve tek mecliste kısas mümkün olmaz. Çünkü organlarda sırf kasıt, yayılma yoluyla gerçekleşmez.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kısas gerekir. Çünkü yaradaki yayılma, kısası mümkün kılan bir şekilde olursa kısasın uygulanmasına engel olmaz.³²⁴

4.7.4. Bir Kimsenin Kamuya Ait Bir Yolda Kuyu Kazması

Bir kimse kendi evinin bahçesinde olmayan, kamuya ait bir yolda kuyu kazsa ve başka biri bu kuyuya düşüp ölse onun zararının ödenmesi kuyuyu kazanan kişinin âkilesinedir. Kuyuyu kazanan onu oraya itmiş gibi sayılır. Düşen kişi düşmekten dolayı değil de açlıktan veya kaderinden dolayı ölse; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre kazana bir sorumluluk yüklenmez. Kuyuya düşen kişi açlık gibi kendisinden kaynaklanan veya kader gibi kendisini etkileyen bir şeyden dolayı ölmüştür.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre açlıktan ölürse bir şey gerekmez, fakat kaderinden ölürse ceza gerekir. Çünkü o kadere neden olan şeyi kuyuya düşmekle bir tutmuş fakat açlığın nedenini mideyi boş bırakmak olduğunu söylemiştir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bunların hepsinden dolayı ceza gerekir. Çünkü bunlar kuyuya düşme nedeniyle meydana gelmiştir. Eğer adam kuyuya düşmeseydi yiyecek bulurdu ve ölmezdi.³²⁵

4.7.5. Gasbedilen Müdebber Kölenin Başka Birisini Öldürmesi

Bir kimse bir müdebber gasbetse ve müdebber gasbedilenin yanında iken birisini öldürse, başka birinin malını telef etse sonrada gasbeden müdebber sahibine geri verse müdebber burada da yanlışlıkla iki kişiyi öldürse sahibi müdebberin değerinin üçte birini gasbedenden alır.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu müdebberin gasbedenin yanında iken öldürdüğü kişinin velisinin hakkı olduğu için müdebberin sahibi bunu ona verir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise sahibi müdebberin değerinin üçte birini gasbedenden alır bu kendisine ait olur. Öte yandan müdebber borcu karşılığında alacaklıya çalışır. O borcu ödeyince, sahibi müdebberin değeri ile borçtan daha aşağı

³²⁴ Serahsî, *el-Mebsut*, XXVI, 26.

³²⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, XXIV, 15; Merğînâni, *el-Hidaye*, IV, 486.

olanını gasbedenden alır. Çünkü borcu sahibinin mülkünün kazancından ödemiştir. Bu borçta gasbedenin yanında iken gerçekleşmiştir. Dolayısıyla sahibi borcu gasbedenden alır.³²⁶

5. DEVLETLER HUKUKU

5.1. Savaşla İlgili Hususlar

5.1.1. Bir Kaleyi veya Şehri Kuşatmak

Bir kale veya şehir kuşatıldığı zaman, kuşatılan kimselere Allah'ın hükmünün uygulanması koşuluyla anlaşma yapılması İmam Muhammed'e (rh.a) göre uygun değildir. O, delil olarak şu hadisi göstermiştir: *Peygamber (s.a.v.); "Bir kaleyi veya şehri kuşattığınızda, sizden kendileri hakkında Allah Teâla'nın hükmünün ne olacağını kestiremezsiniz."*³²⁷ buyurmuştur. Allah'ın hükmünü uygulamak koşuluyla anlaşmak hadiste belirtildiği gibi câiz değildir.

Ebu Hanîfe (rh.a) ise bunun olabileceğini savunmaktadır. Ona göre hüküm o zaman öyleydi, çünkü vahyin indirilme süreci devam ediyordu, hüküm günden güne değişiyordu. Dolayısıyla Resulullah'tan (s.a.v) uzakta olanlar Allah Teâla'nın (c.c) hükümlerinden kendilerinden sonra inenleri bilmiyordu. Şimdi ise hüküm kesinleşmiş ve müşriklerle ilgili hükmün, onları İslam'a çağırmak, kabul etmeleri durumunda serbest bırakmak olduğu bilinmiştir.³²⁸

5.1.2. Cariyenin Ganimet Olması

Devlet başkanı, "kim bir ganimet elde ederse ele geçirdiği ganimet kendisine aittir" diye ilan eder, bir kimsede bir cariye ele geçirerek, rahminin temiz olduğu belli olana kadar beklese, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre İslam topraklarına götürüne kadar onunla cinsel ilişkide bulunması ve onu satması câiz değildir. Çünkü bir devlet başkanının askeri yüreklendirmek için ödül olarak ilan ettiği bir şeyde mülkiyet nedeni düşmana galebe çalma ve güç üstünlüğü kurmadır. Bu da ordunun ele geçirdiği ganimet gibi, ele geçirilen bir cariyeyi, İslam topraklarına çıkarıp güvence altına

³²⁶ Serahsî, *el-Mebsut*, XXVII, 76.

³²⁷ Ebu Ya'la, *Müsned*, III, 6; Darimî, "Siyer", 8; Müslim, "Cihad", 3; İbn Mace, "Cihad", 38; Ebu Davud, "Cihad", 82; İbn Haldun, *Sahih*, X, 142.

³²⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, X, 7-8.

almakla kesinleşir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise, o kimsenin bu cariyeye cinsel ilişkide bulunması veya satması câizdir. Çünkü cariye artık onun kendisine aittir. Rahminin temiz olduğu ortaya çıktıktan sonra onunla cinsel ilişkide bulunabilir. Bu mülk sahibinin, mülkünden yararlanma hakkıdır.³²⁹

5.1.3. Devlet Reisinin Haraç veya Öşürü Bir Adama Bırakması

Devlet reisi haracı veya öşürü bir adama bırakırsa, Hanefî Mezhebine göre, bu öşür hakkında değilse, haraç hakkında câiz olur. Çünkü devlet reisinin haraçta hakkı vardır ve haracı bir kimseye bağışlaması sahihtir. Öşür ise sadece fakirlerin hakkıdır. Onu bir kimseye bırakması câiz olmaz. Fetvada bu görüşe göre verilmiştir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu, ne öşür nede haraç hakkında câiz olur. Çünkü bunlar müslümanların hakkı olan vergilerdir.³³⁰

5.1.4. Saldırıya Uğrayan Müslümanların Kendilerini Koruması

Bir gemide bulunan müslümanlara ateş açılmışsa, ateşe sabretme veya denize atlama konusunda hangisinde kurtulma ümidi varsa onu seçmesi gerekir. İkisinde de kurtulma ümidi varsa muhayyerdir. İkisinde de kurtulma ümidi yoksa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre yine muhayyerdir. İki durumdan istediğini tercih eder.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise böyle kimse kendisini suya atamaz. Çünkü ateşe dayanmaya çalışarak ölürse ölümü düşmanın fiiliyle olur. Şayet kendisini suya atarsa ölümü kendi fiiliyledir. Buradan ölümün düşman elinden olması için ateşe sabretmesinin gerektiği ortaya çıkar.³³¹

5.1.5. Öşür veya Haraç Arazisinin Belirlenmesi

Bir kimse bir yeri ihya ederse Ebu Hanife ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre, o yerin bulunduğu mevki öşür arazisinin yakınında ise öşür arazisi, haraç arazisinin yakınında ise haraç arazisi olur. Çünkü bir şeyin yakınında olan o şeyin hükmünü alır.

³²⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, X, 73.

³³⁰ Mevsilî, *el-İhtiyar*, III, 176.

³³¹ Serahsi, *el-Mebsut*, X, 77.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise, kişi bu araziyi öşür suyu ile sularsa öşür arazisi, haraç suyu ile sularsa haraç arazisi olur. Çünkü kendisi kabullenmedikçe, müslüman haraçla mükellef kılınamaz. İhya ettiği araziye haraç suyunu akıtırsa, haraçla mükellef olmayı kabullenmiş olur. Aksi halde olmaz.³³²

5.1.6. Cizye Alınış Vakti

Ebu Hanife'ye göre cizye alınış vakti, yılın son günleri ve henüz yeni yılın ilk günleridir. Ebû Yusuf'a (rh.a) göre, her iki ayda bir, bu aylara düşen payın alınması gerekir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise, veren kişi sıkıntısını daha çok duysun ve alınan cizye müslümanların yararlanmasına daha elverişli olsun diye aylık olarak ve her ay alınır.

En doğru görüş ise birincisidir. Çünkü toprakla ilgili verilen haraçta veya müslümanların verdiği zekâta olduğu gibi dikkate alınması gereken yıl devri olmalıdır.³³³

5.1.7. Düşmana Eman Verecek Kişide Bulunması Gereken Şartlar

Hanefi Mezhebine göre düşmana eman verecek kimse müslüman, akıllı ve baliğ olmalıdır. Çünkü buluğdan evvel akıl kâmil olmaz ve baliğ olmayanlar bir takım hükümler ile mükellef bulunmazlar. Ancak cihada izinli bulunsalar, o takdirde eman verebilirler.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre baliğ olmayanlar, cihada izinli olsunlar olmasınlar eman verebilirler. Çünkü bunlar imana ehil olduklarından emana da ehildirler. Verecekleri emanda bir mahzur görülürse yönetici tarafından telafi edilebilir.³³⁴

5.2. Esirler

Hanefilerin cumhuruna göre esirleri karşılıksız bırakmak haramdır. Çünkü karşılıksız bırakılmaları onlara tekrar müslümanlara karşı savaşıma imkânı verir.

³³² Mevsili, *el-ihiyar*, III, 166.

³³³ Serahsi, *el-Mebsut*, X, 82.

³³⁴ Bilmen, *el-Kamus*, III, 380.

Dolayısıyla bu iş müslümanların düşmanlarını güçlendirir. Bu ise helal değildir.

İmam Muhammed'in (rh.a) görüşüne göre, eğer İslam devleti başkanı uygun olduğunu görecekt olursa, bazı esirlerin karşılıksız bırakılmaları câizdir.³³⁵ Çünkü Rasulullah (s.a.v.) Müslümanlar tarafından esir alınıp mesciddeki direklerden birine bağlanan Hanife oğullarına mensup Sümâne b. Üsal'i karşılıksız bırakmıştır.³³⁶

6. BORÇLAR HUKUKU

6.1. Bey Akdi

6.1.1. Bey Aktinde Meclis Birliği

Alım satım sözleşmesi yapan taraflar meclisten ayrılmadan davalashılırlarsa her ikisinin delilini uygulamak mümkündür. Çünkü iki sözleşme arasında, tıpkı dini delillerde olmadığı gibi, çelişki yoktur.

Taraflar sözleşme meclisinden ayrılmışlarsa durum farklıdır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre satıcı ile alıcı arasında anlaşmazlık çıkarsa ve satıcı; "ben sana şu cariye bin dirheme sattım" diye iddia etse, alıcıda; "bana bin dirheme köle satın" dese, her ikisinde iddiasını ispatlayan delil getirirse; hâkim, her ikisinde satıldığına hükmeder. İmam Muhammed (rh.a) selemde de³³⁷ hükmün böyle olacağını söyler. Çünkü tarafların selem konusunun niteliklerindeki görüş ayrılığı, sözleşmenin kendisinde bir görüş ayrılığının bulunduğu anlamına gelmez. Bir kimse iyi kalite buğdayda selem yapıp onun yerine kötü kalitelisini alabilir. Aynı şekilde kötü kalitede yapılan selemde satıcı iyi kalite buğday teslim edebilir. Dolayısıyla nitelikteki farklılık ile sözleşme farklı olmaz.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ise taraflar arasında sadece bir sözleşme olur. Bu yüzden hâkimin iki sözleşme olduğu yolunda hüküm vermesi onların hiçbirisinin istemediği bir şeye hükmetmesidir. Hâkimin buna yetkisi yoktur.³³⁸

³³⁵ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, VIII, 230.

³³⁶ Bu hadisi Buhari, Müslim ve Ahmet, Ebû Hureyre'den rivayet etmişlerdir. Nevevî, *Şerhu Müslim*, XII, 87; Zeyleî, *Nasbu'r-Râye*, II, 391; Şevkânî, *Neylû'l-Evtar*, VII, 301.

³³⁷ Selem Akdi: Para peşin mal veresiye olan akit.(Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri*, İstanbul, 2013)

³³⁸ Serahsi, *el-Mebcut*, XII, 155-156.

6.1.2. Selem Akdi Yapan Tarafların Paranın Cinsinde Anlaşmazlığa Düşmeleri

Anapara, para cinsinden bir şey olsa ve taraflar paranın cinsinde anlaşmazlığa düşseler, selem sahibi, bir kür buğdayda on dirheme selem yaptığını söylese her ikisi de delil getirselere, Ebû Yûsuf (rh.a) istihsan deliline göre hükmetmiş, bunun tek bir sözleşme sayılacağını ve satıcının delilinin kabul edileceğini söylemiştir. Çünkü selem sahibi, kendisi için bir şey ispat etmiş değildir. Onun zimmetindeki şeyde kendisi için bir külfet yoktur. Onun bir kür buğdaydaki hakkı, tarafların ortak kabulü ile sabittir. Satıcı ise hakkını delil ile ispat etmektedir. Bu yüzden onun delili kabul edilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu durumda bir anlaşmazlık çıkmaz. İki ayrı sözleşmenin varlığına hükmedilir. Bu kıyasa göreler.

Alimlerimiz arasındaki ihtilafın özeti aslında şöyledir: Taraflar arasında anlaşmazlık varsa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre öncelikle tek sözleşme kabul edilir. Ama bu mümkün olmazsa o zaman iki sözleşmenin varlığına hükmedilir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise anlaşmazlık durumunda imkanı varsa iki sözleşmenin varlığı kabul edilir. Bu mümkün olmazsa o zaman zorunlu olarak delillerden birisi tercih edilir.³³⁹

6.1.3. Sırtında Yün Olan Koyunun Yün Karşılığında veya Memesinde Süt Olan Bir Koyunun Süt Karşılığında Satılması

Sırtında yün olan bir koyunun yün karşılığında veya memesinde süt olan bir koyunun süt karşılığında satılması ancak yünün veya sütün takdir edilmesi yoluyla câizdir. Bu da karşılık tutulan sütün memedeki süttten, yünün de hayvanın sırtındaki yünden daha çok olmasıdır. Böylece koyundaki et, eldeki etin bir kısmına, artanı da sakadata karşılık tutulur. İmam Muhammed'in (rh.a) bu görüşü kıyas gereğidir. Çünkü koyundaki et ile eldeki et arasında cins birliği vardır. Dolayısıyla bunların birbirleri karşılığı satılması ancak takdir yoluyla olur.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre koyunun etinin canlı koyun karşılığında satılması her durumda câizdir.³⁴⁰

³³⁹ Serahsi, *el-Mebcut*, XII, 162; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar*, V, 75.

³⁴⁰ Serahsi, *el-Mebcut*, XII, 180; Merğînâni, *el-Hidaye*, III, 44.

6.1.4. Elde Var Olan Üç veya Daha Fazla Felsi, İki Fels Karşılığında Peşin Olarak Satmak

Elde var olan üç veya daha fazla felsi, yine elde var olan iki fels karşılığında peşin olarak satmak Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre câizdir. Çünkü onlara göre, kendi cinslerine karşılık tutuldukları zaman tayin ile taayyün eder. Hatta sözleşme yapıldıktan sonra ama teslim olmadan önce satış bedeli olan felslerden birisi telef olsa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre sözleşme geçersiz olur. Felsler miktarı tane ile belirlenen bir mal (adedî)dir. Adedî malda belirtmekte belirli duruma gelir. Bu yüzden bunlardan birisini ikisi karşılığında satmak câizdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise böyle bir satış câiz değildir. Bu görüş ayrılığı felslerin belirtilmekle belirlilik kazanıp kazanamadığı konusundaki görüş ayrılığına dayanır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre felsler para olarak revaçta olduğu süreçte belirtilmekle belirlilik kazanmaz. Çünkü para olarak revaçta olan felsler paradır. Paralar da altın ve gümüş paralarda olduğu gibi belirtilmekle belirli duruma gelmezler. Felsler de kendi cinsinden başka bir mala karşılık tutulsa, belirtilmekle belirlilik kazanmaz.³⁴¹

6.1.5. Yaş Buğdayın Kuru Buğdayla Değiştirilmesi

Islak buğdayın kuru buğdayla veya yaş buğdayın kuru buğdayla trampası, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) son görüşüne göre câizdir. Çünkü Ebû Hanîfe'nin (rh.a) kuralı, eşitliğin sözleşme sırasındaki ölçüde dikkate alınmasıdır.

İmam Muhammed (rh.a) ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) ilk görüşüne göre ise bu değişim câiz değildir. İmam Muhammed'in (rh.a) kuralına göre ise eşitliğin en uygun ortamda dikkate alınmasının gerekliliğidir. Kuru buğdayla yaş buğday kurduktan sonra bu eşitliğin gerçekleşmesi mümkün değildir.³⁴² Çünkü buğday yaş iken daha ağır gelir, kuruyunca hafifler. Dolayısıyla aralarında eşitlik yoktur.

6.1.6. Ağacın Dalındaki Olgunlaşmamış Meyvenin Satılması

Ağacın dalındaki meyvenin büyüme süreci tamamlanmış, artık fazlalaşmayacak bir duruma gelmiş ama henüz olgunlaşmamışsa bu meyvenin kesilmesi koşuluyla veya

³⁴¹ Serahsi, *el-Mebsut*, XII, 183, XIV, 27; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, V, 443.

³⁴² Serahsi, *el-Mebsut*, XII, 186.

koşulsuz satın alınması câizdir. Ağaçta bırakılması koşulu ile satılması durumunda Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre satış geçersizdir. Bu kıyasın gereğidir.

İmam Muhammed (rh.a) ise bu durumdaki satışı istihsan gereği olarak câiz görmektedir. Çünkü bu örf durumuna gelmiş bir koşuldur. Meyvenin kalma süresi kısadır. Bazen çoğa katlanılamayacağı yerlerde aza katlanılabilir. Öte yandan bu durumdaki meyve satıcının mülkünden bir fazlalık olmaz. Meyve Allah'ın(c.c) takdiri ile güneş sayesinde olgunlaşır, rengini aydan, tadını yıldızlardan alır. Bu yüzden İmam Muhammed'e (rh.a) göre bunun satışı câizdir.³⁴³

6.1.7. Bir Kimsenin Evine Taşınması Şartıyla Bir Malı Alması

Bir kimse gıda maddesini şehir içinden satın alır ve satıcıya evine kadar taşınmasını şart koşarsa veya malı evinde teslim etmesini koşul koyarsa İmam Muhammed'e (rh.a) göre bu akit geçersizdir. Bu hüküm kıyasa göredir. Çünkü satılan mal sözleşme gereği olarak, satım konusu malın bulunduğu yerde alıcının mülkiyetine girer. Onun başka bir yerde teslim edilmesini koşul koymak, akdin gereği olmayan ve sözleşmenin taraflarından birisine yarar sağlayan bir şeyi koşul koymaktır.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf (rh.a) istihsana göre hüküm vermiş ve bu akdi câiz görmüşlerdir. Çünkü bu örf haline gelmiş bir şeydir. Meselâ; insanlar şehir dışından odun satın alırlar. Odunu evlerine taşımak için ayrı bir hayvan kiralamazlar, taşıma işini satıcı yüklenir. Örf durumuna gelen ve onu hükümsüz kılan bir delil bulunmayan konularda o hükmü uygulamak câizdir.

Burada önemli olan tarafların anlaşmasıdır. Alıcı ve satıcı razı olduktan sonra malın veya semenin teslim edileceği yer ona göre belirlenir.³⁴⁴

6.1.8. Selem Yoluyla Satın Alınan Buğdayın Ayıplı Olması

Bir kimse para karşılığında selem yoluyla buğday satın alsa ve selem sahibi buğdayı teslim aldıktan sonra onda bir ayıp bulsa, fakat kendi yanındayken de buğdayda yeni bir ayıp meydana gelse; eğer satıcı buğdayı yeni ayıpla kabul ederse, selem sahibi buğdayı geri verir, hakkı olan buğdayı geri alır. Ama satıcı buğdayı yeni ayıpla kabul

³⁴³ Serahsi, *el-Mebsut*, XII,196; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 486.

³⁴⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, XII, 199.

etmek istemezse, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre selem sahibi satıcıdan bir şey isteyemez. Çünkü olmayan şey niteliktir. Faize konu olan mallarda asıldan ayrı olarak niteliğin değeri yoktur. Ebu Yusuf'a göre böyle bir selem akdi caizdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise selem sahibi eskiden olan ayıbın anaparadaki payını geri alma hakkına sahiptir. Çünkü geri alacağı oran, anapara olmaktan çıkar. Bu sözleşmeden sonra anaparanın bir kısmını düşürmeye benzer. Dolayısıyla ayıplı olan kısmın payını bu yolla geri alması faiz sayılmaz.³⁴⁵

6.1.9. Bir Kimsenin Satın Aldığı Kölelerden Birinin Ölmesi

Bir kimse birisinden iki köle satın alsa, teslim aldıktan sonra kölelerden birisi alıcının yanında ölse ve satış bedeli konusunda anlaşmazlığa düşseler, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre alıcının sözü kabul edilir. Taraflara ölen içinde hayatta kalan içinde yemin ettirilmez. Satıcı hayatta kalanı geri almak isteyip ölenin bedelinden bir şey almak istemezse o zaman yemin ettirilir. Ona göre pazarlık tektir, yeminleşmekten maksat, sözleşmeyi bozmaktır. Satım konusunun bir kısmı telef olduğu için sözleşmeyi bozmak imkânsız olunca bu tamamının telef olması durumunda imkânsız olması gibi olur.

Ebû Yusuf'a (rh.a) göre ölenin payında alıcının sözü kabul edilir. Hayatta olanın payı için taraflara yemin ettirilir, sözleşme bozulur ve herbiri kendi malını geri alır. Eğer kölenin ikiside hayatta olsalardı tarafların ikisine de yemin ettirilir ve aralarındaki sözleşme bozulurdu. Kölelerin ikiside ölmüş olsalardı o zamanda taraflara yemin ettirilmezdi. Birisi ölüp birisi hayatta kalırsa ona göre, ayıp nedeniyle geri vermede olduğu gibi herbiri kendi başına dikkate alınır. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf (rh.a) göre malın telef olması taraflar arasında yeminleşmeye engel değildir.

İmam Muhammed'in (rh.a) kuralına göre malın tamamının telef olması taraflar arasında yeminleşmeye engel olmadığına göre, bir kısmının telef olmasında engel olmaz. Yeminleşme yapıldıktan sonra hayatta kalandaki sözleşmenin bozulup, kalanın geri verilmesi mümkündür.³⁴⁶

³⁴⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, XII, 200; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar*, V, 4.

³⁴⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, XII, 201.

6.1.10. Hâkimin Müdebber, Mükatep Kölenin ve Ümmü Veledin Satışına Hükmetmesi

Hâkim müdebber kölenin ve mükatep kölenin satılmasına hükmederse hâkimin hükmü geçerlidir. Hakim ümmü veledin satışına hükmederse Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yusuf'a (rh.a) göre hâkimin hükmü geçerlidir.

İslamın ilk dönemlerinde sahabiler arasında bu konuda ihtilaf vardı. Hz. Ömer (r.a) ümmü veledin satışının câiz olmadığını, Hz. Ali (r.a) ise câiz olduğunu söylüyordu. Onlardan sonra gelenler(selef) ümmü veledin satışının câiz olmadığı konusunda ittifak etmiştir. Sonuç olarak, sonraki icmâ önceki görüş ayrılığını kaldırıp kaldırmayacağı konusunda, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf (rh.a) kaldırmayacağı görüşünde olduğu için hâkimin hükmü geçerli ve ümmü veledin satışı câizdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise tabiinin, ümmü veledi satmanın fâsid olduğuna dair icmâi sahabiler zamanındaki görüş ayrılığını ortadan kaldırdığı için hâkimin hükmü geçersiz ve ümmü veledin satışı geçersizdir.³⁴⁷

6.1.11. Teslim Alınmadan Önce Satış Konusu Olan Malın Satışı veya Hibe ve Sadaka Olarak Verilmesi

Teslim alınmadan önce satış konusu olan malın hibe ve sadaka olarak verilmesi Ebû Hanife ve Ebu Yusuf'a (rh.a) göre câiz değildir. Çünkü henüz mülkiyete girmemiş bu malın satım ve hibe akitlerine konu yapılması câiz değildir. Satım akdi bağıştan daha çabuk yürürlük kazanır. Bunun delili, bölüşülmesi mümkün olan malların paylı oluşunun, satım akdinin bağlayıcılığına delil, hibenin bağlayıcılığına engel oluşturmasıdır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise alıcı karşı tarafı teslim almaya yetkili kılmış, o da teslim almışsa, alıcının satım konusu malda yalnız teslim ile bağlayıcı duruma gelen her tasarrufu geçerlidir. Çünkü akit yalnız teslim alma ile bağlayıcı olmakta ve engel ortadan kalkmaktadır. Bu meseleyi İmam Muhammed (rh.a) alacağını, borçludan başka birine bağışlamaya kıyas etmiştir. Şayet alacaklı, o kimseye alacağını tahsil etme yetkisi vermişse câizdir.

³⁴⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, XIII, 4-5.

Satım sözleşmesi, kira ve hizmet akitleri, bizzat kendileri bağlayıcı olduğu için böyle değildir.³⁴⁸

6.1.12. Gayrimenkulün Teslim Edilmeden Önce Satışı

Henüz mülkiyete girmemiş bir malın satım, kira ve hizmet sözleşmelerine konu yapılması câiz değildir. Henüz teslim alınmamış malda bunun bir benzeridir. Gayrimenkulün (taşınmaz malların) teslim alınmadan önce satışı, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) sonraki görüşüne göre câizdir. Çünkü onlara göre taşınmaz malın teslim alınmadan önce satışı, taşınır malın teslim alındıktan sonraki satışı gibidir. Dolayısıyla taşınır malın teslim alındıktan sonra satışı câiz olduğu gibi taşınmazın teslim alınmadan satışı da câizdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) ilk görüşüne göre ise gayrimenkulün teslim alınmadan önce satışı câiz değildir. Bu görüşün delili, henüz teslim alınmamış olan malın satış yasağının genel olması ve Peygamber'in (s.a.v) şu hadisidir: “*Nebi(s.a.v), yok olması durumunda ödeme sorumluluğu taşımayan (rizikosu yüklenilmeyen) maldan elde edilen kârı yasaklamıştır.*”³⁴⁹ Taşınmaz malın teslim alınmadan önce satın alınan fiyattan fazla bir bedele satılmasında ise rizikosu olmayan kazanç vardır.³⁵⁰

Satış sözleşmesine konu olan mal ister menkul olsun ister gayrimenkul olsun teslim alındıktan sonra satılması daha uygundur.

6.1.13. Belirli Bir Süre İçin Akitlerde Muhayyerlik Hakkı

Bir kimse satış bedelini üç güne kadar ödemezse aralarında satım sözleşmesi yapılmamış sayılmak koşuluyla bir kumaş satın alsa satış kıyasa göre fasittir. Eğer kumaşı, dört güne kadar satış bedelini ödemezse aralarında satım sözleşmesi yapılmamış sayılmak koşuluyla satın alırsa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu akit fasit olur. Çünkü Onlara göre, üçgünden fazla muhayyerlik koşulu akdi fâsit kılar.

³⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsut*, XIII, 8.

³⁴⁹ Ahmet b.Hanbel, *Müsned*, II, 174; Darımî, “Buyû”, 26; Nesaî, “Buyû”, 71; Taberânî, *El-mu'cemü'l- evsat*, V, 65.

³⁵⁰ Kudurî, *el-Muhtasar.*, s. 135; Serahsî, *el-Mebsut.*, XIII, 9; Merğînâni, *el-Hidaye.*, III, 59; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 475.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu akit câizdir. Çünkü o, ister uzun olsun ister kısa olsun belirli bir süre için muhayyerlik koşulunu câiz görür.³⁵¹

6.1.14. Mal Alıcının Elinde Telef Olduktan Sonra Tarafların Satış Bedeli Konusunda Anlaşmazlığa Düşmesi

Mal alıcının elinde telef olur, sonra taraflar satış bedeli konusunda anlaşmazlığa düşerlerse, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre yemini ile birlikte alıcının sözü kabul edilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre taraflar karşılıklı yemin ederler ve akdi bozarlar. Delili ise Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisidir: “*Alıcı ile satıcı anlaşmazlığa düşerlerse karşılıklı yemin ederler ve karşılıklı reddederler.*”³⁵²

Alıcı ölüp satıcı hayatta kalmışsa ve satış konusu mal henüz teslim alınmamışsa istihsan deliline göre taraflar karşılıklı yemin ederler. Çünkü alıcının mirasçıları akdin sağlamlığından dolayı alıcının yerine geçerler. Böylece onlara malın teslim edilmesini isteme hakkı doğar.

Eğer mal teslim alınmış olursa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre alıcının mirasçılarının sözü kabul edilir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre karşılıklı yemin ederler ve akdi bozarlar.

Tarafların ikiside ölür, mirasçılar arasında satış bedeli konusunda anlaşmazlık çıkarsa, eğer mal teslim alınmışsa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre taraflar yemin etmezler, İmam Muhammed'e (rh.a) göre yemin ederler. Mal teslim alınmamışsa bütün imamlara göre taraflar karşılıklı yemin ederler.³⁵³

6.1.15. Mal Alıcının Elinde İken Malda İyi Yönde Bir Artış Olup Taraflar Arasında Anlaşmazlık Çıkması

Mal alıcının elinde bulunup malda iyi yönde bir artış olur, sonrada taraflar satış bedelinde anlaşmazlığa düşerlerse Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre alıcının sözü kabul edilir. İmam Muhammed'e (rh.a)'göre ise taraflar karşılıklı yemin ederler ve

³⁵¹ Serahsi, *el-Mebsut*, XIII, 17.

³⁵² Zeylei, *Nasbu'r-râye*, IV, 132; Darekutnî, *Sünen*, III, 120; Teberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, X, 174.

³⁵³ Serahsi, *eMebsut*, XIII, 9; Kudurî, *el-Muhtasar*, 388; Mavsili, *el-İhtiyar*, I, 423.

o mal üzerinde yapılan akit bozulur. Çünkü İmam Muhammed'e (rh.a) göre mala bitişik olarak meydana gelen artış, karşılıklı bedel içeren akitlerde dikkate alınmaz. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ticaret izni verilen köle konusunda şöyle demiştir: "Taraflar, köle ile cariyeyi takas etseler, köleyi veren taraf cariyeyi teslim alsa ve cariyenin bedeninde artış meydana gelse, sonra karşı taraf teslim almadan önce köle ölse veya köleyi alan taraf onda bir ayıp bulup geri verse, köleyi veren kişi cariyesini artışla birlikte geri alabilir. Yine İmam Muhammed (rh.a) şöyle demiştir: "Zifatan önceki boşamada, kadında meydana gelen artış, yarı mehrin verilmesine engel değildir."

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre akit konusuna bitişik olarak meydana gelen artış, yarı mehrin verilmesine engel olduğu gibi, akdin bozulup kaldırılmasına da engeldir. Bozma imkânsız olunca, karşılıklı yeminde imkânsızlaşır. Çünkü bozma ancak akde konu kısmında yapılabilir. Teslim aldıktan sonra meydana gelen artış, akde konu olmamıştır. Artışta akitle hak edilen teslim alma da söz konusu değildir.³⁵⁴

6.1.16. Satıcı Malı İki Kişiye Sattıktan Sonra Bunlardan Biri Kendi Payını Ortağına Satıp Taraflar Arasında Satış Bedelinde Anlaşmazlık Olması

Satıcı malı iki kişiye satmış olur, daha sonra bunlardan biri kendi payını ortağına satar, sonra taraflar satış bedelinde görüş ayrılığına düşerlerse, geçerli olan söz, payını satan alıcının sözüdür. Çünkü onun satıcıdan aldığı mülkiyet yok olmuştur. Satın alan diğer alıcı hakkında ise payını satan alıcı ile ilk satıcı birlikte satış yapmış kabul edilir. Diğer alıcının satıcıdan devraldığı mülkiyeti malın yarısında devam ettiği için onun payı üzerinde bu ikisi karşılıklı yemin ederler. Bu Ebû Yûsuf'un (rh.a) görüşüdür.

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre ancak satıcının razı olması durumunda karşılıklı yemin uygulanır. Çünkü onun kuralına göre alıcılardan birinin payını geri vermesinin imkânsızlaşması, ayıp veya muhayyerlik nedeniyle diğerinin payında akdin bozulmasına engel olur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre karşılıklı yemin önce malın tamamında sonra da satış yapan alıcının payında uygulanıp akit değer üzerinden bozulur. Satış yapmayan

³⁵⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, XIII, 33; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 569.

alıcının payında akit ise mal üzerinden bozulur.³⁵⁵

6.1.17. Aralarında Değer Farkı Olan Kumaşların Tek Bir Fiyata Satılması

Bir kimse içinde zuttî türü kumaşlar bulunan bir deste kumaşı, her kumaş on dirheme olmak üzere bin dirheme satın alsa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre her kumaşı on dirhem üzerinden murabaha yoluyla satabilir. Bu kıyasa göredir. Çünkü iki kumaştan her birinin fiyatı beyan edilmiştir ve bellidir. O durumda iki ayrı akitte satın alması durumunda olduğu gibi bunu murabaha yoluyla satabilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise başka bir kumaşla birlikte satın aldığı açıklamadıkça kumaşlardan hiçbirini murabaha yoluyla satamaz. Çünkü tüccarların aralarında değer farkı bulunan iki kumaşı tek bir fiyata satma adedi vardır. Bu yüzden İmam Muhammed (rh.a) istihsan yaparak, alıcı başka kumaşla birlikte satın aldığı açıklamadıkça murabaha yoluyla satamaz, demiştir.³⁵⁶

6.1.18. Satıcının Tevliye Yoluyla Satışta Yalan Beyanda bulunması

Satıcı tevliye yoluyla satışta maliyet fiyatı konusunda yalan beyanda bulunursa Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre yalan miktarını fiyattan düşürür. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise alıcı muhayyerdir. Dilerse malı fiyatın tamamıyla alır dilerse bırakır.³⁵⁷

6.1.19. Satıcının Satım Konusunun Her Türü Ayıbından Sorumlu Olmamayı Şart Koşması

Eğer satıcı, satım konusunun her türlü ayıbından sorumlu olmamayı şart koşarsa, bu şart akit sırasında var olan ayıpları kapsar. Sonradan meydana gelecekleri kapsamaz.

Alıcı ve satıcı ayıp konusunda anlaşmazlığa düşseler ve alıcı, maldaki ayıbın sözleşmeden sonra olduğunu, satıcıda sözleşme sırasında var olduğunu iddia ederlerse, Ebu Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre alıcının sözü kabul edilir. Çünkü alıcı kendi hakkını düşürmektedir. Hakkını düşürdüğü şeyi açıklamakta ona düşer.

³⁵⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, XIII, 35.

³⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsut*, XIII, 81.

³⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsut*, XIII, 86.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise satıcının sözü kabul edilir. Çünkü düşürülen şey mutlak olarak ortaya çıkmış durumdadır. Alıcı, ayıbın bunun dışında kaldığını yani sonradan olduğunu iddia ederse, iddiası ancak delille kabul edilir.³⁵⁸

6.1.20. Cariyedeki Ayıbın Tespit Edilmesinde Kadınların Şahitliği

Cariyenin erkeklerin göremeyecekleri bir yerde ayıbı varsa Ebû Hanife ve Ebu Yûsuf'a (rha) göre hâkim, sadece kadınların verdikleri haberle cariyenin satıcıya geri verilmesine hükmeder. Burada müslüman, özgür bir kadının şahitliğide yeterlidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise cariyenin ayıplı olduğu konusundaki alıcı ve satıcı arasındaki anlaşmazlık, cariye teslim alınmadan önce olursa kadınların verdiği bilgiye dayanılarak anlaşma bozulur. Fakat teslimden sonra ise kadınların beyanına dayanılarak anlaşma bozulmaz. Çünkü bu konuda ihtiyaç duyulan delil, sorumluluğun alıcıdan satıcıya geçmesi içindir ve kadınların sözleride burada delil olmaz.³⁵⁹

6.1.21. Bir Müslümanın Satın Aldığı Şıranın Teslim Almadan Şaraba Dönüşmesi

Bir müslüman şıra satın alsın ve onu teslim almadan şıra şaraba dönüşse, yapılan satış fasittir. Çünkü şıra, şarap durumuna döndükten sonra onu teslim almak imkânsızlaşmıştır. Sözleşme ile elde edilen mülk, ancak teslim almayla kesinlik kazanır.

Alıcı ve satıcı akit konusunda anlaşmazlığa düşseler ve meseleyi hâkime götürmeden şarap sirkeye dönüşse, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre alıcının seçme hakkı vardır. İsterse o sirkeyi alır, isterse almaz. Onlara göre akdin aslı geçerlidir. Daha sonraki şaraplaşma ile akitle hak edilen teslim alma gerçekleşmedi. Satılan şey, şaraplaşma yüzünden değerini kaybedince bu arızî durum ortadan kalkarsa hiç olmamış sayılır. Dolayısıyla alıcı muhayyerdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu durumda satım akdi geçersizdir. Çünkü satım akdi şıranın şaraba dönüşmesi ile fasit olmuştur. Bu akdin sirke üzerine geçerli duruma getirilmesi mümkün değildir. Ancak yeni bir akid olursa mümkündür. Çünkü

³⁵⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, XIII, 94; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar*, V, 42; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 572.

³⁵⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, XIII, 111; Ebü'l-Menâkıb Şihâbetin ez-Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû ale'l-usûl* (trc. Davut İltaş), Ankara, 2015, s. 229; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 562.

teslim almadan önceki şaraplaşma sanki akit sırasında varmış gibi sayılır. Müslüman şarap satın alsada bu daha sonra sirkeye dönüşse bu akit geçerli duruma gelmez.³⁶⁰

6.1.22. Cariye İçin İstibra Süresi

Alıcının cariyedeki mülkiyetinin gerçekleştiğini kesin olarak bilmek için cariyenin satıcı tarafından gebe bırakılmadığının anlaşılması gerekir. Bu bekleme süresine istibra denilir. Hanefi fakihlerimize göre bu süre iki veya üç aydır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu süre iki ay beş gündür. Çünkü hür kadının en uzun iddeti -ki kocası ölen kadının iddeti -dört ay on gündür. Cariyenin en uzun iddeti de iki ay beş gündür.³⁶¹

6.1.23. Kayıp veya Küçük Ölmesinden Dolayı Mirasçılarının Yapılan Taksimi Onaylaması

Kayıp veya küçük ölse ardından onun mirasçıları yapılan taksimi onaylasalar İmam Muhammed'e (rh.a) göre bu taksim geçerli olmaz. O, kıyas delilini esas almıştır. Çünkü burada mirasçılar mülkiyeti sonradan elde etmişlerdir ve onların onaylaması geçerli değildir. Nitekim bir kimse bir başkasının malını satsa ve bu mal sahibi ölse onun mirasçısının bu satışı onaylaması câiz olmaz.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ise bu taksim geçerlidir. Onlar istihsan delilini esas almışlardır. Çünkü mirasçı, miras bırakanın yerini almıştır ve onun ölümünden sonra mirasçının onaylaması, miras bırakanın hayatta iken onaylaması gibidir.³⁶²

6.1.24. Kumaş Sahibi ile Terzinin Aralarında Ücret Konusunda Anlaşmazlık Çıkması

Kumaş sahibi, terziye "sen bana bunu ücretsiz diktin" derse yemin ettirilerek onun sözü kabul edilir. Çünkü dikiş işi kumaşa bitişik olup kendi başına değerli değildir. Ebû Hanife'ye (rh.a) göre terzi bu durumda ücret alamaz. Çünkü yararlar ancak bir tazminat akdi veya bedelin belirlenmesi ile değerli olurlar. Ebû Yûsuf'a (rh.a)

³⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsut*, XIII, 137.

³⁶¹ Serahsî, *el-Mebsut*, XIII, 147.

³⁶² Serahsî, *el-Mebsut*, XV, 36.

göre, eğer bu kişi daha öncedende elbise diktirmişse istihsanen terzinin ücrete hak kazandığını bilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise terzinin bu işi ücretle yaptığı biliniyorsa ve bu işi yapmak için dükkan açmış ise bu durumda akitte ücret koşul konulmuş gibi kabul edilir. İstihsanen terzinin ücret almasına hükmedilir.³⁶³

6.1.25. Bir Kimsenin Mektubunun Götürmesi İçin Bir Köle Kiralaması

Bir kimse mektubunu götürüp cevap getirmesi için bir köle kiralasa, kölede mektubu götürse fakat cevap getirmese, yalnızca gidiş ücretini almaya hak kazanır. Dönüş ücretini alamaz. Çünkü köle kendisini gönderenin emrine uymamıştır.

Köle mektubun gönderildiği kişiyi bulamazda geri dönerse, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ücreti almaya hak kazanmaz. Çünkü mektubu gönderen kişinin amacı gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla ücreti hak etmemiştir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise köle gidiş ücretini hakeder. Çünkü o gidiş konusunda kendisine emredildiği şekilde mektubu gönderen adına çalışmaktadır. Bu yüzden bu miktarda ücreti hak eder.³⁶⁴

Köle yolculuğun risklerine ve sıkıntılara katlanarak mektubu götürmüş fakat söylenen kişiyi bulamamışsa gidiş ücretini almaya hak kazanır. Çünkü köle görevini yapmıştır. Yolculuk çok meşakkatli bir iştir. Mektubu götürdüğü kişinin olmaması onun kusuru değildir. Bu yüzden gidiş ücretini alır.

6.1.26. Bir Kişinin Mekke'ye Götürmek İçin Kiraladığı Çadırı Kardeşine Vermesi

Bir kimse Mekke'ye götürmek için çadır kiralasa, içinde otursa sonra da bunu kardeşine verse, kardeş de hac yapsa çadırı kullansa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kiracı çadırı ödemekle yükümlü olur. Ücret ödemesi gerekmez. Çünkü çadır bir yerden bir yere taşınabilen farklı şekillerde zarar görebilen bir şeydir. Bu bakımdan insanlar farklı olduğu ve görebileceği zararlarda farklı olduğu için akitteki sınırlama geçerlidir.

³⁶³ Serahsi, *el-Mebsut*, XV, 97; Kudurî, *el-Muhtasar*, s. 177; Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 46; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar*, V, 223.

³⁶⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, XV, 180.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kiracıya tazminat gerekmez, kirayı ödemesi gerekir. Çünkü çadır oturlan bir yerdir ve kiracının kendisi oturması gerekmez. Bu evlerin teslimi gibidir. Kişiler zarar bakımından eşittir. Kişi kira akdi sırasında çadırı kimin götüreceğini belirtmese, Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre tıpkı elbise kiralamada kimin giyeceğinin belirtilmemesi gibi akit fasittir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kölenin hizmet için tutulması veya oturmak için evin tutulması gibi akit geçerlidir.³⁶⁵

Akit yapan tarafların dürüst olması, kimlerin, ne şekilde kullanacağını açıkça belirtmeleri tarafların madur olmamaları için daha uygundur.

6.1.27. Bir Kimsenin Mürtedi veya Harp Ülkesine Mensub Bir Esiri Öldürmek İçin Adam Tutması

Bir kimsenin harp ülkesine mensup bir esiri veya mürtedi öldürmesi için ücretle adam tutması, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre câiz değildir. Ancak yol kesmek için tutabilir. Onlara göre, cana kıymak ruhu almaktır ve kişiye ruh vermek kulların yapabileceği bir şey olmadığına göre ruhu almak da câiz değildir. Bu insanın fiili değildir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu işler için adam tutmak câizdir. Çünkü bu işlerin yapılması dinen câizdir. Dolayısıyla koyun kesmek, yol kesmek, odun kırmak vb. işlerde olduğu gibi diğerleri içinde adam tutmak câizdir.³⁶⁶

6.1.28. Akit Mahallinin Görülmemesi

Görme, satılan şeyin tamamı veya bir kısmı hakkında söz konusu olur. Bunun ölçüsü maksada delalet edecek ve malı tanımayı sağlayacak kadarını görmektir. Şayet gördükleri görmediklerinin durumunu tanıtamıyorsa, görmedikleri hakkında muhayyerliği vardır. Çünkü gördükleriyle, maksat hâsıl olmamış, hiçbir şey görmemiş gibi olur. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre hayvanın yüzünü ve arkasını görmek, tahıllardan yığının dışını görmek yeterlidir. Ebu Hanife'ye göre satılan malın bir kısmının görülmesi müşterinin muhayyerlik hakkını ortadan kaldırmaz.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre hayvanın yüzünün görülmesi, katlanmış

³⁶⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, XV, 26-27.

³⁶⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, XVII, 40.

kumaşın üst tarafının görülmesi yeterlidir. İmam Züfer'e (rh.a) göre ise katlanmış kumaşın tümünün mutlaka açılması gerekir. Kabul edilen görüşte budur.³⁶⁷

Tarafların aldatılmamaları için alacakları şeyi, akit esnasında en ince ayrıntılarına kadar görüp ona göre karar vermeleri en sağlıklı olandır.

6.1.29. Gayrimenkulun Gasbedilmesi

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre gayrimenkulün (taşınmaz malın) gasbedilmesi mümkün değildir. Çünkü nakli ve aktarılması tasavvur edilemez.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise akarın gasbı mümkündür. Mecellenin kabul ettiği görüşte budur (mecelle, md. 905).³⁶⁸

6.1.30. Bey'ül İne

Faizli olarak borç almaya çare (hile) olması istenen bir satış şeklidir. Ebû Hanife böyle bir satışın fasid olduğunu söylemiştir. Ebu Yûsuf'a (rh.a) göre böyle bir satış kerahat söz konusu olmaksızın sahihtir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kerahetle birlikte sahihtir. Hatta O şöyle demiştir: “*Böyle bir satış benim içimde dağlar gibi yerilmeyi hakeden bir satıştır, bunu faiz yiyenler uydurmuşlardır.*”³⁶⁹

6.1.31. Hıyar-ı Gabn ve Tağrire Ait Hükümler

Bir alım-satım muamelesinde tağrir(aldatma) bulunmaksızın gabn-i fahiş bulunsa aldatan taraf, gerek bâyi gerek müşteri olsun bey'i fesh edemez. Bir kimsenin malını fahiş gabin ile satması mesela yüz kuruşluk bir malı bin kuruşa satması, İmam Muhammed'e (rh.a) göre mekruhtur. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre mekruh değildir.

Müşteri murabahada aldatma gördüğü takdirde Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre muhayyerdır. Dilerse malı bütün bedeliyle alır, dilerse geri çevirir. Tevliyede aldatma görmesi halinde, aldatma miktarını bedelden düşürür. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre her ikisindedeyse bedelden düşürür. İmam Muhammed'e (rha) göre ikisindedeyse bedelden

³⁶⁷ İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, IV, 592; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 576.

³⁶⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, V, 710.

³⁶⁹ Zencânî, *Tahrîcu'l-furu*, s. 149; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 467.

düşürmez. Müşteri murabahada da tevliyede de muhayyerlik hakkına sahiptir. Dilerse satılan şeyi bütün semen karşılığında alır, dilerse satıcıya geri verir.³⁷⁰

6.1.32. Arıların Satışı

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre arılar kovansız satılamaz. Bal arısının ne kendisinden ne de vücudunun bir parçasından yararlanılmadığı için, eşek arıları gibi onun da satılması câiz değildir. Kendisinden elde edilecek olan bal, bu hükmü değiştirmez. Çünkü o esnada bal mevcut değildir. Ama içlerinde bal varsakovanlarla birlikte bal arıları da satılırsa, arılar kovan ve bala tabi oldukları için satılmaları câizdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise şayet arılar bir yerde toplu olarak bulunuyorlarsa kovansız olarak satılmaları câizdir. Çünkü bal arısı kendisinden yararlanılan ve satıldığında müşteriye teslim edilebilen bir hayvandır. Dolayısıyla satışı câizdir.

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre ipek böceğinin de satılması câiz değildir. Çünkü kendisinden yararlanılmadığını söylemiştir. Bu sebeple ipek böceğini öldürenin tazminat ödemesi gerekmez.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ipek böceğinin satılması câizdir. Bu sebeple onu öldürenin tazminat ödemesi gerekir. Bu ihtilafın sebebi bal arısı misali gibidir.³⁷¹

6.2. İcâre

6.2.1. Gasbedilen Şeyin Kiraya Verilmesi

Gasbedici gasbettiği şeyi kiralayacak ve bunu tespit edecek olsa sonra da mâlik, gâsıbın kiralamasını kabul etse, şayet icâre süresi bitmişse ücreti gâsıp alır. Çünkü üzerine akit yapılan şey yok olmuştur. Eğer bu geçerli kabul etme, müddetin kısmen geçmesinden sonra olmuş ise Ebu Hanife ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ücret tamamıyla mâlike aittir. Çünkü müddet devam etmekte ise akit bâtil olmaz. Onlar, müddeti göz önünde bulundurarak akdi geçerli kabul etmiştir.

³⁷⁰ Kudurî, *el-Muhtasar*, s. 135; Merğînâni, *el-Hidaye*, III, 57; İbn Âbidin, *Reddû'l-muhtar*, V, 132; Bilmen, *el-Kamus*, VI, 79; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, IV, 555.

³⁷¹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 404-405.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise geçen sürenin ücreti gasbedene, kalanın ücreti de mâlike aittir. Çünkü akdin konusu, menfaatin parçalarının herbirinin diğerinden bağımsız olmasını gerektirir. İcâre süresinin geçen kısmı yok kabul edilir. Bu yüzden İmam Muhammed (rh.a) akdin konusunu nazara almıştır.³⁷²

Aslında hiçbir durumda gasba ücret verilmemesi gerekir. Çünkü gâsıp, başkasının malını izinsiz olarak ele geçirmiş ve kiraya vermiştir. Bu mal üzerinde hiçbir hakkı olmadığı da ortadadır. Bu sebeple ona ücret verilmesi doğru değildir.

6.2.2. Menfaat Mahallinin Bilinmesi

Bir kişi bir diğerinden kurumuş bir su yatağını yahut arazisinin bir bölümünü su geçirerek kendi arazisini sulamak için kiralasa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre câiz değildir. Çünkü su yatağından akacak suyun miktarı belli değildir. Çok olursa zarar verebilir, az olmasında belli değildir. Dolayısıyla akdin konusu belli değildir. Bu yüzden kiralamak câiz değildir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre bu caizdir. Çünkü akdin caiz oluşuna engel yerin bilinmemesidir. Burada ise yer bellidir. Dolayısıyla kiralamak câizdir.³⁷³

6.3. Vedia

6.3.1. Vediaların Hükümleri

Mudî (emanet bırakan), vediaı (emanet bırakılan şeyi) talep etmeyip de yalnızca ne durumda olduğunu sorsa, müstevdea (emanet bırakılan) da, "Benim yanımda vedia yoktur" dese; Ebû Yusuf'a (rh.a) göre müstevdeaya tazminat lazım gelmez. Burada bazı fukaha arasında vediaın taşınabilir olması konusunda ihtilaf vardır.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre vedia akar cinsinden olursa, bunu mudia veya vekiline karşı inkardan dolayı müstevdeaya tazminat lazım olmaz. Çünkü onlara göre akarda gasb geçerli değildir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise tazminat lazım gelir. Çünkü ona göre akarda gasb geçerlidir. Aksi takdirde inkâr edilirse

³⁷² Bilmen, *el-Kamus*, VI, 160, 168; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 730.

³⁷³ İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar*, VI, 89; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 749.

emanet edilen gasıba dönüşmüş olur.³⁷⁴

Kişilerin haklarının korunması ve madur olmamaları için mudinin ve müstevdeanın ifadelerinin alınmaları, hangisi haklıysa hakkının tazmin ettirilmesi gerekmektedir.

6.3.2. Vedia'nın Başkasına Tevdi Edilmesi

Müstevdea vediaı bir özürden dolayı, mesela; bindiği geminin batma tehlikesinden dolayı başka bir şahsa verse sonra da gemi batmasa, müstevdea da o emaneti verdiği şahıstan geri almasa ona tazminat lâzım olmaz.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise müstevdea özür kalktıktan sonra yani gemi batmayınca o vediaı verdiği şahıstan geri almazsa o zaman ödemesi gerekir. Çünkü bu durumda o şahsa başlangıçta zaruret yokken bırakmış gibi olur.³⁷⁵

Bu kimsenin tehlike kalktıktan sonra kendisine bırakılan emaneti geri alması, ona sahip çıkması gerekir. Aksi takdirde görevini yerine getirmediği için bedelini ödemesi gerekir.

6.3.3. Vedralara Ait Davalar

İki kimse her biri bir şahsın elinde bulunan bir miktar paranın kendisine ait olduğunu iddia etmekte, o şahıs da: "Bu malı bana ikinizden biri idâ etti fakat hanginizin olduğunu bilmiyorum" dese bakılır; eğer bu kimseler aralarında anlaşılırlarsa bu parayı alırlar ve eşit olarak paylaşırlar. Müstevdeaya yemin ettirmeye hakları olmaz. Fakat aralarında anlaşamazlarsa o şahsa yemin ettirebilirler. Bu takdirde Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre artık bu kimseler aralarında anlaşarak o parayı alamazlar. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise yeminden sonrada aralarında anlaşarak o parayı alabilirler.³⁷⁶

6.3.4. Emanet Bırakılan Malı Müstevdeanın Taşınması

Emanet alanın malı yanında götürmesi açısından, mesafenin uzak veya yakın olması ya da malı taşıma ve masraflarının bulunması ile bulunmaması, Ebû Hanîfe 'ye

³⁷⁴ Bilmen, *el-Kamus*, IV, 157.

³⁷⁵ Merğînâni, *el-Hidaye*, III, 211; Bilmen, *el-Kamus*, IV, 161.

³⁷⁶ Bilmen, *el-Kamus*, IV, 190.

(rh.a) göre birbirine eşittir. Çünkü bununla mal sahibinin açık ifadesine riayet edilmiştir. Bu aynı zamanda kıyasa uygun olan görüştür.

Ebû Yûsuf (rh.a) istihsana göre hüküm vererek şöyle demiştir: “Malın yük ve masrafı varsa emanet alan bunu yolculukta yanında götüremez. Çünkü emanet alan böyle yapmakla mal sahibine malı şehre geri getirme masrafını yüklemektedir. Masrafı ona yükleme konusunda yetkiye sahip değildir.”

İmam Muhammed de (rh.a) istihsan yolu ile hüküm vererek şöyle demiştir: “Mesafe yakın ise yanında götürebilir, uzaksa götüremez. Çünkü mesafe uzun olduğunda mal sahibi malını şehre getirmek istediğinde kendisi açısından büyük zarar ve masraf olur.”³⁷⁷

6.4. Hibe

6.4.1. Babanın Çocuklarına Bağışı

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bir baba, çocuklarına bağış yaptığı zaman kız ve erkekler arasında mutlak anlamda bir eşitliğin bulunması gerekir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Çocuklarınız arasında eşitliği gözetin. Hatta ben birini tercih edecek olsam kızları tercih ederim.”³⁷⁸

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise baba, çocuklarına bağış yaptığı zaman onların mirastaki payını göz önünde bulundurarak bir eşitlik sağlamaya çalışmalıdır. Buna göre erkek, kızın iki katı pay almalıdır.³⁷⁹

6.4.2. Üçüncü Bir Kişinin Yetimin Bakımını Üstlenmesi

Aralarında akrabalık ve vasilik ilişkisi olmayan üçüncü bir kişi, bir yetimin bakımını üstlenirse yetimin de ondan başka kimsesi olmasa, yetime yapılan bağışları kıyas deliline göre bu bakan kimsenin alması câiz değildir. Çünkü bu kişinin yetim üzerinde velilik yetkisi bulunmamaktadır. O, bağış niteliğinde yetimin bakımını ve terbiyesini üstlenmiştir.

³⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsut*, XI, 122; Ahmet b. Muhammed b. Ahmet b. Cafer Hamdan Ebu'l Huseyni'l Kudûrî (ö.428), *et-Tecridi'l Kudûrî* (thk. Merkezi'd- diraseti'l -fikhıyyeti vel- iktisadiyyeti), Kahire, 1427/2006,III, 4076.

³⁷⁸ Münavi, Zeynuddin Muhammed Abdurrauf, *Feyzü'l-kâdir*, Beyrut 1974, IV, 84.

³⁷⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, XII, 56; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, V, 34.

İmam Muhammed (rh.a) bunu istihsan deliline göre câiz kabul etmiştir. Ona göre yetimin tamamen yararına olan konularda onun bakımını üstlenen kişi yetimin velisi yerine geçer. Çünkü bu kimse yetimin bakımını ve terbiyesini üstlenmiştir.³⁸⁰ Yetim malı yemek son derece zulüm içeren ve adalet ilkesine aykırılık teşkil eden kazanç yollarından biridir.³⁸¹

6.4.3. Bir Kimsenin Evini Farklı Oranlarda Bağışlaması

kişiye bağışlar ve bunlarda evi teslim alırlarsa, bu bağış Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre câiz değildir. Çünkü onlara göre kime ne kadar pay verileceği açıklanmadan mutlak olarak iki kişiye bir malın bağışlanması caiz olmadığına göre böyle ayrıntılı bir açıklama yapılması durumunda da öncelikle câiz olmayacaktır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise burada akit ve teslim bir arada yapıldığı için paylar arasında farklılık olsa bile bu detaya inilmeden mutlak olarak yapılan veya tarafların eşit olduğu açıklanarak yapılan bağış gibi câizdir.³⁸²

6.5. Sarf Akdi

6.5.1. Felslerin Değerini Ödemekle Yükümlü Olunca Ödeme Şekli

Borçlu kişi, felslerin değerini ödemekle yükümlü olunca Ebû Hanife ve Ebu Yûsuf'a (rh.a) göre bu paranın teslim alındığı gündeki değeri dikkate alınır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre felslerin değerini ödemek yükümlülük durumuna gelince, bu felslerin kullanımda bulunduğu son gündeki değeri dikkate alınır. Bu içtihatların temelinde şu olay hakkındaki hüküm yer almaktadır: Bir kimse misli olan bir malı telef ettikten sonra, mal ortadan kalkar ve insanların elinde bulunmazsa, bu malın ödenmesinde Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu malın telef edildiği gündeki değeri dikkate alınırken İmam Muhammed'e (rh.a) göre var olduğu son gündeki değeri dikkate alınır.³⁸³

³⁸⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, XII, 62.

³⁸¹ Sabri Erturhan, "İslam Ticaret Hukukuna Vücut Veren Ahlaki Esaslar", *İHAD*, sy.16, 2010, s.213.

³⁸² Merğînâni, *a.g.e.*, III, 221; Serahsi, *a.g.e.*, XII, 69; Zuhayli, *a.g.e.*, V, 35.

³⁸³ Serahsi, *el-Mebsut*, XIV, 30; Kudûri, *el-Muhtasar*, s. 145; Merğînâni, *el-Hidaye*, III, 86, 87; Bilmen, *Kamus*, VI, 95, 96.

6.5.2. Ekmeğin Ödünç Verilmesi

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre ekmeğin sayılarak, tartılarak ödünç verilmesi câiz değildir. Çünkü ekmeğin belli bir ölçüsü yoktur. Gerek hamuru gerekse pişme şekli ve oranı birbirinden farklıdır. Yine ekmeğin her çeşidi ayrı bir örfür.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre tartılarak ödünç verilmesi câiz, sayılarak ödünç verilmesi câiz değildir. Çünkü ekmek âdeten tartılmaktadır. Tartılan malların ödünç akdine konu olması câizdir, ancak sayılarak ödünç verilmesi câiz değildir. Çünkü ekmekler arasında büyüklük küçüklük bakımından fark vardır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise sayılarak ödünç verilmesi caizdir. Çünkü bu insanların bir uygulamasıdır. Bunu adet durumuna getirmişlerdir.³⁸⁴

6.5.3. Sarf Akdinin Geçerli Olması

Alıcı, ödeme bedelini teslim almadan önce satıcının ondan ayrılması durumunda Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre sarf akdi geçerlidir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise satım sözleşmesinin tamamı geçersizdir. Çünkü teslim gerçekleşmeden önce taraflar birbirinden ayrılmıştır.

Bir kimse selem akdinin satış bedelini teslim gerçekleşmeden önce telef eder ve selem yoluyla mal satan kişi, bunun ödenmesini tercih eder, bu ödemeyi teslim almadan önce selem yoluyla mal alandan ayrılırsa İmam Muhammed'e (rh.a) göre bu sözleşme geçersiz iken Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre geçerlidir.³⁸⁵

6.5.4. Satıcının Sattığı Şeyde İndirim Yapması

Bir kimse on dirhem ağırlığında bir gümüş bileziği on dirheme satın alıp karşılıklı teslim gerçekleştikten sonra satıcı bir dirhemlik indirim yapsa, alıcı da bu indirimi kabul ederek indirim bedelini teslim alırsa, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre sözleşmenin tümü bozuktur. Ebû Yûsuf (rh.a) yapılan ilk sözleşmenin geçerli olup indirimin geçersiz olduğu ve dirhemini geri verilmesi görüşündedir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ilk sözleşme geçerlidir ancak yapılan indirim

³⁸⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, XIV, 31, 32; Bilmen, *el-Kamus*, VI, 95; Zuhayli, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 618.

³⁸⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, XIV, 80, 81.

bir bağış sayılır. Dolayısıyla satıcı indirim miktarını alıcıya teslim etmeden önce bundan vazgeçebilir.³⁸⁶

6.6. Vekâlet

6.6.1. Kısas Davalarında Vekâlet

Bir kimse gerek öldürme gerekse yaralamalarda kısas isteminde bulunmak için bir kişiyi vekil atasa bu vekillik geçerli olmaz. Ancak bu konuda delil ortaya koymak için vekil atasa; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre davalının razı olması davacının da hasta veya ortalıkta bulunmaması gibi durumlarda vekalet geçerli olur. Bu durumda kişi kısası ispatlamak üzere kendisinin yapma yetkisi olduğu iş için başkasını görevlendirmiştir.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu tür vekillik geçerli değildir. Vekil kısas davasında vekil edenin yerini alır. Kısas ise davada tanıklık üzerine tanıklık yapılmasıyla ve erkeklerle birlikte kadınların tanıklık yapması durumlarında sabit olmadığı gibi başkasının yerini alma durumlarında da sabit olmaz. Çünkü kısas şüphe ile düşen bir cezadır.

İmam Muhammed'e (rha) göre ise bu tür vekillik her durumda geçerlidir.³⁸⁷

6.6.2. Köleyi Satmak İçin Görevlendirilen Vekilin, Köleyi Değerinden Az Miktara Satması

Bir kimse değeri bin dirhem olan kölesini satması için birini vekil etse, bu vekilde üç gün muhayyer olmak üzere bu köleyi bin dirhemden daha ucuza satsa, bu süre zarfında köle iki bin dirhem olsa, daha sonra vekil köleyi satmayı tercih etse ve üçgün geçse; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre her iki durumda da bu geçerli olur. Çünkü vekil başta köleyi daha ucuza satma yetkisine sahip olduğu gibi önce yapılan akdi onaylama yetkisine de sahip olur.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre vekil akdi üçgün zarfında onaylarsa akit geçersizdir. Süre dolana kadar sessiz kalırsa sürenin dolmasıyla satım akdi gerçekleşir. Bu durumda bedeldeki fazlalık sürenin dolmasından sonra meydana gelmiş gibi kabul edilir.

³⁸⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, XIV, 82; Zuhayfî, *el-Fıkhu 'l-islami*, IV, 386.

³⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsut*, XIX, 106.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise her iki durumda da vekil akdi kesinleştiremez. Çünkü ona göre vekil, başlangıçta köleyi değerinden daha ucuza satamaz ve ister kendi fiiliyle olsun ister sürenin dolmasıyla olsun vekil akdi sonradan geçerli kılamaz.³⁸⁸

6.6.3. Vekilin Kölenin Yarısını Satın Alması

Bir kimse, bizzat belirttiği bir köleyi mutlak olarak satın almak üzere birini kendisine vekil tayin etse, vekilde söz konusu kölenin yarısını satın alsa; Ebu Hanife'ye (rh.a) göre bu akit caizdir.³⁸⁹ Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu vekalet verenin rızasına bağlıdır. Öyleki vekil onu kendi adına özgür kılsa bu câiz olmaz. Vekâlet veren onu kendi adına özgür kılsa bu câiz olur. Çünkü vekâlet verenin amacı başkasının mülkünün kendisine geçmesidir. Satın almakla gerçekleşen miktar onun maksadına uygundur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise vekil kölenin yarısını satın alacak olsa kendisi için satın almış olur. Ancak geriye kalan kısmını satın aldığı takdirde vekalet verene dönmüş olur. O köleyi özgür kılsa, özgür kılması da geçerlidir.³⁹⁰

6.7. Kefalet

6.7.1. Kefilin Başkasının Borcunu Üstlenmesi

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre kefil: “Onu sana teslim edemezsem ondaki yüz dirhem ve filandaki on dinar alacağımı, kefil olarak üstleniyorum” der ve kendisine kefil olduğu kişiyi teslim edemezse bütün borçları üstlenmiş olur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kefil, borçlunun borcunu üstlenir. Diğer kişinin borcuna kefil olmuş sayılmaz. Bu görüşte iki kefilliğin tekbir sözle üstlenmesi herbir akdin ayrı ayrı sözlerle üstlenilmesine kıyas edilmiş her iki borçlunun ortak borçlarının bulunması ve herbirinin diğer arkadaşına kefil olması durumu buna delil olarak gösterilmiştir.³⁹¹

³⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsut*, XIX, 160.

³⁸⁹ Ebu Zeyd Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. İsa ed-Debusi, *Takvimu'l- edile fi usûli'l-fıkh*, Beyrut, ts., s. 104.

³⁹⁰ Serahsî, *el-Mebsut*, XIX, 44; Merğînâni, *el-Hidaye*, III, 143.

³⁹¹ Serahsî, *el-Mebsut*, XIX, 180; Merğînâni, *el-Hidaye*, III, 143.

6.7.2. Zimmî Bir Kimsenin Zimmî Bir Kimseden Şarap Alacağı Olduğunda Başka Bir Zimmînin de Kefil Olması

Zimmî olan bir kimsenin zimmî bir kimseden şarap alacağı olsa ve başka bir zimmî de kefil olsa bu kefillik geçerlidir. Alacaklı müslüman olursa bu içki borcu, asıldanda kefilinden de düşer. Çünkü müslüman içki alışverişinde bulunamaz. Değerinide alamaz. Bu yüzden kefilde ibrâ olur. Şayet borçlu müslüman olursa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre hüküm yine aynıdır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre müslüman olan, alacaklının değerini ödemesi gerekir, kefil olan kişinin kefilliğide devam eder.

Kefil müslüman olursa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre yerini herhangi bir bedele bırakmadan kefaleti düşer. Ancak asılın borcu devam eder.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre bu durumda alıcı muhayyerdir. Dilerse şarabın değerini almak için kefile başvurur. Çünkü kefiliden istenen budur. Eğer kefiliden şarabın değerini alırsa, kefil bunu ödemesi için asıla başvuramaz. Çünkü asıl açısından alacaklı artık odur. Alacaklının müslüman olması içki alacağını bedelsiz olarak düşürür. Dilerse şarabın dengini almak için asıla başvurur.

Eğer kefile birlikte asılda müslüman olursa; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre içki borcu bedelsiz olarak düşer. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise değer borcuna dönüşür. Bu değeri kefiliden alırsa kefil asıla başvuramaz. Çünkü asıl açısından artık alacaklı odur.³⁹²

Alacaklı olan kimse şartların değişmesiyle bu hakkından vazgeçebilir fakat borçlarından vazgeçemez, alacaklıya borcunu ödemesi gerekir. Acilen paraya ihtiyacı olup yetişmelerini bekleyemeyeceği durumlar olabilir. Bu gibi durumlarda İmam Muhammed'in (rh.a) de ifâde ettiği gibi tarafların rızasıyla satış yapılabilir.

6.8. Sulh

6.8.1. Bir Kimsenin Başkasının Elinde Olan Konak Hakkında Hak İddia Etmesi

Bir kimse başka birisinin elinde bulunan konağın damının kendisine ait olduğunu iddia etse ve söz konusu konağın belirli bir odasında onyl süreyle oturma

³⁹² Serahsî, *el-Hidaye*, XX, 24-25.

karşılığında bu iddiasından vazgeçmek üzere sulh yapsa, bu sulh geçerlidir. Çünkü üzerinde anlaşılan süre ve menfaat belirlenmiştir.

Bu odada oturma hakkı kazanan kişinin, o odayı sulh akdi yaptığı kişiye kiraya vermesi, Ebû Hanife ve Ebu Yûsuf'a (rh.a) göre câizdir. Çünkü buradaki yararı hak etmesi akit ile değil, mülkiyeti dolayısıyla. Bu bakımdan odayı üçüncü bir kişiye vermesi câiz olduğu gibi ondan bedel alması da câizdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise sulh akdi yaptığı kişiye kiraya vermesi caiz değildir. Ona göre söz konusu yararın sulh akdi ile kazanılması, kira sözleşmesi ile kazanılması gibidir. Bu sebeple sulh akdi, kira sözleşmesi gibi taraflardan birinin ölmesi ile geçersiz duruma gelir.³⁹³

6.8.2. Özel Olarak Bir Kişiye Çalışan (hass) Çoban veya Aynı Zamanda Başkası İçinde Çalışan (müşterek) Bir Çobanın, Sürüden Bir Koyunun Öldüğünü Söylemesi

Özel olarak bir kişiye çalışan(hass) çoban veya aynı zamanda başkası içinde çalışan(müşterek) bir çoban, sürüden bir koyunun öldüğünü söylese ve sürü sahibi onun bu iddiasını reddettikten sonra taraflar koyunun değeri yerine herhangi bir şey karşılığı sulh akdi yapsa; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre ise müşterek işçide özel olarak çalışan işçi gibi güvenilirdir. Onun verdiği habere göre ölümün gerçekleştiği sabit olur. Bu yüzden ona göre her iki durumda da sulh akdi geçersizdir. Ebû Yusuf'a (rh.a) göre ise özel olarak bir kişiye çalışan çobanın bu tarzda yaptığı sulh akdi geçersizdir. Çünkü çoban ona göre emanetçidir ve güvenilirdir. Ama müşterek çalışan bir çoban ile yapılan sulh akdi geçerlidir. Çünkü bu durumdaki çoban ödeme yükümlüsüdür. Delil göstermeksizin "koyun öldü" şeklindeki açıklaması kabul edilemez. Dolayısıyla akit geçersizdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre her iki durumda da sulh akdi geçerlidir. Çünkü koyunun değerini çobanın ödemesi gerekir.³⁹⁴

6.8.3. İkâle İşleminin Sözleşmenin Tarafları Açısından Durumu

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre ikâle işemi sözleşmenin tarafları açısından bir bozmadır. İkâle; kaldırmak, vazgeçmek demektir. Bir kimse birisine "senden

³⁹³ Serahsî, *el-Hidaye*, XX, 160; Bilmen, *el-Kamus*, VIII, 120.

³⁹⁴ Serahsî, *el-Mebsut*, II, 626.

yanlıklarını ikâle ediyorum” dese bu “bunları bırakıyorum, kaldırıyorum” anlamına gelir.³⁹⁵

Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre ikale, mümkün olduğu takdirde taraflar açısından yeni bir satış sözleşmesi gibidir. Satmak sözcüğü, tarafların karşılıklı rızasıyla mal karşılığında mal değiştirdikleri işlemler için kullanılır. Burada da böyle bir durum söz konusudur. Ancak taraflar bu işlemi “ikâle” sözcüğünü kullanarak yapmışlardır.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise ilk satış bedelinden daha fazlası karşılığında yapılmışsa yeni bir satış sözleşmesi gibi değerlendirilir. Ama ilk satış bedelinin dengi karşılığında yapılmışsa bir bozmadır. Akdın tarafları ikale işlemi sırasında, ilk sözleşmede anılmayan satış bedelini artırmak veya başka bir türe çevirmek gibi belirlemelerde bulunurlarsa, onların yeni bir işlemle mülkiyeti devretme amacı güttükleri anlaşılır. Dolayısıyla bu işlem yeni yapılan bir satış sözleşmesi olarak kabul edilir.³⁹⁶

6.8.4. Sulhta Sulh Bedelinin Nakledilebilir Bir şey Olması

Sulhta, sulh bedeli eğer nakledilebilir bir şey olursa kabzdan önce onda tasarruf câiz olmaz. Davacı onu satamaz, hibe edemez, v.b. tasarruflarda bulunamaz. Şayet bir akar olursa; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre tasarruflar câizdir. İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise câiz değildir.³⁹⁷

6.9. Gasp Ve İtlaf

6.9.1. Gasbedilen Şeyin, Ölçülen ve Tartılan Mal Olması

Gasbedilen şey, ölçülen ve tartılan yani mislî mallardan ise Hanefilere göre gasbeden o malın mislini borçlanır.

Ebû Hanîfe’ye (rh.a) göre mal ödenirken, ödeme yapıldığı andaki değer esas alınır. Çünkü ödeme borcu, tazminata hükmedildiği an malın mislinden değerine geçer. Malın değeri bu durumda esas alınır.

Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre malın misli piyasada bulunmayınca bu malı değere

³⁹⁵ Debusi, *Takvimu'l-edille*, s. 248.

³⁹⁶ Serahsî, *el-Mebsut*, XXI, 650.

³⁹⁷ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, V, 307.

itibar etme noktasında mislî olmayan mallarda olur. Bundan dolayı ödemede malın gasbedildiği tarihteki değeri esas alınır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise gasp fiili, malı aynen geri verme yerine malın mislini vermeyi gerektirir. Bu da zimmette bir borç durumuna dönüşmüştür. Gasp zimmetteki borcun yanında bir de değeri gerektirmez. Çünkü tek bir neden(gasp) iki ödeme yükümlülüğünü (malın mislini ve değerini) gerektirmez. Misli ödemek mümkün olmadığı için değerle ödemeye başvurulur. Bu da malın piyasada bulunmaması ile olur. Bundan dolayı ödeme esnasında malın piyasada bulunduğu son gündeki değeri esas alınır.³⁹⁸

6.9.2. Gasbedilen Evin Zarar Görmesi

Bir kişi başkasının evini gasbederek orada otursa ve onun yaptığı bir fiil ile ev yıkılsa gasbeden bunu öder.

Ev gasbedenin bir fiili olmaksızın yıkılırsa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) son görüşüne göre gasbedenin ödeme borcu yoktur. Çünkü onlara göre ödemeyi gerektiren gasp akarlarda gerçekleşmez. Hüküm nedene dayanır. Kıyasa göre akarlar gasp ile ödenmez. Delilleri ise, Peygamber(s.a.v.), akarı gasbeden kişinin cezasının ahirette azap olduğunu belirtmiş, dünyada ödenmesini söz konusu yapmamıştır.

İmam Muhammed (rh.a) istihsana göre hükmetmiş, akarlar gasp ile ödenir, demiştir. Delili ise, Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *“Kim bir karış miktarı bir yeri gasbederse kıyamet gününde Allah yedi kat yeri onun boynuna geçirir.”*³⁹⁹ Bu hadiste Nebi (s.a.v.) “gasp” sözünü akarlar için kullanmıştır. Akar, hem câiz hem de bozuk akit nedeniyle ödenmektedir. Taşınabilir mallarda olduğu gibi gasp nedeniyle de ödenir.⁴⁰⁰

6.9.3. Bağlı Bir Hayvanın İpinin Çözülerek Kaybolması

Bir kimse başka bir kimseye ait olan bağlı bir hayvanın ipini çözse ama onu alıp götürmese, sonra hayvan kendiliğinden gitse veya kafesin kapısını açsa ve kuş uça ya

³⁹⁸ Serahsi, *el-Mebcut*, XI, 50; Bilmen, *el-Kamus*, VII, 358-359.

³⁹⁹ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I, 396; Buhari, “Bedü'l-halk”, 2; Müslim, “Tahrîmu'z-zulm”, 138; Tirmizî, “Diyât”, 21; Taberânî, *el-mucemü'l kebir*, X, 126.

⁴⁰⁰ Serahsi, *el-Mebcut*, XI, 73-74; Bilmen, *el-Kamus*, VII, 338; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar*, VI, 199.

da ahırın kapısını açsa, hayvan kaçsa; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu kimsenin ödeme sorumluluğu yoktur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu kimse ödemekle sorumludur. Çünkü hayvanın ipini çözen veya kafesin kapısını açan kimse gerçekte engeli ortadan kaldırmakta gitmenin koşulunu gerçekleştirmektedir. Ancak telefin gerekçesi yani kuşun uçuşması veya hayvanın gitmesi, dinen neden olarak kabul edilmez. Böyle durumlarda telef etme, koşulu gerçekleştirene dayandırılır. O kimse ödemeyle sorumlu olur. Çünkü tabiaten veya adeten zarara sebep olmuştur.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf (rh.a) ise şöyle demektedir: Bu kimsenin yaptığı şey koşulu gerçekleştirmektedir. Ancak bu fiilden sonra fiili, muteber olan bir fâilin fiili gerçekleştirmiş ve telef o fiil ile meydana gelmiştir. Dolayısıyla koşul itibardan düşer. Telef itibara alınan fiile dayandırılır.⁴⁰¹

6.9.4. Gasbedilen Cariyede Meydana Gelen Eksilme

Gasbedilen cariyeye sağ salim doğum yaptıktan sonra zinanın ve gebe kalmanın meydana getirdiği eksilmeye bakılır; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre gasbeden bunlardan daha çok olanı öder. Ancak gebelik kusuru nedeniyle meydana gelen azalma daha fazla ise bu kusur çocuğun doğumu ile ortadan kalktığı için yalnızca zina kusurunun meydana getirdiği eksilmeyi öder. Zinanın meydana getirdiği azalma daha fazla ise gasbeden bunu ödemek zorundadır. Çünkü zina etme kusuru, doğum yapmakla ortadan kalkmamaktadır.

Ebû Yusuf'a (rh.a) göre nedenin bir olması göz önünde bulundurularak gebelik, zina nedeniyle meydana gelmiştir. Nedenler bir olduğu için az olan çoğa dâhil olur. Nitekim cariyenin bekâretini ortadan kaldırma nedeni ile onun değerinde meydana gelen eksilme ve birleşme nedeni ile vacip olan ukr'da neden birliği sebebiyle az olan çok olana dâhil olur. Burada da böyledir.

İmam Muhammed (rh.a) bu hususta gerçeğe itibar etmiştir. Ona göre, gebe olmak zinadan ayrı bir kusurdur. Çünkü zina ve gebelik bir arada bulunmayabilir.⁴⁰² Bu nedenle ikisinden de meydana gelen eksikliği ayrı ayrı öder.

⁴⁰¹ Serahsi, *el-Mebsut*, XI, 14; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, V, 779; Bilmen, *el-Kamus*, VII, 383.

⁴⁰² Serahsî, *el-Mebsut*, XI, 108.

6.9.5. Gasbedilen Şeydeki Artış

Herhangi bir art niyet söz konusu olmaksızın gasbedilen şeyde meydana gelen artış telef olduğu takdirde, gâsıp tazminatı ödemez. Bu gibi artışlar Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre gasp edenin elinde bir emanettir. Malın sahibi bu artış neticesi meydana gelen mallara daha önceden sahip değildir.

Şayetgâsıp, telef etmek, yemek veya satmak yada onu gerçek sahibine vermeyi engellemek suretiyle bu fazlalığa herhangi bir tecavüzde bulunacak olursa, tazminatını öder. Çünkü o, tecavüz ve sahibinden men etmek suretiyle gâsıp olmuş olur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise, ister yağ veya buna benzer şeylerde olduğu gibi bitişik; ister ağacın meyvesi, hayvanın yavrusu gibi ayrı olsun, gâsıbın elinde gasp edilenin artışları telef edilecek olursa tazminat öder. Çünkü tazminat ödemesi gereken ve haksız yolla bulundurulmuş el, fiilen sabit olmuştur. Zira aslın elde tutulması, bu artan şeyler üzerinde de elinin sabit olmasına sebep teşkil etmiştir. Esasen aslı elinde bulundurması da yasaktır.⁴⁰³

6.9.6. Yağ Tulumunun Açılması

Bir kişi içinde yağ ve buna benzer şeyler olan bir tulumu açsa ve içindekiler dökülse; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre yağ sıvı durumda ise ve dökülürse tazminatını öder. Ama yağ katı iken güneşin etkisiyle erirde akarsa tazminatı ödemez. Çünkü burada zarara kasıt yoktur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise başkasına ait içinde yağ bulunan tulumu açan, ister yağ katı olsun ister sıvı olsun tazminatı öder. Çünkü bütün bu durumlarda sebep olan kişinin kasdî fiili söz konusudur. Zararın onun yaptığı işin sonucunda meydana gelmesi arasında bir fark yoktur.⁴⁰⁴ Başkasının malına izinsiz müdahale etmek doğru değildir. Bunu yapan kimse kasıt olsun veya olmasın tazminatı ödemekle yükümlüdür. Çünkü zarara sebep olmuştur.

6.9.7. Gasbın Rükunları

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre gasbın rükunları; bir kimsenin

⁴⁰³ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, V, 730.

⁴⁰⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, V, 745.

malının yok edilmesi ve bunun ispat edilmesidir. Aksi takdirde gasb meydana gelmiş olmaz.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise gasb, yalnız, malın başkası tarafından izinsiz alınmasıyla, yok edilmesiyle meydana gelir, ispat etmeye gerek yoktur.⁴⁰⁵

6.9.8. Hayvanlar Hakkında Yapılan Gasb

Bir kimse başkasının merkeb gibi eti yenmeyen bir hayvanını boğazlasa ya da hayvanın elini kesse; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre sahibi muhayyerdir. Dilerse o hayvanı, o kimseye bırakarak kıymetinin tamamını tazmin ettirir. Çünkü hayvan telef edilmiş demektir, ya da bu hayvanı böylece boğazlanmış veya eli kesilmiş bir şekilde alı koyar. O kimseden bir şey istemez. Fetva da buna göredir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise, sahibi bu hayvanı bırakarak kıymetinin tamamını tazmin ettirir veya bu hayvanı alıkoyarak beraber noksanını da alır.⁴⁰⁶

İmam Muhammed'in görüşü daha uygundur. Hayvan sahibi, hayvanı noksanıyla birlikte alıkoyarsa gasıbın verdiği zararı ödemesi gerekir.

7. EŞYA HUKUKU

7.1. Lukata

7.1.1. Lukatanın Başkasına Verilmesi

Yitik malın bir kimseye ait olduğunu ikrar eden kişi, onu hâkimin hükmüyle o kimseye vermişse, mal sahibi isterse alan kimseye ödettirebilir. Verene ödettirmek istemesi durumunda ise Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre verene ödettirmez. Çünkü ikrarıyla emanet sahibinin herhangi bir şeyini telef etmiş değildir. Verme hâkimin hükmüyle olmuştur. Dolayısıyla ödeme sorumluluğu gerektirmez.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise verene ödettirebilir. Çünkü ikrarıyla hâkimi hüküm vermeye yönlendirmiştir. Bu, vediayı çalmak isteyen birisine yol göstermeye benzer.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ Bilmen, *el-Kamus*, VII, 327.

⁴⁰⁶ Bilmen, *el-Kamus*, VII, 394.

⁴⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsut*, XI, 16; Bilmen, *el-Kamus*, VII, 254-255.

7.1.2. Lukatanın Duyurulması

Kaybolan malı bulan kişi, “bundan sonra artık sahibi aramaz” kanaatine sahip oluncaya kadar bulduğunu tarif ederek duyurur. Tercih edilen görüşte budur. Bu malın azlığına ve çokluğuna göre değişir.

Ebû Hanîfe ve Ebu Yusuf’a (rh.a) göre yitiğin kıymeti on dirhemden az ise onu birkaç gün müddetle, daha fazla ise bir sene müddetle tarif edip duyurur.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise yitiğin kıymeti az da olsa çokta olsa bir sene müddetle tarif edilip duyurması gerekir.⁴⁰⁸

7.2. Taksim

Paylaştırmadan sonra taraflar anlaşmazlık göstererek birisi payını tamamen aldığını inkar etse ve payının bir kısmının öteki tarafın elinde olduğunu iddia etse, diğeri de bu iddiayı kabul etmese, eğer iki veya daha fazla kâsim (paylaştıran) iddia sahibinin hakkını tamamıyla aldığına dair şahitlikte bulunurlarsa; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre şahitlikleri kabul edilir. Çünkü onlar kendi fiillerine değil kendilerinden başkalarının fiillerine şahitlik etmişlerdir.

İmam Muhammed (rh.a) ise iki kâsimin şahitliğinin kabul edilmeyeceği görüşündedir. Çünkü onlar bizzat kendilerinin yaptıkları işe yani ayırtetme işine şahitlik etmektedirler.⁴⁰⁹

7.3. Şüf’a Hakkı

7.3.1. Alıcının Bedelini Ödemeden Önce Hâkimin Şüf’aya Hükmetmesi

Hâkim şüf’a sahibi için evde şüf’aya hükmederse, fakat şüf’a hakkı sahibi evi teslim alıp bedelini ödemediği önce ölürse, satım akdi mirasçılar için bağlayıcıdır. Çünkü şüf’a sahibi evi mülkiyetine hâkimin kararıyla bedel karşılığı geçirmektedir. Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre şüf’a sahibi bedeli getirirmeden önce hâkim onun için şüf’a ile hükmedebilir.

⁴⁰⁸ Mevsili, *el-İhtiyar*, II, 207.

⁴⁰⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, V, 678.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bedeli hazırlamadan şüf'a sahibi için şüf'a ile hükmetmez. Çünkü satış bedelini ödediği zaman malı alma imkânı vardır. Burada hâkim tarafların zarara uğramalarını engellemelidir.⁴¹⁰

7.3.2. Alıcının Bedelde Artış Yaparak Şüf'a Sahibinden Malı Geri İstemesi

Hâkim, şüf'a hakkı sahibi için karar verdikten sonra, alıcı bedelde bir artış yapma karşılığında malı kendisine geri vermesini şüf'a sahibinden ister, o da kabul ederse, malı geri vermiş olur. Ancak bedelde yapılan fazlalığı hak etmez. Çünkü bu ikale gibidir. Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre ikale; ilk bedel karşılığında akdi bozmak olup, bedelde bir fazlalıkla veya satış bedelinden başka bir tür bedel karşılığında yapılması geçersizdir. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ikale; yeni bir akittir. Bu sebeple bedelde yapılan fazlalık şüf'a sahibinin hakkı olur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ikale; ilk bedel veya ilk bedelden daha az bir bedel karşılığında olursa akdi bozmak sayılır. Bedelde bir fazlalık olursa ikale yeni bir akit sayılmaz. Çünkü şüf'a sahibi malı henüz teslim almamıştır. O'na göre satın alınan malın teslim alınmadan satıcı veya başkası tarafından satılması câiz değildir. Bu konuda taşınır, taşınmaz mal eşittir.⁴¹¹

7.3.3. Ölüm Hastasının Evini Vadeli Olarak Satması

Eğer ölüm hastası değeri ikibin dirhem olan evi, bir yıl vadeyle üçbin dirheme satsa, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre alıcıya "istersen ikibin dirhemi hemen öde istersen malı bırak"denilir. Çünkü mirasçılarının hakkının bağlı bulunduğu mal ile birlikte akitte belirtilenin tümü onun mülkiyetinde olur. Dolayısıyla üçte bir miktarı dışında vadeye bağlanması geçerli olmaz. Çünkü vadeye bağlama mirasçılarının hakkına engel olmak demektir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise alıcı, dilerse evin değerinin üçte ikisini peşin öder ve geri kalan bölümü vadeye kadar durur, dilerse malı bırakır. Ona göre mehir ve kısasta sulh bedeli gibi ölüm hastasının hiçbir şekilde mülk edinmeyeceği şeyleri vadeye bağlaması mutlak olarak geçerlidir.⁴¹²

⁴¹⁰ Serahsî, *el-Mebsut*, IV, 119; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar*, VI, 246; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, V, 797.

⁴¹¹ Serahsî, *el-Mebsut*, XIV, 119, 120.

⁴¹² Serahsi, *el-Mebsut*, XIV, 153.

7.3.4. Şüf'a Davasının Geciktirilmesi ile Hakkın Düşmesi

Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre geciktirme nedeniyle şüf'a davası düşmez. Çünkü bu bir haktır ve sabit olmuştur. Diğer haklarda olduğu gibi geciktirme sebebiyle sâkit olmaz. Müşterinin zararının kadıya müracaatla telafisi mümkündür. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu davayı üçgün geciktirirse veya iki celse geciktirirse dava düşer.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu müddet bir aydır. Çünkü bu vadenin en kısası, acilinde en gecidir.⁴¹³

7.4. Rehin

7.4.1. Bir Kimsenin On Dirhem Karşılığında İçinde On Dirhem Ağırlığında Gümüş Bulunan Külçeyi Rehin Olarak Alması

Bir kimse on dirhem karşılığında, içinde on dirhem ağırlığında gümüş bulunan külçeyi rehin olarak alsın ve külçe kırılmasın; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre rehin alan külçenin değerini dilerse aynı cinsten, dilerse farklı cinsten öder. Çünkü burada faiz gerçekleşmez. Rehin alanın ödediği bu miktar borcun vadesi gelinceye kadar kendi elinde rehin olarak kalır. Sonra hakkını ondan tahsil eder. Kırılan külçe ise ödediği için onun mülkiyetine geçer.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu durumda rehin veren seçim hakkına sahiptir. Dilerse kırılan külçeyi borcuna karşılık rehin alana teslim eder. Dilerse borcunun bir bölümünü ödemek suretiyle kırılan külçeyi rehin olmaktan kurtarır.⁴¹⁴

7.4.2. Bir Kimsenin Rehin Aldığı Yüz Dirhem Değerinde Olan İbriğin Kırılması

Bir kimse on dirhemlik alacağı karşılığında değeri yüz dirhem olan gümüş bir ibriği rehin olarak alsın ve elinde iken kırılmasın; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre onun kırılmamış durumdaki değerinin onda birini altın olarak öder. Rehin alan ödeme nedeniyle kırılanın onda birine sahip olur. Faize yol açmaması içinde onu farklı cinsten bir şey ile öder. Ödenen altınla birlikte ibriğin onda dokuzu rehin olarak kalır.

⁴¹³ Mevsilî, *el-İhtiyar*, I, 467; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-islami*, V, 808.

⁴¹⁴ Serahsî, *el-Mebcut*, XXI, 118.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise rehin veren kırılanın onda birini rehin alana aynen bırakır, onda dokuzunu ise geri alır. Çünkü o kırılmayı telef olmaya kıyas etmiştir.

Gümüş ibrik rehin alanın yanında kırıldığına göre telef olmuş demektir. İki tarafında hakkının kaybolmaması için rehin veren kırılanın onda birini bırakarak onda dokuzunu geri alır. Böylece ödeşmiş olurlar.⁴¹⁵

7.4.3. Bir Kimsenin On Dirhem Siyah Gümüş Karşılığında, On Dirhem Olan Kaliteli Beyaz Bir Külçe Gümüşü Rehın Alması

Bir kimse on dirhem siyah gümüş karşılığında on dirhem olan kaliteli beyaz külçe gümüşü rehin olarak alsın ve telef olsa bu durumda rehin alan kimse alacağını tamamını tahsil etmiş sayılır. Eğer alınan rehin kırılmış ise, Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre onun kırılmamış durumundaki değerini rehin verene öder. Ödediği bu miktar borç karşılığında rehin olur.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre rehin veren rehin alana siyah dirhemlerin değerini altın olarak ödettirme hakkına sahiptir. Dilerse borcun tamamını ödeyerek rehin konusunu rehin olmaktan kurtarır. Dilerse kırılan rehini borç karşılığında olmak üzere rehin alana teslim eder.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre rehin konusunun kırılması durumunda rehin alan onun değerini öder. Eğer rehin konusu telef olmuş ise borç karşılığında telef olmuş olur.

İmam Muhammed (rh.a) ise sadece rehin verene seçim hakkı vermiştir. Rehın veren dilerse kırılan rehini borç karşılığında olmak üzere rehin alana teslim eder. Dilerse borcun tamamını ödemek suretiyle rehin konusunu rehin olmaktan kurtarır.⁴¹⁶

7.4.4. Bir Kimsenin Ölçülen İki Şey Karşılığında Tartılan Bir Şeyi Rehın Alması

Bir kimse ölçülen iki şey karşılığında tartılan bir şeyi rehin alsın ve alınan rehin borcu karşılamaya yetecek miktarda bulunsa, sonra rehin konusu mal telef olsa, borç karşılığında telef olur. Cinsleri farklı olduğu için faiz gerçekleşmektedir. Eğer rehin

⁴¹⁵ Serahsî, *el-Mebcut*, XXI, 119-120; Merğînâni, *el-Hidaye*, IV, 429.

⁴¹⁶ Serahsî, *el-Mebcut*, XXI, 120.

konusu mal bozulursa; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre rehin alan onun benzerini öder, o mal kendisinin olur, alacağını borçludan ister.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise rehin veren seçim hakkına sahiptir. Dilerse onu borcu karşılığında rehin alana bırakır, dilerse borcunu ödemek suretiyle o malı geri alır.⁴¹⁷

7.5.5. Bin Dirhem Karşılığında Rehlin Bulunan Bin Dirhem Değerinde Bir Kölenin Yüz Dirhem Değerinde Bir Kölenin Gözlerini Kör Etmesi

Bin dirhem karşılığında rehin bulunan bin dirhem değerinde bir köle yüz dirhem değerinde bir kölenin gözlerini kör etse ve bu nedenle teslim edilip kör olan köle onun yerine alınsa bu durumda kör olan köle bin dirhem karşılığında rehin olur.

Eğer kölenin fiyatında bir düşme gerçekleşmiş ise Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre tıpkı rehin konusu ile kölenin rehin olarak kalmasındaki gibi borçtan hiçbir miktar düşülmez.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise sonradan alınan kölenin sağlıklı iken ve kör iken sahip olduğu fiyat belirlenir ikisi arasındaki fark borçtan düşülür. Kör olan köle geri kalan miktar karşılığında rehin olur. Çünkü bu köle ilkinin yerine geçmiştir fakat kördür. Bu durumda ilk kölenin gözlerinin kör olması gibi değerlendirilir. Bu nedenle gözlere düşen pay borçtan düşülür. Köle geri kalan borç karşılığında rehin olur. Rehlin veren dilerse o köleyi alıp kalan borcu öder. Dilerse rehlin alanın ödeme yükümlülüğünde iken onda meydana gelen değişiklik nedeniyle onu rehin alana teslim eder.⁴¹⁸

8. ŞİRKETLER (TİCARET HUKUKU)

8.1. Şirket

8.1.1. Ticaret Mallarını Sermaye Olarak Koymak

Dirhemler ve dinarlar gibi paralarla kurulan ortaklıklar caiz olmakla birlikte, mezhepte kuvvetli olan görüşe göre, külçe altın veya külçe gümüş ile ortaklık yapılması

⁴¹⁷ Serahsî, *el-Mebsut*, XXI, 115.

⁴¹⁸ Serahsî, *el-Mebsut*, XXI, 185.

câiz değildir.

İmam Muhammed (rh.a) külçeyi, diğer paralar gibi kabul etmiştir. Bu nedenle de “külçe, belirleme ile belirli duruma gelmez” demiştir.

Altın ve gümüş dışındaki madenlerden basılmış fels adı verilen paralarla kurulan ortaklığa gelince; eğer bu paralar halen piyasada alışverişlerde kullanılmakta ise Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bunları ortaklık anaparası olarak belirlemek câiz olmaz. Çünkü onlara göre bu paraların revaçta olması insanların anlaşmasına bağlıdır. Bu ise zamandan zamana değişiklik gösterir. Altın ve gümüş dışındaki paraların değeri tedavülde bulunup bulunmamalarına göre değişir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ortaklık anapasını bu felslerle belirlemek câizdir. Çünkü ona göre altın ve gümüş dışındaki paralar revaçta oldukları sürece tıpkı altın ve gümüş paralar gibidir.⁴¹⁹

8.1.2. Ölçülen ve Tartılan Şeyde Ortaklık

İki kişi ölçülen, tartılan veya sayılan şeylerde miktar ve nitelik olarak birbirine eşit şeylerde ortaklık yapsalar; eğer bu malları karıştırmazlarsa ortak olmazlar. Onlardan herbiri kendi malının kâr ve zararını alır.

Eğer iki kişi bu nitelikteki mallarını karıştırırlarsa mal ikisinin olur. Elde ettikleri kârda, zararda onlara ait olur.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu ikisi arasındaki ortaklık mülk ortaklığıdır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise akit ortaklığıdır. Bu görüş ayrılığının sonucu şudur; ortaklar içlerinden birinin kârdan kendisine düşen paydan daha fazlasını almasını koşul koyduklarında Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre buna hak kazanamaz. Her ortak kendi mülkü oranında kârdan pay alır. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise kâr, aralarındaki koşula göre dağıtılır.

İmam Muhammed (rh.a) şöyle demektedir: “Ölçülen ve tartılan şeyler bir açıdan ticaret malları, diğer bir yönden ise semendir. Bunlar veresiye mal alımında zimmet borcu olarak belirlenebildiği gibi satım akdinde bedel olmasında geçerlidir. Bu durumda bunlar satım akdinde konu da olabilir.”

⁴¹⁹ Serahsi, *el-Mebhut*, XI, 159-160; Merğînâni, *el-Hidaye*, III, 8; Bilmen, *el-Kamus*, VII, 63; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 797.

Ebû Yûsuf (rh.a) ise şöyle demektedir: “Bir ortaklıkta sermaye olmaya elverişli olan şey konusunda hüküm, tıpkı paralarda olduğu gibi karıştırma olmasına veya olmamasına göre değişmez.”⁴²⁰

8.1.3. Zimmî Bir Kimsenin Müslüman Bir Kimse İle Mufâvada Akdi Yapması

Zimmî ile müslüman mufâvada şirketi kurarlarsa, bu Ebu Hanife’ye göre inan ortaklığı olur. Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre şarap ve domuzda tasarrufta bulunamaz.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise zimmînin bu mallar üzerindeki tasarrufu geçerlidir. Çünkü bunların değerli mal olduğuna inanma, müslüman ile mufâvada ortaklığı kurmakla ortadan kalkmamaktadır. Bu nedenle zimmînin bu mallarda tasarrufu geçerlidir.⁴²¹

8.1.4. Mufavada Ortakları Arasındaki Vekillik

Ebu Hanife’ye (rh.a) göre ortaklardan birisi işi kabul ettiğinde, aralarında mufavada ortaklığı var ise işin diğer ortaktan da istenebileceği konusunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur.

Ebû Yusuf (rh.a) şöyle demiştir: “İstihsan deliline göre, ortaklardan her biri diğerinin elinde bulundurduğu malı, onun kusuru ile telef olduğunda ödemekle yükümlüdür. Yine bir kişi onların elinde bulunan bir malın kendisine ait olduğunu, iş yapmak üzere bu ortaklara teslim ettiğini iddia etse, ortaklardan biri de bunu ikrar etse, bu ikrar istihsan yolu ile diğer ortak hakkında da geçerli olur.”

İmam Muhammed (rh.a) bu iki meselede kıyasın hükmünü esas alarak şöyle demektir: “Ortaklardan birinin elinde bulunan malın başkasına ait olduğunu ikrar etmesi, borç ikrarında bulunması gibidir. Ortaklardan birinin elinde onun kusuru ile telef olan mal, onun tarafından gasp ve telef edilmiş gibidir. Aralarındaki şirket akdi bunlardan ayrı düşünülebileceğinden, bu gibi şeylerin bedeli diğer ortaktan istenemez.”⁴²²

⁴²⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, XI, 161; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 810.

⁴²¹ Serahsi, *el-Mebsut*, XI, 197.

⁴²² Serahsi, *el-Mebsut*, XI, 216.

8.1.5. Odun Toplayıp Satmak İçin İki Kişinin Anlaşması

Şirket kuran iki kişiden birisi odun toplasa diğeri ona yardım etse, Ebu Hanife'ye göre odun toplayan yardım edene emsal işçilik ücreti öder. Çünkü o, fasit bir akit hükmü gereğince diğeri kişinin emeğinden yararlanmıştır. Dolayısıyla bunun emsal ücretini vermesi gerekir.

Ebû Yusuf'a (rh.a) göre emsal ücret, odunun bedelinin yarısını geçmez. Çünkü yardım eden kişi malın bedelinin yarısına razı olmuştur. Onun rızası bunun üstündeki miktarı isteme hakkını ortadan kaldırır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise emsal ücret hangi miktara ulaşırsa ulaşsın ödenmesi gerekir. Çünkü akitte anılan şeyin hem cinsi hemde miktarı belirsizdir. Çünkü ortaklar odun bulup bulamayacaklarını, hangi tür odun elde edeceklerini bilememektedirler. Belirsiz birşeye rıza göstermek geçerli değildir. Bu yüzden neye ulaşırsa ulaşsın kendisine emsal ücret verilmesi gerekir.⁴²³

8.2. Müdarabe Akdi (Emek-Sermaye Ortaklığı)

8.2.1. İşletmecinin Şüf'a Hakkından Vazgeçmesi

İşletmeci şüf'a hakkından vazgeçerse Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre sermaye sahibi de şüf'a hakkıyla evi kendi adına alamaz. Çünkü işletmeci evi şüf'a hakkıyla alma hakkı kazanınca bu hakkından hem kendi adına hemde sermaye sahibi adına vazgeçme hakkına sahiptir. Çünkü bu ticari bir işlemdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise vazgeçmenin sermaye sahibi hakkında geçerli olmaması gerekir. Nitekim baba veya vâside çocuğa ait şüf'a hakkından vazgeçtikleri zaman geçerli olmaz.⁴²⁴

8.3. Müzâraa Akdi (Tarım Ortaklığı)

8.3.1. Bir Kimsenin Başka Bir Kişinin Arâzisini Ektirmesi

Emek sahibi arâziyi kendisine verenin izni ile arâziye hurma, üzüm ve ağaç dikse, ağaçlar olgunlaşıp meyve verince biri çıkıp arâziye sahip çıkarsa, arâzisini alır.

⁴²³ Serahsi, *el-Mebsut*, XI, 216; Bilmen, *el-Kamus*, VII, 108, Zuhayli, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 835.

⁴²⁴ Serahsî, *a.g.e.*, XXII, 147.

Oradaki hurmayı, üzümü ve ağaçları sökerse Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) görüşüne göre emek sahibi sökmenin meydana getirdiği değer kaybını arâzi sahibine öder. Çünkü burada arâziyi dikmeye veren gasbeden, emek sahibi de telef eden kimsedir. Diğer taraftan emek sahibi aralarındaki ıvazlı akitteki aldanma nedeni ile araziyi verenden ödediğini alır.

İmam Muhammed'in (rh.a) ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) ilk görüşüne göre ise arazi sahibi, araziyi verene bütün değer kayıplarını ödettirir. Ona göre telef eden gibi gasbedeninde ödemesi gerekir.⁴²⁵

8.3.2. Müsâkât Akdi (Emek-Bahçe Ortaklığı)

Bir kimse hurmalığı birisine müsâkât yolu ile verse, hurma ağaçlarına bakmasını koşul koyup ürün aramızda yarı yarıya ortaktır dese ve yarıcı bakıp ürünler tam olmamışken arazi sahibi ölse kıyasa göre aralarındaki müsâkât akdi bozulmuştur.

İmam Muhammed (rh.a) istihsana göre hüküm vermiş , mirasçılar istemese dahi meyveler olgunlaşincaya kadar çalışmaya devam eder, demiştir. Çünkü emek sahibinin hakkının yok olması ve zarar görmesi söz konusudur.⁴²⁶

8.3.3. Fâsit Müzâraa ve Müsâkâtta Ecri Misil

Fâsit müzâraa ve müsâkâtta ecr-i misil, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre belirtilen ücret miktarını geçemez. Çünkü böylelikle her iki tarafın rızası ile mümkün olan miktar kabul edilerek amel edilmiş olur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise miktar ne olursa olsun ona ecr-i misilin ödenmesi gerekir. Çünkü sağlanan menfaatlerin kıymeti bu ecr-i misildir. O ise fâsit bir akit ile birtakım menfaatler sağlamıştır, onların kıymetlerinin ödenmesi gerekir, çünkü bunların misilleri olmaz.⁴²⁷

8.3.4. Ölü Arazilerde Bulunan Akarsuyun Harîmi

Akarsuyun harîmi yani insanların ve hayvanların faydalanması için bırakılması gereken boşluk Ebu Hanife'ye göre her taraftan kırk ziradır. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre

⁴²⁵ Serahsi, *a.g.e.*, XXII, 55; Bilmen, *a.g.e.*, VII, 127.

⁴²⁶ Serahsi, *el-Mebcut*, XXIII, 56.

⁴²⁷ Bilmen, *el-Kamus*, VII, 126; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, IV, 865.

her taraftan akarsuyun yarı eni kadar takdir edilir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise her taraftan akarsuyun eni kadar takdir edilir.⁴²⁸

8.3.5. İhya Edilen Arazinin Yükümlülüğü

Ebu Hanife ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre araziye bir müslüman ihya etmiş ise bu arazi öşür arazisidir ve öngörülen vergi öşürdür. Şayet haraç arazileri arasında yer alıyorsa o takdirde ondan haraç vergisi alınır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise, eğer yağmur veya büyük nehirlerin suları gibi öşür suları ile orayı ihya ederse, orası öşür arazisidir. Şayet müslüman olmayanların açtığı nehirden alınmış bir su gibi haraç suları ile orayı ihya etmişse o takdirde orası haraç arazisidir.⁴²⁹

8.3.6. Öşür Arazisindeki Ekinlerden, Meyvelerden Alınacak Vergilerin Zamanı

Ekinlerden ve meyvelerden alınacak vergilerin zamanı konusunda fakihlerimiz arasında ihtilaf vardır. Ebû Hanîfe (rh.a) ve İmam Züfer'e (rh.a) göre bunların fesadından emniyet hasıl olduğu ve iyiliklerinin açık olduğu zamandır. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre hasat etmek mümkün olduğu zamandır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ürünün hasat edilip tarlasında istif edildiği vakittir.⁴³⁰

Mahsullerin vergilerinin alınabilmesi için en uygun vakit, miktarının ve güvenliğinin belli olması açısından, İmam Muhammed'in de belirttiği gibi ürünün hasat edilip tarlasında istif edildiği zamandır.

8.3.7. Ziraî Mahsulün Tam Olgunlaşmadan Satılması

Ziraî mahsul veya meyve henüz tam istifâde edilebilecek halde değilse, üzümün koruk halde olması, hurmanın ham olması, mahsulün yeşil başakta olması gibi durumlarda; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre satılması câiz değildir. İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bunların satışı istihsana göre câizdir.⁴³¹

⁴²⁸ Bilmen, *el-Kamus*, VII, 192,193; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, V, 564.

⁴²⁹ Bilmen, *el-Kamus*, IV, 73; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, V, 553.

⁴³⁰ Bilmen, *el-Kamus*, IV, 80.

⁴³¹ Zuhayli, *el-Fıkhü'l-islami*, V, 558.

9. MUHAKEME HUKUKU

9.1. Yargılama Usulü

9.1.1. Tercümanın Şahitliği

Arapçadan başka bir dilde konuşan kimseler hâkime dava getirirse, hakim onların dilini bilmiyorsa, güvenilir ve müslüman bir kimsenin konuşmayı hâkimin bildiği dilde çevirmesi gerekir.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre tercüme için bir kişi yeterlidir. İki kişi tedbir açısından daha iyidir. Tezkiyede de (tanığın durumunu araştırma, açıklama) aynısı geçerlidir. Çünkü tercüman muhayyerdur. Tercüme yapmak zorunda değildir. Müslüman ve adil olmak koşuluyla bir kişinin verdiği haber(haber-i vahid) bağlayıcı olmasa da kabul edilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise tanıklıkta da tezkiyede de tanıklıktaki koşullar, tarafın sözünü veya tanıkların sözlerini tercüme eden kimsede de koşuldur. Bu ise iki erkek veya bir erkek iki kadındır. Ona göre hakim anlamadığı şeyi duymamış gibidir. Bu, hâkimin sadece tercüme eden kimseden dinleyeceği anlamına gelir. Çünkü o, tercüme eden kişinin sözünü anlamaktadır. Hüküm ona göre verilecektir. Bu yüzden hâkim için tercüme tanıklık hükmündedir.⁴³²

9.1.2. Hâkimin Yazıya Göre Hüküm Vermesi

Hâkim kesin bilgi olmadan hüküm veremez. Uydurma ve benzetme olasılığı olduğu sürece, yazının varlığı kesin bilgi sağlamaz.

Ebû Hanîfe 'ye (rh.a) göre hâkim yazıya güvenemez. Bundan dolayı onun hadis rivayetide az olmuştur. Ebû Hanîfe (rh.a) hadis rivayetinde de duyduğu andan rivayet edinceye kadar ezberinde tutmayı koşul koyuyordu.

Peygamber (s.a.v.): “Bizden bir söz duyup onu duyduğu gibi ezberleyen sonra onu dinleyen kimseye ulaştırın kimsenin Allah yüzünü ağartsın”⁴³³ buyurmuştur.

⁴³² Serahsi, *el-Mebsut*, XVI, 89, 90.

⁴³³ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, I, 436;Ebu Davud, “İlim”, 10; Tirmizi, “İlim”, 7; İbn Mace, “Sünen”, 18.

Ebû Yûsuf (rh.a), hâkim ve hadis meselelerinde ruhsat almıştır. Çünkü yazılı belge kendi elinde idi. Tanıklık meselesinde ise azîmeti alarak, “*Tanıklığın bulunduğu tutanak tarafın elindedir. Tanık onun değiştirilip değiştirilmediğini bilemez. Bundan dolayı olayı hatırlamadıkça tanıklık konusunda yazısına güvenilmez*” demiştir. Hâkim dosyasında bir tutanak bulsa, o, sicile ne gerek olduğunu hatırlamasa mesele aynı anlaşmazlık üzeredir.

İmam Muhammed (rh.a) ise insanlara kolaylık için ruhsatı tercih etmiş ve “*yazısı biliniyorsa yazısına itibar eder*” demiştir.⁴³⁴

9.1.3. Hâkimin Verdiği Hükümü Unutması

Hâkim verdiği hükümü unutsa, hüküm dosyada yazılmamış olsa ve hâkimin huzurunda birisi “sen falancanın lehine falancanın aleyhine şöyle bir hüküm verdin” diye tanıklık etse, hakim hatırlarsa onu onaylar. Hatırlamazsa Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre hakimbu tanığa itibar etmez ve ona göre hüküm vermez.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise hâkim buna itibar eder ve ona göre hüküm verir.⁴³⁵

9.1.4. İctihadî Konularda Hâkimin Kararı

İctihadi konularda başına bir olay gelen kimse, o olayı bilmemesi, herhangi bir görüşü olmaması durumunda hâkim ister helalliğe, isterse haramlığa hükümler, onun hükmüne uymalıdır.

Eğer âlim ve müçtehit ise hâkimde onun içtihadının tersine hükmedip, o helalliğe inanırken hâkim haramlıkla hüküm vermişse yine hâkimin hükmünü alıp kendi görüşünü bırakmalıdır. Çünkü hâkimin görüşü herkesi bağlar. Kendi görüşü ise kendisinden başkasını bağlamaz. Kendisi haramlığa inanırken hâkim helalliğine hükmetmiş ise Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre kendi görüşüne uymalıdır. Çünkü o, müçtehidin içtihadının kendisi hakkında bağlayıcı olduğu, hâkimin kararında içtihadı dayandığı görüşündedir. İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise hâkimin hükmünü alır. Çünkü içtihat hâkimin kararına eşdeğer değildir. Hâkimin, müçtehidin içtihadını bozup ona aykırı bir

⁴³⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, XVI, 93; Mavsili, *el-İhtiyar*, II, 117.

⁴³⁵ Serahsi, *el-Mebsut*, XVI, 93.

hüküm verme yetkisi vardır. Ama müçtehidin böyle bir yetkisi olmadığı gibi, hâkimin de içtihadî konularda önceki bir hükmü bozup ona aykırı bir hüküm verme yetkisi yoktur. Zayıf güçlünün karşısında duramaz.

9.2. Şehâdât

9.2.1. İki Kimsenin Bir Ev Konusunda Anlaşmazlığa Düşmesi

Bir kimsenin elinde olan bir evi, başka birisi zilyetten satın aldığına delil getirirse, zilyed de onu davacıdan satın aldığına delil getirirse ve hangisinin önce olduğu bilinmese; Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre hakim evin zilyede ait olduğuna hükmeder ve her iki delilde düşer. Çünkü onlara göre taşınmaz malın teslim alınmadan önce satılması caizdir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise hâkim her iki delil ile birlikte hükmeder. Sanki zilyed evi önce satın almış ve teslim almış sonrada satmış gibidir. Dolayısıyla evi diğerine vermesi emredilir. Çünkü bu yolla her iki akde görede hükmetmek mümkün olur. Çünkü Ona göre taşınmazın teslim alınmadan önce satılması câiz değildir.⁴³⁶

9.2.2. Bir Kadının Kocasının Kendisini Üç Talakla Boşadığına Dair Yalancı Şahit Getirmesi

Bir kadın, kocasının kendisini üç talakla boşadığını iddia edip yalancı tanık getirirse, hâkim aralarında ayrılığa hükmetse, kadının iddeti bittikten sonra tanıklardan birisi bu kadınla evlense; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre ikinci kocanın kadınla cinsel ilişkiye girmesi helal olur. Birinci kocaya helal olmaz. Çünkü kadınla birinci koca arasında ayrılık gerçekleşmiş, kadının iddeti sona erdikten sonra kadınla (ikinci) kişinin evlenmesi geçerli olmuştur.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre hakim ayrılığa hükmettiği için birinci koca kadınla cinsel ilişkiye giremez. Aksi takdirde zina etmiş olur. İkinci kocasında cinsel ilişkiye girmesi helal olmaz. Çünkü başkasının karısı hakkında yalancı şahitlikte bulunmuştur. Buda büyük bir günahdır ve kendisine haram olan bir şeyi helal kılmaz.

⁴³⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, XVI, 162; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, VIII, 288, 289.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ikincinin kadınla cinsel ilişkiye girmesi helal olmaz. İkinci koca kadınla cinsel ilişkiye girmediği müddetçe birinci kocanın cinsel ilişkiye girmesi helal olur. İkinci ile cinsel ilişkiye girmişse birinci koca ile cinsel ilişkiye girmesi helal olmaz. Çünkü kadının bu durumda ikinci kocanın iddetini beklemesi gerekir. İddet bekleyen kadınlarda birinci kocanın birlikte olması haram olur.⁴³⁷

9.2.3. İki Kişinin Dört Kimsenin Tanıklık Ettiğine Tanıklık Etmesi

İki kişi bir konuda dört kimsenin tanıklık ettiğine tanıklık etse, iki tanıkta iki kimsenin bir hak konusundaki tanıklığına tanıklık etse, hâkim o tanıklıkla hükmetse, sonra tanıklar tanıklıktan dönseler; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre dört kişinin tanıklığına tanıklık edenler hakkın üçte ikisini, diğer iki tanık ise üçte birini öderler. Çünkü dört kişinin tanıklığına tanıklık edenler görünüş bakımından iki, gerçekte ise dört kişi hükmündedir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ödeme yükümlülüğü iki tanık grubuna yarıya aittir. Çünkü tanıklıktan dönme durumunda ödeme sorumluluğunu gerektirmesi açısından her grubun başkasının tanıklığına tanıklık etmesi kendi tanıklığına tanıklık etmesi gibidir.⁴³⁸

9.2.4. Şahitlerin Şahitliklerinden Dönmeleri

Şehâdet halinde hem asıl hem de fer'i sayılan şahitler hüküm verildikten sonra şehâdetlerinden dönseler, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre asıl şahitler hakkında tazminat lazım gelmez, tazminat yalnız fer'i şahitlere lazım gelir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre meşhûdün aleyh muhayyerdir. Bunu dilerse usul dilerse fûru'a tazmin ettirir. Artık bu usûl ve fûrudan biri diğerine dönemez.⁴³⁹

⁴³⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, XVI, 184.

⁴³⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, XVII, 19.

⁴³⁹ Mergînâni, *el-Hidaye*, III, 132; Bilmen, *el-Kamus*, VIII, 163.

9.3. Yeminler

9.3.1. Yemin Keffâreti

Yemin keffareti; on fakiri yedirmek veya giydirmek, bir köle azad etmek veya peşpeşe üçgün oruç tutmaktır. Burada yoksula giydirilecek olan elbise, bir izar (belden aşağı sarılan bir peştamal) ve bir rida (belden yukarı giyilen astarsız bir elbise) dir. Önemli olan izarın rida gibi büyük olup (erkeklerde) diz kapağı ile göbek arasını örtmesidir. Fakat avret yerini örtmüyorsa bu giydirme tam değildir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre her bir fakire göbekten aşağısını örten bir pantolon(şalvar) giydirmek yeterlidir. Çünkü kişi bununla dinen giyinmiş sayılır ve bununla namaz kılmak caizdir.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ise yalnız pantolon yeterli değildir. Çünkü sadece bir pantolon giymiş kişiye giyinmiş denmez, çıplak denir. Ancak pantolonun değeri yoksula yedirilecek yemeğin değerine ulaşıyorsa o zaman niyet etmesi durumunda giydirme değil yedirme yeterli olur.⁴⁴⁰

Giyinme Ebû Yûsuf'un (rh.a) da belirttiği gibi bütün bedeni örtmektir. Bedenin bir kısmını örtecek kadar elbise giydirmek yeterli olmamaktadır.

9.3.2. İskâna İkamet Etmeye Dair Yeminler

Bir evde oturmamaya yemin eden kişi, o evdeki eşyalarından bir bölümünü taşısaya geriye de önemsiz eşyaları kalsa dahi Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre yemini bozulur. Çünkü orada tüm eşyalarıyla birlikte kalmakta idi. Bir kısmı kalsa bile durum aynıdır, orada kalıyor sayılır.

Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre evde yaşamaya yetecek kadar mal kalırsa yemin bozulur aksi halde bozulmaz. Çünkü bazı durumlarda bütün eşyayı taşımak mümkün olmayabilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise yeni eve taşıdığı eşya, orada oturmaya elverişli olursa yemini bozulmaz. Çünkü bununla birinci evde oturuyor olmaktan çıkar, ikinci evde oturuyor sayılır.

⁴⁴⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, VIII, 154; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 725.

Bu kimse hemen evden çıkıp taşınmak için üç gün ev arasa fakat bulamasa eşyalarını çıkarıp dışarı koymak mümkün olsa dahi yine yemini bozulmaz. Çünkü burada önemli olan dışarı koymak değil, başka eve nakletmektir.⁴⁴¹

Ebû Hanîfe'nin (rh.a) de ifade ettiği üzere evden taşınmaya yemin eden kişinin evde hiçbir eşyasının kalmaması gerekir, aksi halde kısmen taşınmış sayılır.

9.3.3. Bir Şeyin Başka Bir Şey ile Karışması

Belirli bir inek göstererek, “şu ineğin sütünü içmeyeceğim” diye yemin eden kişi, o ineğin sütüne başka bir ineğin sütünün karıştırıldığı sütü içse, Ebû Hanîfe ve Ebu Yûsuf 'a (rh.a) göre karışımda yemin edilmeyen süt fazla ise yemini bozulmaz. Çünkü karışık sıvılarda hangisi çok ise ona itibar edilir. Karışımlar ister aynı cinsten ister farklı cinsten olsun az olan yok hükmündedir, çok olana itibar edilir. Eğer üzerinde yemin edilmeyen süt çok ise yemini bozulmamış olur. Çünkü bu başkası içerisinde yok olup gitmiş herhangi bir şey gibidir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu meselede her halûkarda yemin bozulur. Çünkü bir şey kendi cinsi ile karıştırıldığında yok olmaz, çoğalır. Yemin edilen miktar ister az olsun ister çok olsun durum aynıdır. Ancak, cinsler aynı olurda türler farklı olursa mesela koyun sütü ile inek sütünün karışmasında İmam Muhammed (rh.a) miktarı fazla olana itibar edilir, demiştir.

Cinsler farklı olursa, mesela; sütün su ile karışması durumunda bir kimse “olan sütün hiçbir şeyinin tadına bakmayacağına” dair yemin etse sonrada ona su katıp içse Ebû Yûsuf (rh.a), tadı ve rengi hangisinin daha çok ise o esas alınır, demiştir.

İmam Muhammed'e (rh.a) ise miktara bakılır, miktarı fazla olan hangisiyseona itibar edilir ve burada süt sudan fazla ise yemini bozulur, demiştir.⁴⁴²

9.3.4. “Falancanın Hayvanına Binmeyeceğim” diye Yemin Eden Kimsenin O Kişinin Kölesinin Hayvanına Binmesi

Bir kimse “falancanın hayvanına binmeyeceğim” diye yemin etse, sonra onun

⁴⁴¹ Merğînâni, *el-Hidaye*, II, 365; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 750; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, III, 452; Serahsî, *el-Mebcut*, VIII, 164.

⁴⁴² Serahsi, *el-Mebcut*, VIII, 183; İbn Abidin, *Reddü'l-muhtar*, III, 731; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, III, 444.

kölesinin hayvanına binse, eğer kölenin borcu yoksa; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre yemini bozulmaz. Çünkü O, falancaya ait kılınan hayvana binmeyeceğim diye yemin etmiştir. Kölenin elindeki hayvan ise gerçek anlam olarak “kölenin hayvanı” denilebildiği gibi, halk arasında “falancanın kölesinin hayvanı” denebilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise yemin bozulur. Çünkü O, falancanın mülkü olan hayvana binmemeye yemin etmiştir. Kölenin kazancı ise efendisinin mülküdür. Hayvanın kölenin elinde oluşu, işçisinin elinde oluşu gibidir. Dolayısıyla bununla yemin bozulur.

Eğer bu kölenin kazancını ve kendi değerini kapsayan borcu varsa, yemin eden, kölenin de atına binmemeye yemin etse Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre, kölenin borcu olsa da olmasa da birdir. Onun hayvanına da binmemeye niyet etmişse yemini bozulur. Çünkü Ona göre kölenin borcunun kazancını kaplaması efendinin sahipliğine engel olmaz.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bütün bu durumlarda yemini bozulur. Çünkü O'na göre önemli olan malın kime ait olduğudur. Kölenin borcunun kazancını kaplaması kazancın efendiye ait olmasını engeller.⁴⁴³

9.4. Dava

9.4.1. Bir Erkeğin Bir Malı Satın Aldığını Başka Bir Kadının da Onu Mehir Olarak Aldığını İddia Etmesi

Bir erkek bir malı satın aldığını iddia etse, bir kadında o mal karşılığında bir kimsenin kendisiyle evlendiğini iddia etse; Ebu Hanife ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre her ikisine yarı yarıya hükmedilir. Sonra kadın, kocasından malın yarı değerini alır. Alıcı bedeli ödemişse oda yarısını geri ister. Çünkü getirilen delillerden herbiri mülkiyeti doğrudan gerektirmektedir. Deliller arası denklik vardır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise satın aldığını iddia eden tarafın lehine hükmedilir. Kadın kocasından malın değerini alır. Deliller kanıt olduğu için geçerli kabul etmek gerekir. Bu meselede satım akdinin daha önce gerçekleştirildiği

⁴⁴³ Serahsi, *el-Mebsut*, IX, 14.

varsayılarak her iki delilinde geçerli kabul edilmesi mümkündür. Çünkü başkasının mülkiyetinde olan bir malı mehir olarak belirlemek geçerlidir.⁴⁴⁴

9.4.2. Davacının Tanıklarının Birinci Hâkimin Huzurunda, Cariyenin, Davacının Olduğunu İddia Etmeleri

Davacının tanıklarının “tanıkları falanca beldenin hâkimi huzurunda olmak üzere bu kadın davacının cariyesidir ve onun mülkiyetinde doğmuştur, hakim böyle hükmetti” deseler; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre davacının delili daha önceliklidir. İkinci hüküm birinci hâkimin verdiği hükmü bozamaz. Birinci hâkimin verdiği hüküm kesin olarak yürürlüğe girmiştir ve ikinci hâkimin olasılığa dayanarak onu iptal etme yetkisi yoktur.

İmam Muhammed’e (rh.a) göre ise zilyedin doğumun mülkünde gerçekleştiğine getirdiği delil daha önceliklidir. Bundan dolayı cariyenin ona ait olduğuna hükmedilir. Zilyed bu delili birinci hâkimin huzurunda getirirse, birinci hâkimin verdiği hükmü bozacak ve cariyenin zilyede ait olduğuna hükmedecekti. İkinci hâkimin huzurunda getirdiği zamanda hüküm aynı olmalıdır.⁴⁴⁵

9.4.3. Duvar Üzerinde Bulunan Kalasların Sahiplerinin Yerleri

Birinin duvar üzerinde on kalası olsa diğzerinin bir kalası olsa, İmam Muhammed’e (rh.a) göre her iki tarafta kendi kalasının altında kalan kısma sahip olur. Bu istihšana göre verilmiş bir hükümdür.

Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf’a (rh.a) göre duvar yarı yarıya ikisine aittir. Kıyasa ugun olan da budur. Onlara göre, bir kalasın yerini kullanmakla kalas sahibinin o yerde zilyetliği sabit olur. Zilyetlikte ise az kalas sahibi ile çok kalas sahibi eşittir.⁴⁴⁶

9.4.4. Bir Kimsenin “Ben Senden Bir Elbiseyi On Elbise İçinde Gasbettim” Demesi

Bir kimse “ben senden bir elbiseyi on elbise içinde gasbettim”cümlesinde olduğu gibi, kişinin ilk olarak söylediği şey ikincinin arasında bulunuyorsa, Ebû Hanîfe

⁴⁴⁴ Serahsi, *el-Mebcut*, XVII, 59; Mevsili, *el-İhtiyar*, II, 179.

⁴⁴⁵ Serahsî, *el-Mebcut*, XVII, 79.

⁴⁴⁶ Serahsî, *el-Mebcut*, XVII, 89.

(rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre yalnızca bir elbise ödemesi gerekir. Çünkü on elbise kap olmaya uygun değildir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu sözü söyleyen kişinin onbir elbise ödemesi gerekir. Ona göre on elbise bir elbise için kap vazifesi görebilir. Adeten değerli bir elbise başka elbiselerle sarılabilir.

Aynı şekilde bir kimse "ben senden bir evin içinde buğday gasbettim" dese, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre sadece buğdayı ödemesi gerekir, evi ödemesi gerekmez. Çünkü onlara göre akarın gasbı câiz değildir. Gasbedilmiş olması için malın bir yerden bir yere taşınması gerekir.

İmam Muhammed'e (rha) göre ise evi de ödemesi gerekir. Çünkü ona göre gayrimenkulün gasbı geçerlidir.⁴⁴⁷

9.4.5. Mutlak Mülkiyette Zilyedden Hariç Olan İki Kişinin Davalarının Çatışması

Mutlak mülkiyette zilyedden hariç olan iki kişinin davalarının çatışması durumunda, onlardan birisi tarih tespit edip diğeri etmemiş ise; Ebû Hanîfe'ye (rh.a) göre her ikisi arasında yarı yarıya pay edilmesi hükmü verilir, tarihe itibar edilmez. Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre tarih tespit eden kişinin lehine yani mülkiyeti tarihli olan kişinin lehine hüküm verilir.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise beyyinesinde tarih söz konusu edilmeyen mutlak mülkiyet sahibi lehine hüküm verilir. Çünkü mutlak mülkiyete dair mevcut beyyine daha güçlüdür. Zira o hükmen, asıldan itibaren onun malikidir. Bunun delili ise yavru, süt, yün, gelir v.b. şeylerin fazlalıklarına da hak kazanmasıdır.⁴⁴⁸

9.4.6. Miras Yoluyla Mülkiyet Davasında Hariç İle Zilyedin Davalarının Çatışması

Miras yoluyla mülkiyet davasında hariç ile zilyed çatışarlarsa, eğer birinin tarihi ötekilerden daha erken ise; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yusuf (rh.a)'a göre bu mal daha erken tarih belirten kimseyedir. Çünkü onun beyyinesi, ötekinin kendisi ile çatışmasının söz konusu olmadığı bir zamanda mülkiyetin ona ait olduğunu ispat etmiştir.

⁴⁴⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, XVII, 193; Kuduri, *el-Muhtasar*, s. 164.

⁴⁴⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslami*, VI, 534.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise, o mal harice aittir. Çünkü miras davası, ölenin mülkiyet davasıdır. Her iki beyyinenin her birisi de ölenin mülkiyetini ortaya koymuştur. Fakat mirasçı ölenin mülkiyetinde onun yerini tutmuştur. Böyle bir durumda da İmam Muhammed (rh.a)'e göre o mal harice verilir.⁴⁴⁹

9.4.7. Miras Davasında Üçüncü Kişiye Karşı Hariç İki Kişi Arasındaki Davaların Çatışması

Bir ev birisinin elinde bulunuyorken onların dışında kalan başka iki şahsın herbirisi o evin kendisinin olduğuna, o evin kendisine babasından miras kaldığına dair delil getirirse, şayet o ikisinden birisinin tarihi daha erken olursa; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre ev onundur. Çünkü mirasçı delil getirmek suretiyle miras bırakanın mülkiyetini ortaya koymuştur.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise böyle bir durumda hariçteki iki kişi arasında o şeyin yarı yarıya olduğu hükmü verilir. Ona göre mirasta tarihe itibar edilmez. Geriye tarihten uzak, mutlak mülkiyet iddiası kalır. Böyle bir durumda ise hariçteki iki kişi birbirine eşittir.⁴⁵⁰

9.5. İkrar

9.5.1. Bir Kimsenin İkrarda Bulunduğu Kişinin Onun Mirasçısı Olması

Bir kimse kendisine ikrar yapıldıktan sonra müvâlât veya evlilik gibi bir nedenle ikrarda bulunanın mirasçısı olsa, ikrar tarihi ile ölüm tarihi arasında bu kişiler arasında anlaşmazlık çıksa, fakat ölüm tarihinde bu kişi, ikrarda bulunanın mirasçısı konumunda olsa; Ebu Hanife ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre bu ikrar geçersiz olur. Çünkü bu meselede mirasçı lehine ikrarda bulunulmuştur. Bu mirasçılık niteliği ikrarda bulunanın ölümüyle sabit olur.⁴⁵¹

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu ikrar câizdir. Burada kişi, ikrardan sonra meydana gelen bir nedenle mirasçı olmuştur. Bu ikrarın geçersiz olmasını etkilemez. Çünkü ilk akit ortadan kalkmıştır.⁴⁵²

⁴⁴⁹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, VI, 536.

⁴⁵⁰ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-islami*, VI, 539.

⁴⁵¹ Zencani, *Tahrîcu'l-furu*, s. 180.

⁴⁵² Serahsî, *el-Mebsut*, XVIII, 33; Bilmen, *el-Kamus*, V, 65.

9.5.2. Ölüm Hastalığında Olan Bir Kimsenin Mirasçısı ve Yabancı Biri İçin Borç İkrarında Bulunması

Ölüm hastalığında olan bir kimse mirasçısı ve yabancı biri için borç ikrarında bulunsa ve onların ortak olduklarını ikrar etse, yabancı kişi veya mirasçı bu ortaklığı reddetse bu ikrar, Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre geçersizdir. Çünkü söz konusu olayda ikrarda bulunan kişiden kaynaklanan bir nedenle yani kendi mirasçısına yarar sağlamak amacıyla yaptığı ikrar geçersiz olur. Bu ikrarda mirasçısında yararı vardır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ikrar, yabancının payında geçerli olur. Çünkü ölüm hastalığında olan borç ikrarında bulunup, yabancı ile mirasçının ikrar edilen malda ortak olduklarını iddia etmiştir. Yabancı ile mirasçı ortak olduklarını yalanlamış fakat ikrar ettiği borcu doğrulamışlar veya yabancı olan kişi kendisi aleyhine iddia edilen ortaklığı inkâr etmiştir.⁴⁵³

9.5.3. İkrar Edilen Odanın Ortaklar Arasında Taksim Edilmesi

Taksim sonucunda başkası için ikrar edilen oda, ikrarda bulunmayan ortağın payına düşerse, ikrarda bulunan ortağın payı, kendisi ile lehine ikrarda bulunduğu kişi arasında paylaşılır. Bu paylaşımında lehine ikrarda bulunulan kişinin payı oda toplam kaç zirâ ise, o kadar hesaplanır. İkrarda bulunulan kişinin payı, oda dışında ev kaç zirâise onun yarısı olarak hesaplanır. Bu Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'un (rh.a) görüşüdür. Onlara göre taşınmaz mallardaki paylaşımında bedelli olma özelliği bulunmaktadır. Bu nedenle ki iki ortaktan hiçbirisi tek başına paylaşım yapamaz.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise lehine ikrarda bulunulan kişinin payı, odanın yarısı kaç zirâ ise o kadar, ikrarda bulunanın payıda odanın yarısı hariç evin yarısı kaç zirâ ise o kadar hesaplanır. İkrar edenin odanın yarısı üzerindeki ikrarı diğer ortağın payına düşmüştür. Dolayısıyla ikrarda bulunan ortak buraya sahip olamamıştır.⁴⁵⁴

⁴⁵³ Serahsî, *el-Mebsut*, XVIII, 36; İbn Âbidin, *Reddü'l-muhtar*, VIII,160.

⁴⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsut*, XVIII, 53.

9.5.4. Bir Kimsenin Öldüğünde İki Oğul Bırakması ve Bu Oğulların İki Kardeşleri Daha Olduğuna İkrar Etmesi

Bir kimse öldüğünde iki oğul bıraksa, oğullardan biri ölenin iki oğlu daha bulunduğunu ikrar etse, diğer oğul ise bunların birinin kardeşi olduğunu doğrulayıp diğerini yalanlasa; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre üzerinde anlaşılın kardeş ikrar edenin elindeki dörtte birini alır. Bu durumda üzerinde ittifak edilen kardeş şöyle demektedir; “sen evin dördümüz arasında dörtte bir oranında ortak olduğunu ikrar ettin. Buna göre evin herbir yarımının yarısı bana aittir.” İkrar eden kardeş buna olumlu cevap vermek zorundadır.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise bu kardeş beşte birini alır.⁴⁵⁵

9.5.5. Bir Kimsenin Kölesine İkrarda Bulunması

Bir kimse özgür kıldığı kölesine “sen benim kölem iken ben senden bin dirhem aldım” dese, lehine ikrarda bulunulan kişide “aksine sen bunları beni özgür bıraktıktan sonra yaptın” dese; Ebû Hanîfe (rh.a) ve Ebû Yûsuf'a (rh.a) göre lehine ikrarda bulunulan kişinin sözü kabul edilir. İkrar eden kişi ödemede bulunur. Burada kişi kendisi aleyhine ödemeyi gerektirecek bir fiili ikrar etmekte daha sonrada ödemeyi düşürecek bir başka nedeni iddia etmektedir. Dolayısıyla onun sonraki sözü doğrulanmaz.

İmam Muhammed'e (rh.a) göre ise ikrar edenin sözü kabul edilir. İkrar eden kişi ikrarını, malı alma durumunda kendisine ödemenin gerekli olmayacağı bilinen bir duruma dayandırmıştır. Dolayısıyla bu kişi borcu ikrar değil, inkâr etmektedir.⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ Serahsî, *el-Mebsut*, XVIII, 58.

⁴⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsut*, XVIII, 70.

SONUÇ

İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî sahabenin büyüklerinin konakladığı, ilmin beşiği olan Kûfe’de yetişmiştir. Vaktinin çoğunu ilim tahsiline ayıran, gecelerini bile üçe bölerek; bir bölümünü ibadete, bir bölümünü ilme, bir bölümünü de uykuya ayıran, dünya işleriyle fazla meşgul olmayan zeki, yetenekli, zûhd ve takva sahibi bir zâttir. Babasından kalan mirasın yarısını, gramer ve şiir incelemelerine diğer yarısında fıkıh ve hadis tahsiline sarf etmiştir. Irak ve Hicaz ilmini bir araya toplayarak hem hadis hem de fıkıh alanında önemli çalışmalar yapmıştır. Hadisleri doğrudan rivayet etmekten ziyâde fikhî içtihatlarında araç olarak kullanmıştır. Medineli âlimlerle yaptığı ilmî toplantılar sayesinde mukâyeseli hukukun yerleşmesinde rol oynamıştır. Hanefî mezhebinin görüşlerini tedvin ederek mezhebin günümüze ulaşmasını sağlayan temel taşlarından birisidir.

İmam Muhammed ilim tahsiline, dört yıl Ebû Hanife’nin, o vefat edince Ebû Yusuf’un daha sonrada Medine’ye giderek İmam Malik’in talebesi olarak devam etmiştir. İmam Malik’in Muvatta’ını rivayet etmiş, Medineli fakihlerin görüşlerine reddiye şeklinde olan “el-Hucce” isimli eseri yazmıştır. Tabii bu hocalarının yanında başka hocalardan da ders almış, İmam Şafîi olmak üzere birçok âlime de hocalık yapmıştır. Aldığı dersler sayesinde Arap dili, fıkıh, tarih alanlarında da uzmanlık kazanan İmam Muhammed, henüz yirmi yaşındayken hocaları, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf gibi ders halkaları oluşturmuş, onların usûl ve metodunu takip ederek, ilimlerini neşretmiştir.

Ebû Hanife’nin ders halkalarında, mesele ortaya konular, öğrenciler tarafından özgür bir şekilde tartışılıp sonuca ulaşılır ve hüküm hoca tarafından bildirilirdi. İmam Muhammed’de derslerinde aynı metodu uygulayarak ilk dönem Hanefî fıkıh usulünü günümüze taşımıştır. Sadece hakkında açık nas bulunmayan konularda ictihada başvuran Şeybani, konuyla ilgili delaleti açık nas mevcutsa bu yola gitmemiştir.

İctihat edilen görüşlerde zamana ve şartlara göre değişiklikler meydana gelebilir. Bu sebeple İmam Muhammed’in görüşlerini belirlerken sosyal gerçekleri, insanların maddi ve manevi ihtiyaçlarını, yaşam koşullarını, ortamı, gelenek ve göreneklerini, psikolojik durumlarını göz önünde bulundurarak ictihatlarının her dönemde faydalı olması için çalışmıştır. İmam Muhammed, ictihadın muteber sayılması için dayandığı

kaynakların sağlam olması gerektiğine inanan mutlak bir müçtehittir. İnsanlara kolaylık olması bakımından istihsâna sık sık yer vermiştir. O, içtihatlarında Kur'an, Sünnet, İcmâ, Kıyas, İstihsan, İstishâb, Sahâbi Kavli, Şer'û men kablenâ gibi delilleri esas almış, özellikle ibadet konusunda zarûret ve ruhsat olması bakımından ihtiyat prensibini göz önünde bulundurmıştır.

İmam Muhammed'in gerek Ebû Hanîfe ile gerekse Ebû Yûsuf ile birçok konuda farklı görüşlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni ise rivayetleri farklı şekilde yorumlama, hadislerin kabulünde farklı kurallar belirleme, farklı sahâbi ve tâbiinlerin görüşlerini esas alma, insanlara kolaylık olması bakımından istihsana ve örf'e öncelik verme gibi şeylerdir. Fakihler arasında bu tür ihtilafların bulunması ise meselelerin farklı yönlerine ışık tutmuş, insanların âzami derecede faydalanmalarını sağlamakla birlikte mezhebin görüşlerinin zenginleşmesine de vesile olmuştur.

İmam Muhammed'in Hanefî mezhebindeki farklı görüşleri ibadetlerde; taharet, kuyular, abdest, gusûl, mesh, teyemmüm, ezan, namaz, tilavet secdesi, imamlık, cemaatle namaz, cuma namazı, oruç, kefare, zekât ve hac konularında olduğu tespit edilmiştir. Taharet ve kuyular konusunda insanlara kolaylık olması bakımından daha çok istihsan deliline göre; abdest, gusûl, mesh ve teyemmümde ise ihtiyat prensibine göre hüküm vererek mezhepte ihtilaflı görüşler belirtmiştir. Hayız ve nifas günlerinin belirlenmesi konusunda özellikle Ebû Yûsuf'la farklı görüşleri olmuştur. Ezanın ve cemaatin sünnet olması sebebiyle bunları terk eden şehir halkı ile savaşılmamasını belirterek mezhepteki diğer imamlara muhalefet etmiştir.

Cemaatle namazda muktedînin imama uyma kurallarında, kılınamayan namazların kaza vaktinin belirlenmesinde, kadınların erkeklerle aynı safta namaz kılmaları, namazda cemaate yetişme konularında farklı görüşler tespit edilmiştir. Yine pis elbise ile namaz kılma konusunda, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf kişiyi pis elbise ile veya çıplak olarak namaz kılmada muhayyer bırakırken İmam Muhammed ise çıplak kılmak yerine tamamı pis olan elbise ile kılmanın câiz olduğunu belirtmiştir. İmam oturarak cemaatin ise ayakta namaz kılması konusunda o, kıyas deliline göre hüküm vererek imamın cemaatten daha aşağı bir durumda olmasını onaylamamıştır.

Ölünün kefene sarıldıktan sonra bir parmak kadar vücudunda kuru yer kaldığı iddia edildiğinde Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre tekrar yıkamak gerekmezken İmam Muhammed'e göre kuru kalan yerin yıkanması gerekmektedir.

Zekât bahsinde ihtilaf genel olarak nisap miktarında ve gayri müslimlere zekâtın verilip verilemeyeceği hususlarında olmuştur. Oruçta kefaretlar, itikâfta bulunulması gereken süre hakkında farklı düşünceler tespit edilmiştir. Hacda ise ihram yasakları ve hac farızasının ertelenmesi konusunda ihtilaf vardır ki, üzerine hac görevi farz olan ve koşullarını taşıyan kişinin, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre derhal hac görevini yerine getirmesi gerekirken, İmam Muhammed'e göre ölüm nedeniyle borcun ortadan kalkmaması şartıyla kişi hac görevini erteleyebilir.

Nikâh, talak, zihar, ilâ, liân konularında İmam Muhammed'in mezhepte ihtilafli görüşleri mevcuttur. Nikâhta kadının velayetinin kimlere ait olduğu, velinin onayı, mehir, eşyaların taksimi konularında farklı görüşleri tespit edilmiştir. Talak konusunda, boşanma sebebi, nafaka ve muhalea da ihtilafı vardır. Kocasında iktidarsızlık dışında bir hastalık bulunan kadın, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'a göre boşanmada muhayyer değilken, İmam Muhammed'e göre boşanmada muhayyerdur. Zihar, ilâ, liân, konularında özellikle lafızların kullanılış şekilleri üzerinde ihtilafli görüşler bulunmuştur.

Ukûbat; zina, kazf, şirket, içki, irtidat, gasb başlıkları altında tasnif edilmiştir. Küçük kız çocuğuyla cinsel ilişkiye giren kimseye, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre sadece diyet verilmesi yeterli iken, İmam Muhammed'e göre, diyetle birlikte mehirde verilmesi gerekir.

Makzûfun lehine dava açma hakkı, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre kızın çocuklarına da verilirken, İmam Muhammed'e göre nesebin baba ve dedeye bağlanmasından dolayı bunlara dava açma hakkı verilmemiştir. Aynı şekilde hırsızın çaldığı kumaşı boyaması konusunda da farklı görüşler mevcuttur.

Bir kişi içki içtiğinde, içkinin alametleri kaybolduğunda, Ebû Hanife ve Ebû Yûsuf'a göre, bu kişinin şehadet ve ikrarı geçerli değilken, İmam Muhammed'e göre geçerlidir. İrtidat eden kimsenin tasarrufları, Ebû Hanîfe'ye göre mevkuf, Ebû Yûsuf'a göre sahih iken, İmam Muhammed'e göre geçerli olmakla birlikte ölüm hastasının tasarrufları gibidir. Gasbedilen malda gâsıbın etkisi olmadan zarar meydana gelirse,

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre gâsıbın zararı tazmin etmesi gerekmezken, İmam Muhammed'e göre başkasının malına el koyduğu için ödemesi gerekir. Yine gayrimenkulün gasbı, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre geçerli değilken, İmam Muhammed'e göre gayrimenkulün gasbı geçerlidir.

Yargılama usulünde şahitlerin ve delillerin özellikleri gibi hususlarda insanların haklarının tam verilebilmesi gayesiyle bir takım farklı görüşler tespit edilmiştir.

Muamelatta; bey, selem, kefâlet, vekâlet, icâre, rehin, vedia, vesayet, hibe, karz ve vakıf konuları incelenmiş ve İmam Muhammed'in farklı görüşleri belirlenmiştir. Ekmeğin ödünç verilmesi, Ebû Hanîfe'ye göre câiz olmayıp Ebû Yusuf'a göre tartılarak ödünç verilebilirken, İmam Muhammed'e göre sayılarak ödünç verilmesi câizdir. Fakihler bu tür akitlerde akit yapan tarafların zarara uğramaması ve aralarında anlaşmazlık çıkmaması amacıyla meseleyi farklı yönlerden ele almışlardır. Diğer konularda da aynı amacı güderek içtihatlarında bulunmuşlardır.

Bu araştırmayla, İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî'nin hayatı, metodu, İslam hukukundaki hükümlere tesiri ele alınmıştır. Araştırmada, İmam Muhammed'in Hanefî mezhebindeki farklı görüşleri tespit edilerek ibadet, muamelât, munâkehat, müfarakât, ukubât ve diğer konular başlıkları altında çalışılmıştır. Hanefî mezhebindeki diğer fakihlerimizin görüşlerinde ayrı ayrı incelenmesi mezhebin daha iyi anlaşılması ve görüş zenginliğinin ortaya konulmasında faydalı olacaktır. Yeni bir çalışma Ebû Hanîfe'nin Hanefî mezhebindeki farklı görüşleri veya Ebû Yûsuf'un mezhepte tek kaldığı görüşler şeklinde olabilir. Çalışmanın bu alanda yapılacak diğer çalışmalara rehberlik yapmasını temenni ediyor, imamlarımızı rahmetle anıyoruz.

KAYNAKLAR

- Bağdâdî, Ebû Bekir el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb, *Târihu Bağdad ev Medîneti's-selâm*, Beyrut, Dâru'l-fikr, ts.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (ö.1390/1971), *Hukukî İslâmiyye ve Istulâhatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, 1985.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (ö.370/980), *Şerhü muhtasar-ı Tahavî* ,y.y., 2010.
- Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip (ö.1657), *Keşfü'z-Zunûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (trc. Rüştü Balcı), İstanbul, 2011.
- Debusî, Ebu Zeyd Abdullah b. Muhammed b. Ömer b. İsâ, *Takvîmu'l-edille fî usûli'l-fikh* (thk. Halil Muhyiddin Meys), Beyrut, ts.
-, *Mukayeseli İslam Hukuk Düşüncesinin Temellendirilmesi* (trc. Ferhat Koca), Ankara, 2018.
- Demir, Oğuz Kağan, *İmam Muhammed'in el-asl adlı eserinin mutun-i erbaaya tesiri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: MÜSBE, 2014.
- Duman, Hilâl, “İslâm Hukukunda Hünsâ (Çift Cinsiyetliler)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, cilt: VI, sayı: 1, s. 295-318
- Duran, Ahmed, “İmam Muhammed eş-Şeybani'nin Hayatı ve Hanefî Fikhının Tedvinindeki Yeri”, *İHAD*, sy. 9, 2007, 171-198.
- Ebu Gudde, Abdulfettah, *Mukaddimetu kitabı'l-kesb ve şarhuhu li'l-İmam Şemsi'l Eimme es-Serahsi*, Beyrut, 1997.
- Ebû Zehra, Muhammed, *Ebû Hanîfe hayatüh ve asruh-ârâuh ve fikhuh*, Kahire, ts.
-, *Mezhepler Tarihi*, İstanbul, 2015.
- el-Bağdâdî, İsmail Paşa, *Keşfu'z-zunûn, Hediyyetu'l-ârifîn, İzâhu'l-meknûn*, Lübnan: Dâru'l kütübü'l-ilmîyye, 2008.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Eroğlu, Muhammed, “İmam Muhammed eş-Şeybânî, Nesebi Hayatı ve İlmi”, *İslam Medeniyeti*, Haziran, sy. 20, 1969, 31-34.
- Erturhan, Sabri, *İslam Ticaret Hukukuna Vücut Veren Ahlaki Esaslar*, İHAD, sy.16, 2010.

- Eser, Esra, “İmam Muhammed’in el-Câmiu’s-Sağir Adli Eserinde Teklifi Hükümlerin Tasnif ve İfadelenilmesi”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: MÜSBE, 2009.
- Eser, Mahmut Salih, *İmam Muhammed’in el-Asl Adli Eserinin İbadet Bölümlerinde Kıyas Terimini Kullanması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: MÜSBE, 2009.
- eş-Şeyh, İzzuddin Hüseyin, *el-İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî*, Beyrut, 1993.
- ez-Zencânî, Ebü’l-Menâkıb Şihâbetin, *Tahrîcü’l-Fürû ale’l-Usûl*, Ankara, 2015.
- Görgülü, Hasan Ali, “İmam Muhammed eş-Şeybânî’nin Kitabu’l-Kesb’i ve Kazanç Hakkındaki Görüşleri”, *İHAD*, sy: 16, 2010, 403-432.
- Güner, Salih, *İbn Rüşd’ün*, Bidayetü’l-Müctehid Nihayetü’l-Muktesid Adli Eserinde Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer’e Nispet Edilen Görüşler ve Bunların Hanefî Mezhebi Açısından Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale, 2015.
- Hamidullah, Muhammed (ö.2002), “İmam Muhammed eş-Şeybânî” (trc.Yusuf Ziya Kavakçı), *İslam Medeniyeti*, y:2, sy: 20, İstanbul, 1969, 5-10.
- Haskefî, Alâuddîn Muhammed b. Ali (ö.1088/1677), *ed-Dürri’l-muhtâr fi şerhi tenviri’l- ebsar*, Beyrut, 1966.
- İbn Âbidin, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dımaşki (ö.1252/1836), *Reddü’l- muhtar ala Dürri’l-muhtar*, İstanbul, 1984.
-, *Mecmû’atü resaili İbn Abidin*, Beyrut, ts.
- İbn Abdülbar, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İntika fi Fezailü’s-Selaseti’l-Fukaha*, Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-ilmîyye, ts.
- İbn Esîr, *el-Lubâb fi tehzîbi’l-ensâb*, Beyrut, 1400.
- İbnü’l-Hümmam, Kemalüddin Muhammed, *Fethu’l kadir*, Mısır: Mektebetü’l-Halebi, 1970.
- İbnu’l-İmâd, *Şezeâtü’z-zeheb*, Beyrut, ts.
- İbn Nedim, *el-Fihrist*, Lübnan: Dâru’l kütübü’l-ilmîyye, 2010.
- İbn Sa’d, *et-Tabakâtu’l kübrâ*, Beyrut, ts.

- İnanır, Ahmet, *İbn Kemal'in Tabakâtü'l Fukahası ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Erzurum,2012,sy.37.
- Kalkan, Nilüfer, *İmam Muhammed'in Kitabetü'l-Âsar ve Rivayetlerinin Kütüb-i Sitte ile Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: MÜSBE, 2011.
- Kerderî, Hafızuddin b. Muhammed, *Menakıbu Ebî Hanîfe*, Beyrut: Daru'l-Küttabi'l-Arabi, 1981.
- Kevserî, Muhammed Zahid b. El-Hasan b. Ali Zahid, *Bulûğu'l-emânî fî sîreti'l-İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybanî*, Medine: Mektebetü Dâri'l-Hidâye, ts.
- Kudûrî, Ahmed b. Muhammed b. Cafer el-Hemedânî (ö.428/1037), *el-Muhtasar*, İstanbul, 1967.
- Leknevi, *et-Taliku'l-mümecced alâ Muvatta'i'l-İmam Muhammed*, y.y., 1297.
- Malik b. Enes (179/795), *el-Muvatta*, thk. Fuâd Abdülbâki, Kahire, 1951.
- Mergînânî, Ali b. Ebû Bekr (ö.593/1197), *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî*, y.y., ts. (el-Mektebetü'l-İslâmî).
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecduddîn Abdullah b. Mahmûd (ö.683/1284), *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, Beyrut, ts. (Mektebetü'l-İlmiyye)
- Münavi, Zeynuddin Muhammed Abdurrauf, *Feyzü'l-kâdir*, Beyrut 1974
- Nedvî, Ali Ahmet, *el-İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybanî*, Dımaşk: Nabigatü fikhî'l-İslâmî, 1414/1944.
- Özay, Hilal, *İslâm Hukukunda Cenin*, İstanbul, 2018.
- Özşenel, Mehmet, “Şeybânî, Muhammed b. Hasan”,*DİA*, XXXIX, Ankara, 2010, 38-42.
- Sadak, Bekir (ö.1993), “İmam Muhammed eş-Şeybani”, İslam Medeniyeti, y:2, sy: 20, İstanbul, 1969, 19-23.
- Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, y.y., 1963.
- Sem'ani, *el-Ensab*, Beyrut, 1401/1981.
- Semerkandî, Ebû'l-Leys İmamü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (ö.373/983), *Uyuni'l mesâil* (thk. Sebahattin Nahî), Bağdat, 1386.

- Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammedi'l-Hanefî (ö.483/1091), *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1993.
- Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Ferkad el-Hanefî, *el-Hücce alâ ehl-i Medine*, Beyrut: Alemu'l-kütüb, 1385/1965.
-, *Kitabu'l-asl*, Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1410/1990.
- Şahin, Sami, “*İmam Muhammed Şeybânî'nin Hanefî Mezhebindeki Rolü ve Eserlerinin Neşrine Olan İhtiyaç*”, Dini Araştırmalar, Aralık, 2013, sy.24, s. 253-271.
- Şentürk, Lütfi ve Seyfettin Yazıcı, *İslam İlmihâli*, Ankara, 2012.
- Taberî, *Tarihur-rusu'l ve'l mulûk*, Beyrut, ts.
- Temel, Ahmet, *İmam Muhammed'in el-Hücce Adlı Eseri Ekseninde Şer'i Deliller*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: MÜSBE, 2007.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ et-Tirmizî es-Sülemî, *el-Camiu's-sahih Sünenü't-Tirmizi*, (thk. Ahmet Muhammed Şakir), Beyrut: Daru ihyai't-turasi'l-arabi, ts.
- Türcan, Talip, *İslam Hukuku*, Ankara, 2015.
- Ünal, Halit, “*el Asl*”, *DİA*, IV, 80.
- Yaman, Ahmet; Çalış, Halit, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul, 2014.
- Zehebî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b.Osman, *Menâkibu'l-İmam Ebî Hanife ve Sahibeyhi Ebi Yusuf ve Muhammed b.el-Hasan*, Beyrut, 1408.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh*, Dımaşk, 1985.

ÖZGEÇMİŞ

Gülay ÜREGEN

1979 yılında Sivas'ta doğdu. İlk ve orta öğreniminden sonra, iki yıl Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nde okudu. Daha sonra 2015 yılında Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim dalında yüksek lisansa başladı. Evli ve üç çocuk sahibi olmakla birlikte halen Tokat Müftülüğünde Kur'an Kursu öğreticisi olarak görev yapmaktadır.

Mail adresi: gulayuregen@hotmail.com